

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií

Postoje mužů k rodičovské dovolené

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
PhDr. Geraldina Palovčíková, CSc.

Vypracovala:
Bc. Erika Tesárková

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Postoje mužů k rodičovské dovolené“ zpracovala samostatně a použila jsem jen literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Mikulově dne 21. 3. 2012

.....

Bc. Erika Tesárková

Poděkování

Děkuji paní PhDr. Geraldině Palovčíkové, CSc. za odborné vedení, cenné rady a podněty, které mi poskytla při zpracování mé diplomové práce.

Poděkování patří také moji rodině za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytovala po celou dobu mého studia.

Bc. Erika Tesárková

OBSAH

Úvod	4
1. Rodina a její proměny v čase	5
1.1 Rodina v minulosti	5
1.2 Současná rodina a její změny	13
1.3 Postavení muže a ženy v rodině v historii a dnes	18
1.4 Gender – rovnost mezi muži a ženami	22
2. Rodičovská dovolená	30
2.1 Úvod do problematiky rodičovské dovolené	30
2.2 Terminologie základních pojmů	31
2.3 Historický vývoj rodičovské dovolené	34
2.4 Podpora aktivního otcovství	38
3. Finanční podpora rodičů a rodin ze strany státu	43
3.1 Zákonné možnosti finanční podpory	43
3.2 Rodičovská dovolená a dávky státní sociální podpory	44
3.3 Uplatnění rodičů na trhu práce po skončení rodičovské dovolené	49
4. Služby péče o děti předškolního věku	54
4.1 Dětské jesle	55
4.2 Mateřská škola	56
4.3 Alternativní způsoby péče o děti předškolního věku	57
5. Kvantitativní výzkum	59
5.1 Cíl výzkumu a stanovení hypotéz	59
5.2 Zvolená výzkumná metoda a struktura dotazníku	60
5.3 Realizace výzkumu	61
5.4 Zpracování a vyhodnocení dat	62
5.5 Interpretace dotazníkového šetření a srovnání s hypotézami	89
Závěr	95
Resumé	99
Anotace	100
Seznam použitých pramenů a literatury	101
Přílohy	106

Úvod

Svou diplomovou práci věnuji bezesporu jedné z aktuálních otázek, jež se bezprostředně dotýká péče o nejmenší děti – problematice rodičovské dovolené. Téma jsem volila s ohledem na svou roli matky, která jen stěží nachází pracovní uplatnění na trhu práce po skončení několika let trvající rodičovské dovolené, ale také s ohledem na možnost získání nových informací a poznatků, které s danou problematikou souvisí. Domnívám se, že je to téma významné, které se z pozice rodiče dotýká každého z nás. Přestože stále přetrvává tradiční pojetí výchovy v rodině, kde matka zůstává s dítětem doma a otec zajišťuje finanční chod domácnosti, začínají se v současnosti projevovat určité změny. Otec je více otevřen možnosti zabezpečit péči dítěte, poskytnout ženě možnost kariérního růstu. Nicméně zastoupení mužské populace na rodičovské dovolené činí stále jen malé procento.

V teoretické rovině je cílem práce uceleně pojednat o problematice rodičovské dovolené, která se nepochybně váže k neustále probíhajícím společenským proměnám v rodině. Taktéž postavení ženy a muže v rodině není neměnné a váže se na otázku genderu – rovného postavení mezi muži a ženami. Samotné pojetí rodičovské dovolené je vymezeno z hlediska terminologie, jejího historického vývoje a rovněž podpory aktivního otcovství při péči o děti. Otázky finanční podpory rodičů a rodin ze strany státu, uplatnění rodiče na trhu práce po skončení rodičovské dovolené, a v neposlední řadě otázka služeb péče o děti předškolního věku, tvoří nedílnou součást dané problematiky, a proto jsou zařazeny do teoretické části mé diplomové práce.

Ve výzkumné části je mým cílem vyhodnotit názory a postoje mužů k problematice rodičovské dovolené, a to prostřednictvím získaných odpovědí v rámci provedeného dotazníkového šetření. Cílem prováděného kvantitativního výzkumu bude nalézt odpovědi zejména na otázky - jaké jsou příčiny přetrvávající tendence nízké účasti mužů na rodičovské dovolené, jaké postoje zastávají muži k institutu rodičovské dovolené, jaké důvody a motivy by vedly muže k nástupu na rodičovskou dovolenou, nebo zda jsou matky či otcové považováni ze sociálního hlediska za znevýhodněnou skupinu?

1. RODINA A JEJÍ PROMĚNY V ČASE

1.1 Rodina v minulosti

Rodina odedávna patří k základní jednotce lidské společnosti, jejímž hlavním posláním je především péče o děti. Přestože instituce rodiny nabyla v průběhu svého historického vývoje mnohých změn, zůstává stále nejdůležitějším a nejvýznamnějším socializačním činitelem. *Rodina člověku zprostředkovává vrůstání do jeho kultury a společnosti, propojuje generace, vytváří mezi nimi kontinuitu a pouta solidarity*“ (Matoušek, 2003, s. 9).

Jakkoliv zpochybňovat tato slova by nebylo v tuto chvíli oprávněné. Nicméně rodina, jako měnící se a vyvíjející se základní článek lidské společnosti, prošla mnohými zvraty. O každém jejím údobí nelze hovořit jako o prostředí harmonickém, citovém, odpovědném či morálním. Je důležité ovšem na každou její vývojovou etapu nahlížet z pohledu dané doby, která nabízela odlišné ekonomické, společenské a kulturní podmínky. Následující kapitola by měla být stručným „průvodcem“ ve vývoji rodiny od prvobytně-pospolné společnosti do současnosti.

Historie lidského společenství nám nabízí různé typy společností, počínaje těmi primitivními – kmenovými malého rozsahu až k současným mnohonárodnostním společenstvím, vznikajících v rámci globalizačních aspektů. Přesto, že se většina autorů, zabývajících se vývojem rodiny či postavením žen a mužů ve společnosti (např. Matoušek, 2003; Horská, Kučera, 1990), opírá o tradiční dělení historického vývoje lidstva (tj. pravěk, starověk, středověk, novověk a současnost), T. Parsons ve své knize Společnosti (1971) nabízí opodstatněné a ve svém způsobu i zásadní dělení společností. Dosavadní vývoj společností rozděluje na tři stádia – primitivní, přechodné a moderní. Hlavní rozdíl při přechodu od primitivní k přechodné společnosti spatřuje ve vzniku psané řeči, která se stává především součástí kulturního systému a vychází z potřeb společnosti. Naopak při přechodu od přechodné k moderní společnosti hraje významnou úlohu institucionalizace, která se soustřeďuje v právním systému a vychází z potřeb politických a ekonomických zájmů. Tady je zřejmé, že procesy změn z pohledu institucionalizace pokračovaly a pokračují ve svém vývoji napříč staletími. Rodina je taktéž jednotkou institucionálního charakteru, jejíž vývoj a změny probíhaly v součinnosti více faktorů. Za tyto faktory lze považovat nejen změny přírodního

charakteru, ale také změny psychologické, sociální nebo kulturní. V počátcích utváření lidského společenství spjatých s lidskou soudržností (nelze ještě hovořit v plném slova smyslu o rodině) sehrávaly důležitou úlohu právě přírodní podmínky.

Pravěk

Člověk se vyvinul jako nedílná součást přírody. Jeho způsob života se odvíjel v souvislosti s probíhajícími změnami podnebných podmínek. Byl vázán na krajinu, která mu poskytovala potravu. Nejstarším primitivním typem lidského společenství byli lovci a sběrači, kteří žili společně v tlupách. Lze se domnívat, že rodinné společenství bylo z počátku chápáno jako volné skupinové sdružení, ve kterém docházelo k nahodilému pohlavnímu styku, společně se pečovalo o potomstvo, o obranu a výživu. Později se toto uskupení zformovalo v rody, které byly spjaty pokrevním příbuzenstvím, a zajišťovaly výchovu. Začaly se utvářet některé trvalejší vztahy, zejména sexuální. Docházelo k postupnému omezování pohlavního styku. Nebyl již dovolen styk mezi rodiči a dětmi a mezi sourozenci. Organizace společnosti byla založena na primátu žen, které ve společnosti užívaly vysoké svobodné postavení. Staraly se o domácnost a původ člověka byl určován také podle matky, jednalo se o tzv. mateřské právo. Následné omezování počtu osob, které mezi sebou mohly uzavírat manželství, tendenčně směřovalo k formě párového manželství, jaké známe dnes. Soužití obou manželů bylo zpočátku založeno pouze na příležitostných setkáních, kdy oba z manželů žili ve svém rodu, a o dítě pečoval rod matky. (Výrost, Slaměník, 1998).

Ve svém dalším vývoji se člověk dokázal přírodě přizpůsobovat a později se ji naučil přetvářet, o čemž svědčí změna životního stylu. Ustálenější podnebné podmínky umožnily rozvoj pastevečství a zemědělství. Hlavní zdroj obživy spočíval v chovu domestikovaných zvířat a obdělávání polí. Soudí se, že díky svým sběračským zkušenostem, to byly ženy, které začaly s výsevem semen. Iniciativu zřejmě projevíly i ve výrobě keramiky a tkalcovství. S usedlým způsobem života ve formě kmenového uspořádání rodiny nastala první společná dělba práce celé společenské pospolitosti, jejímž důsledkem pak byla směna výrobků. Probíhal prudký rozvoj řemesel, obchodu a vojenství, což postupně přispělo k diferenciaci společenského postavení podle majetku. Tento rychlý ekonomický a sociální rozvoj vytvářel podmínky pro změnu ve společenském a rodinném postavení žen a mužů. Tělesná síla mužů uplatňována

zejména při lovu, ve vojenství, udržování vnitřního pořádku, k zabezpečení vlastního území nebo k získání území cizího, stoupala na významu a rodový základ nabýval patriarchálního charakteru. Dochází také ke změně v soužití obou manželů. Muž si odvádí ženu do svého rodu, párové manželství se mění v monogamní, i když existuje řada přechodných forem (např. muž má právo sexuálně žít se sestrami své ženy, existuje mnohoženství a mnohomužství). „*Vedoucí postavení ve společnosti a v rodinách získávají postupně muži a v civilizovaných společnostech si je udržují až do našeho století*“ (Matoušek, 2003, s. 24).

Je zřejmé, že změny klimatických podmínek nemalou měrou přispěly k postupným změnám ve stylu života pravěkých lidí. Ekonomickou charakteristikou všech pravěkých primitivních společností, což lze odvodit z doložených poznatků necivilizovaných kultur jihoamerické, australské a africké, je „*pružná sociální organizace technicko-ekonomických funkcí zahrnujících institucionalizaci dělby práce (zejména mezi oběma pohlavími), kooperační organizaci činností (např. při lovu) a přidělování zdrojů jednotlivým příbuzenským skupinám*“ (Parsons, 1971, s. 69).

Starověké Řecko a Řím

Znalost písma, rozvoj věd a umění, uznávání velkého množství božstev, vznik městských států, existence početné třídy otroků, existence výrazných nerovností jak v bohatství, tak v moci, to vše jsou charakteristické znaky antické civilizace. Antická společnost byla přísně hierarchizovaná, v jejímž důsledku se také rodina formovala do své nové podoby. Zaniklo pravěké kmenové uspořádání, došlo k nastolení striktně patriarchálního charakteru rodiny. Podle H. Arendtové (In: Možný, 1999) byli svobodnými a plnoprávnými občany pouze muži, kteří ve svých rozsáhlých domácnostech vládli despotickou mocí. Prostorem svobody a rovnosti byl pouze prostor veřejný, kdežto rodina byla prototypem hierarchie a pevné uspořádanosti. Manželství bylo uzavíráno pouze za účelem opatření si zákonného dědice, jenž by byl svým rodičům oporou ve stáří (Horská, Kučera a kol., 1990). „*Muž se neženil z lásky. Ženil se proto, aby měl mužského následovníka, který by udržoval rodinný kult. Kdyby rodinný kult nikdo neudržel, nemohl by být zemřelý na onom světě šťasten*“ (Matoušek, 2003, s. 26).

Manželství bylo po právní stránce lehce rozlučitelné. Muž se mohl se svou ženou rozvést bez všech formalit v případě její nevěry či neplodnosti. Naopak u ženy nebyla mužova nevěra oprávněná. Svou úlohu v mravním úpadku společnosti sehrávaly zejména kurtizány, sexuální styk mimo manželství, který byl běžný a tolerovaný, stejně jako homosexualita, běžně rozšířené a veřejným míněním schvalované potraty nebo odkládání neúživých nebo „přebytečných“ nemluvňat (Horská, Kučera, 1990). V popředí zájmu rodiny se nenacházely hodnoty rozvíjející harmonický vztah, ale byly zdůrazňovány především zájmy osobní a politické. Dítě se stává středobodem zájmu pouze z materiálního hlediska, nikoli z důvodů hlubších, citových pohnutek, které v současné době každý cítíme jako naplnění smyslu života. Z mravního pohledu nebylo tedy vyhnutí vzniku opodstatněné krize rodiny.

Ivo Možný (1999, s. 14) ve své knize Sociologie rodiny zmiňuje existenci nejstarších etických a morálních normativních spisů, které poukazují na to, „že jakmile lidé přestávají plnit rodinné závazky, společnost ztrácí svou sílu. Již Konfucius byl před dvaceti pěti stoletími přesvědčen, že by přibýlo štěstí a prosperity, kdyby se každý řádně choval ve svém rodinném životě.“

Středověk

Středověká společnost žila ve velké existenční nejistotě. Musela se vyrovnávat se záplavou epidemických nemocí (zejména moru), časté války drancovaly zemi, lidé se často nacházeli na pokraji bídy (hladomoru). Namáhavá práce, nedostatečná strava, vysoká úmrtnost žen při porodech, ale i úmrtnost kojenců, to vše zadávalo příčiny k nespokojenosti středověkého obyvatelstva. Křesťanská církev přesvědčovala poddané, že uspořádání společnosti vyplývá z vůle Boží. Do popředí se tak dostala křesťanská ideologie, která se stala charakteristickým znakem středověku. Postupně docházelo k formování křesťanské morálky, včetně morálky manželské a sexuální. „*Oslava pohlavní zdrženlivosti, panictví a vdovství, zcela cizí římské tradici, byla vyvažována pojetím manželství jako nerozlučitelného svazku muže a ženy, jehož smyslem je plození dětí, jakož i tvrdými odsudky mimomanželských styků („smilstva“), antikoncepce, potratů, zabíjení nemluvňat, homosexuality a sodomie*“ (Horská, Kučera, 1990, s. 51 - 52).

Významnou úlohu v životě středověké společnosti sehrávala existence bible neboli Písma svatého, jehož obsah byl lidem zprostředkováván prostřednictvím kněží, a které bylo považováno za posvátné a inspirované Bohem. Církev, jejíž učení se postupem času stávalo stále propracovanějším, si začala podmaňovat světské věci a zcela si podrobila i rodinný život. Hlavním ideovým nástrojem se stala bible, jež vymezovala pravidla společenské i rodinné morálky. Jako příklad nám může posloužit citát z bible (První epištola sv. Pavla ke Korintským 7, 38) k otázce panenství, které bylo křesťanstvím oceňováno, neboť „*ten, kdož vdává pannu svou, dobře činí, ale kdo nevdává, lépe činí*“, či vyjádření křesťanské úcty k životu prostřednictvím jednoho z biblických přikázání desatera „*Nezabiješ*“, anebo postoj k mimomanželskému styku „*Nesemilníš*“ (Exodus 20, 13-14). Také k manželství zaujímá Písmo svaté své stanovisko, které bylo upevněno tím, že od 11. století bylo v českých zemích uzavírání sňatků svěřeno křesťanské církvi. Ideálem prvotního křesťanství bylo manželství jako svazek, hluboce založen na vzájemných citech za účelem trvalého soužití. „*Na počátku při stvoření však Bůh, učinil lidi jako muže a ženu. Proto opustí muž otce i matku, připojí se ke své ženě a ti dva budou jeden člověk. Už tedy nejdou dva, ale jeden. A proto: Co Bůh spojil, člověk nerozlučuje!*“ (Evangelium sv. Marka 10, 6-9). Přestože nerozlučitelnost manželství vzala muži právo zavrhnout ženu, taktéž ona se nemohla vymanit z moci svého muže. „*Manželům pak přikazuji ne já, ale Pán říká: Manželko od muže neodcházej. Pakliž by odešla, zůstaneš nevdaná, aneb smíš se s mužem. Tolikéž muži nepropouštěj ženy*“ (První epištola sv. Pavla ke Korintským 7, 10-11). Zde je však důležité podotknout, že manželský svazek byl chápán a pojímán jako nástroj k odvrácení smilstva (jak u muže, tak ženy) a byl uznán především jako prostředek k zachování druhu, odpovídající zákonům přírody. Toto pojetí manželství je zpracováno taktéž v díle sv. Augustina, kde se středem a ideálem pohlavní mravouky stává absolutní zdrženlivost a panickost, které se má člověk snažit docílit. Účel manželství je podle Augustina omezen pouze na plození dětí a jakýkoliv jiný pohlavní styk, byť jde o manželství, je hříšný (srov. www.dejiny-zeny-iii.pdf., Horská, Kučera, 1990).

Církev, jež nabyla ve své době neomezené moci a nadřazeného postavení, svým působením značně ovlivnila změnu postojů k manželství. Hluboké vzájemné city v manželství, které byly v počátcích ideálem, byly postupem času spolu s individuální náklonností a láskou středověkým křesťanstvím přímo zakazovány. Manželství bylo pokládáno za přísnou svátost a vstup do svazku manželského z lásky, tj. tělesného

chtíce, bylo podle církve zločinným porušením této svátosti. Manželství mohlo být uznáno jen ze čtyř důvodů: „*aby byly zplozeny děti, aby se uniklo hříšnému smilstvu, aby si manželé pomáhali radou a skutkem, a nakonec, šlo-li o zpečetění míru, protože velcí tohoto světa dávali své dcery nejhorším nepřátelům za manželky, aby s nimi uzavřeli mír*“ (www.dejiny-zeny-iii.pdf, s. 22).

Středověká rodina byla rodinou monogamní. Plnila řadu funkcí – zajišťovala reprodukci obyvatelstva, vychovávala děti, vyráběla, konzumovala, spravovala majetek (dům, hospodářství), garantovala vzájemnou pomoc svých členů. Pro závislé rolníky ve feudální společnosti středověku bylo založení rodiny přímo nezbytností, jelikož děti tvořily nutnou pracovní sílu a byly proto výhodou. Jejich výpomoc v rodině, zejména v oblasti zemědělství a hospodářství, započala již zhruba kolem osmi let věku. Nicméně pro vysokou úmrtnost kojenců nebyly rodiny tak početné, jak by se dalo předpokládat. Citový vztah k vlastním dětem ze strany rodičů byl chladný. Lhostejnost ke kojencům byla obecná, tak jako rozšířený zvyk zámožnějších matek odkládat své dítě na dva až tři roky do péče kojné.

Rodina tvořila jádro domácnosti, jejíž součástí byla skupina osob společně bydlících - základ tvořil manželský pár s dětmi, občas i dalšími příbuznými, vnuky, sourozenci apod., v řadě domácností lze předpokládat i sloužící, tovaryše, učně (Horská, Kučera, 1990). V mnohých rodinách se totiž řemeslná znalost a dovednost přenášela z otce na syna a byla místem k získání odborné kvalifikace. Rodina je tedy nejen společenskou jednotkou, ale i jednotkou výrobní a institucí výchovnou.

Novověk

Ani v počátcích nástupu nového období vývoje dějin nedošlo k výrazným změnám v povaze rodiny a v sociálním postavení ženy. Přetrvával patriarchální charakter rodiny, v níž měl každý člen své místo, práva a povinnosti, nutné k jejímu uživení a přežití. Muž si udržoval sféru veřejnou a pro ženu zůstávala jako oblast působení sféra domácí. Vedle toho žena vykonávala některá povolání, o která muži nejevili zájem. Např. šily, tkaly, vyráběly keramiku, sbíraly koření a to vše prodávaly na tržištích. V novověké rodině také přetrvával nezájem o děti, který se projevoval zejména v jejich častém odkládání do vznikajících nalezinců, odesláním ještě v útlém věku

do služby či na učení do cizích rodin, popřípadě byly posílány do špatně vedených internátních škol. Sociální skutečnost doby a panující morální normy tudíž nevytvářely podmínky pro vytvoření citového zázemí v rodině pro své členy. Rodina byla pod veřejnou kontrolou a nemohla požívat téměř žádného soukromí. Citové potřeby členů byly podřízeny hospodářským zájmům. Přetrvávaly odsuzující tendence jakýchkoliv projevů lásky mezi manžely, jež ve své době pohoršovaly, a za hlavní poslání rodiny bylo stále považováno plození dětí. Láska byla považována za hloupou vášeň, která podle Francise Bacona „*zamítá přírodu a přirozenou stupnici hodnost. Nejlepší si vedou ti, kdo nemohou-li už k sobě lásku připustit, alespoň ji drží zkrátka a zcela ji oddělují od vážných životních událostí a skutků. Vznikne-li jednou do těchto záležitostí, otrěse osudem člověka, a ten už se pak nikdy nemůže věnovat tomu, co si předsevzal*“ (In: Matoušek, 2003, s. 33).

Evropskou předindustriální rodinu popisuje Le Play (In: Možný, 1990) jako rozvětvenou rodinu, žijící v domě, který jí patřil a který se dědil z generace na generaci z otce na prvorozeného syna – dědice. Ještě za života však otec svého zástupce zasvěcoval do rodinných záležitostí řízení rodiny a předával rodinnou profesi. Dohlížel taktéž na výběr nevěsty a často ovlivňoval i rozrůstající se potomstvo rodiny – vnuky. Dcery se provdávaly mimo dům a mladší synové odcházeli, vybaveni dostatečným podílem z rodinného kapitálu, zakládat své rodiny. Pokud se syn neoženil a dcera neprovdala, zůstali doma a vedeni „přirozenou autoritou“ starších, rozmnožovali společnou práci svůj majetek. Patriarchální rodina však ve své době uspokojovala některé citové potřeby, které nemůže uspokojovat současná malá rodina. Jedná se např. o touhu po družnosti, přátelství, pocit člověka, že někam patří, že náleží do většího celku, že je účasten na společném díle rodiny. V dnešní době jsou tyto potřeby uspokojovány jiným způsobem, na vyšší úrovni, např. přátelskými vztahy k pracovnímu kolektivu (Knoblochová, 1964).

Zásadní změny ve vývoji společenského života, potažmo i rodinného, přicházejí až s koncem 18. století. Projevují se snahy o zesvětštění manželského svazku. Roku 1790 je uzákoněn francouzský manželský zákon, který prohlásil manželství za světskou občanskou smlouvu. „*Manželství je jakousi kupní smlouvou, do které přímo pronikají peněžní vztahy*“ (Výrost, Slaměník, 1998, s. 322). Napoleon svým zákoníkem prosazuje formální rovnost, tedy jednotné právo pro příslušníky všech společenských tříd uzavírat občanský sňatek. Na druhé straně dochází k uzákonění rozvodu (1792, v roce 1816

zrušeno) nebo o rok později k vydání dekretu na uznání rodinných přídatků početným rodinám a podporu ženám v těhotenství, při porodu a v době kojení (ovšem z finančních důvodů nebyly dávky téměř nikdy vypláceny). Marie Terezie zavádí povinnou školní docházku, díky čemuž mizí v západoevropských zemích služba (posluhování) dětí v cizích rodinách. Velká francouzská revoluce spustila svým bojem za občanskou rovnost přeměny ve všech sférách společenského života. Nejzásadnější z pohledu rodiny se jeví deklarace feministického hnutí za občanská práva žen. Je požadována nejen naprostá rovnost mužů a žen před zákonem, ale také právo na svobodnou volbu manželského partnera, určenou pouze citovou náklonností.

Obecné shrnutí o postavení a vztazích mezi muži, ženami, dětmi a popřípadě jinými příbuznými novověké rodiny nabízí Lawrence Stone, který se zabýval vývojem rodinného života v Evropě od tradičních forem až po moderní (In: Giddens, 1999). Období od 16. do 19. století rozdělil do tří fází. První fáze je charakteristická nukleárními rodinami s poměrně malým počtem členů, udržující úzký vztah se svými příbuznými. Uzavírání manželství bylo podřízeno zájmům rodičů či příbuzných bez ohledu na tužby jedince. Vytváření citové zázemí a blízkosti manželů nebylo žádoucí, prvořadým úkolem bylo zplození dítěte. Manželství nemělo ani dlouhého trvání, neboť často zanikala smrtí jednoho z partnerů nebo brzkým odchodem dětí z domova. Všeobecně byla rodina tehdejší doby institucí navenek otevřenou, málo prestižní, neemotivní a autoritářskou.

Druhá, přechodná fáze je datována od první poloviny 17. století do počátku 18. století. Probíhající změny se dotýkaly spíše rodin z vyšších vrstev, které však daly svými zásadami podnět k přeměně postojů takřka v celé společnosti. Nukleární rodiny se staly zřetelně vymezenou jednotkou s přetrvávající autoritativní pravomocí otce a jejich rodinné vztahy se výrazně odlišily od vazeb k ostatním příbuzným. Vzrůstající důraz byl kladen na mateřskou a rodičovskou lásku, čímž byl položen základ toliko žádoucímu citovému zázemí.

Poslední, třetí fáze dala podněty k vytvoření současného typu rodinného života, jenž je spjat s úzkými citovými vazbami a se značnou mírou soukromí. Manželské vztahy jsou uzavírány jen na základě osobní svobodné volby jedince, vycházející z romantické lásky nebo sexuální přitažlivosti. Prvořadým úkolem rodiny je pečovat

a vychovávat děti. Rodina přestala být místem výroby hmotných statků a stává se především místem jejich spotřeby.

Závěrem lze citovat amerického historika a pedagoga Johna Boswela, který velmi výstižně komentoval výše uvedený vývoj rodinného života: Píše: „*V předmoderní Evropě se manželství uzavíralo obvykle z majetkových důvodů, pak se týkalo především výchovy dětí a končilo láskou. Lidé se většinou nebrali z lásky, ale mnohdy se mezi nimi láska časem vyvinula s tím, jak vedli společnou domácnost, vychovávali potomstvo a sdíleli životní zkušenosti. Takřka všechny dochované epitafy věnované zemřelým manželům či manželkám svědčí o hlubokém citu. Naproti tomu v dnešním západním světě začíná manželství láskou, pokračuje výchovou dětí (jsou-li jaké) a končí nezřídka – majetkovými spory v době, kdy je láska už dávno zapomenutá*“ (In: Giddens, 1999, s. 158).

1.2 Současná rodina a její změny

Započaté změny ve vývoji rodinného života v období industriálního novověku pokračovaly také ve 20. století. Začínají se rozpadat dvou a vícegenerační rodiny, významným ukazatelem změn se stal pokles kojenecké a dětské úmrtnosti evropské rodiny. V období mezi oběma světovými válkami se dovršily změny v občanském a rodinném právu ve prospěch zrovnoprávnění žen, kterým se mimo jiné uvolnil přístup ke stejnému vzdělání i ke stejnému zaměstnání, jaké měli muži. Tím se zlepšila možnost pracovního a společenského uplatnění ženy v průmyslových zemích a došlo i ke zvýšení jejího životního standardu. Dvacáté století se nese také v duchu „plánovaného“ rodičovství, kdy uzrávalo přesvědčení, že člověk má právo určit, kolik dětí chce a může vychovat. To úzce souvisí s rozvojem antikoncepce a liberalizace umělých přerušení těhotenství vedoucí ke snížení počtu dětí v rodinách na dvě, nejvýše tři, značnou volností při uzavírání manželství, uvolněním rozvodového zákonodárství, a s ním souvisejícím postupným vzestupem rozvodovosti, prodlužováním délky života, a tím i trvání rodiny po odchodu dětí (Horská, Kučera, 1990).

Rodina jako sociální instituce prochází ve svém vývoji mnohými přeměnami, nabývá stále větší dynamiky a je stále více poznamenán zásahy z vnějšku. Přizpůsobuje

se právním, společenským, ekonomickým, kulturním i technickým změnám, jež ovlivňují postavení rodiny ve společnosti i vztahy uvnitř rodiny. Nejzásadnějšími změnami jsou přeměna široké rodiny v rodinu nukleární, demokratizace rodiny a nabývání jejího psychologického významu.

Z psychologického hlediska je rodina vnímána jako sociální skupina, která svým členům poskytuje:

- bezvýhradnou akceptaci jejich lidské existence,
- ochraňující prostředí (hmotné i sociální),
- podporu autonomie příslušníka rodiny,
- zajištění životních potřeb,
- vzájemnou podporu,
- východisko a zprostředkující článek při pronikání do makrosociálního prostředí (Hudecová, 2009).

Rodina ztratila řadu funkcí především v oblasti hospodářské, ale přetvořila a rozšířila funkce zejména v oblasti citového zázemí jako nejdůležitějšího socializačního faktoru ve vývoji dítěte. Rodina, jako nejvýznamnější sociální skupina, zásadním způsobem ovlivňuje rozvoj psychiky jedince. Poskytuje základní zkušenosti, které jsou pro dítě důležitým zdrojem informací, ale je i významným prostředím citového zázemí, které poskytuje jistotu a bezpečí (Vágnerová, 2005). Předurčuje tedy nejen jeho osobnostní vývoj, ale i vztahy k jiným skupinám lidí. Rodina je modelem pro osvojování sociálních rolí muže a ženy, otce a matky (Kraus, Poláčková, 2001). V procesu socializace probíhá vývoj i výchova jedince. O veškerých funkcích lze hovořit jako o úkolech, které má rodina plnit nejen uvnitř sebe samé, ale také vůči společnosti. J. Langmeier (In: Horák a kol., 1979) zdůrazňuje tři základní úkoly, ve kterých nemůže být soudobá malá rodina nikým a ničím plně nahrazena, a v níž spočívá její zásadní význam. První úkol rodiny spočívá v zajištění základních podmínek pro tělesný, duševní a sociální vývoj nové generace (tj. ochrany, výživy, hygienické péče apod.), které jsou poskytovány zcela individuálním způsobem a žádoucí měrou. Za druhé je rodina prostředím, které má umožnit postupné a přirozené začlenění dítěte do lidského společenství, přičemž je nutné oprostít se od vytváření určité závislosti na matce či otci, a izolace od „vnějšího světa“. Třetí nezastupitelnou funkcí je poskytování všem členům rodiny podmínky k uspokojení nejhlubších citových potřeb, tj. potřeby

bezpečí a jistoty. O. Matoušek (2003, s. 83) shledává rodinu jako instituci, jež „jednotlivci umožňuje, aby v ní nalézal oporu, ztotožňoval se s ní, zároveň mu dává svobodu k tomu, aby si budoval a zachovával svou osobní odlišnost. Život v rodině se pohybuje mezi pólem sdílení a pólem osobního soukromí.“

Na světě existuje velké množství různých typů společností, které se vyznačují neobyčejnou mnohotvárností a rozmanitostí jak z pohledu hodnot, norem či způsobů chování. Téměř ve všech společnostech se ale můžeme setkat se základním typem rodiny – rodinou nukleární (základní), jejíž strukturu tvoří dospělí manželé (nebo partneri) a jejich vlastní nebo adoptivní děti žijící ve stejné domácnosti. Druhý typ rodiny – rodinu rozšířenou (příbuzenskou) charakterizuje přítomnost jejich členů v rodině, kterými mohou být např. prarodiče, bratři a sestry se svými manželskými partnery, strýcové, tety a ostatní příbuzní (srov. Giddens, 1999; Kraus, Poláčková, 2001).

V souvislosti se strukturou rodiny nelze opomenout také její členění (s ohledem na skutečnost, kdy se u nás rozvádí téměř každé druhé manželství) na rodinu úplnou, ve které společně žijí rodiče a děti, a rodinu neúplnou, jež postrádá některého z rodičů (častěji otce). Zdeněk Matějček k problematice neúplných rodin dodává: „Úplnost“ rodiny sama o sobě rozhodně není ještě zárukou výchovných úspěchů, stejně jako její „neúplnost“ sama o sobě nikterak neznamená, že by tu nutně musela být spousta těžkostí a nezdarů“ (In: Horák a kol., 1979). V této souvislosti Matějček upozorňuje především na nerovnoměrné nebo jinak narušované uspokojování vývojových potřeb dítěte, kdy jeden z rodičů v rodině chybí. Jedná se zejména o nebezpečí jednostrannosti, kdy se dítěti nedostává možnosti dostatečně poznat tzv. „mužský svět“ (v menších případech ten ženský). Dítě má v takovém případě méně příležitostí seznamovat se od samého počátku s „otcovskou“ či „mateřskou“ rolí, kterou by přebíralo a učilo se jí. Rodiče si mnohdy neuvědomují, že na dítě působí nejen přímou výchovou (např. pochvala, trest, pohlazení, úsměv, povídání si, vyhubování, mlčení apod.), ale i nezáměrným působením (každodenním vzájemným soužitím), které je pro dítě neméně důležité. „Rodiče mají být svým osobním životem a chováním příkladem svým dětem“ (§ 32, odst. 2 zákona č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů). V. Hrabal to vyjádřil slovy: „Děti se od nás patrně nejvíce učí, když se nám ani nezdá, že je učíme. Učí se i v citové oblasti nejvíce z našeho osobního příkladu“ (In: Horák a kol., 1979, s. 89).

Dalšími riziky neúplné rodiny, na které Matějček upozorňuje, mohou být mimo jiné tendence uzavírat se do sebe a izolovat se od okolní společnosti, nebo v neposlední řadě sklon matky, která sama dítě vychovává, vázat se jen na dítě a hledat pro sebe zdroj jistoty jen v něm (např. formou přesycování podnětů, které se jeví stejně nebezpečně jako jejich nedostatek), (In: Horák a kol., 1979). K nezastupitelnosti obou rodičů v rodině se ve své knize vyjadřuje také J. Kapr (1984, s. 46), který píše: „*Rodina je neobyčejně jemným a vyváženým organismem. Je to celek, v němž záleží na vzájemných vztazích všech jeho členů. Některé vlastnosti rodičů je možné vzájemně nahradit, tam, kde není matka, může ji zastoupit otec a naopak. V určitých vlastnostech a funkcích jsou ale postavy otce a matky nezastupitelné, a proto je tak důležité, aby rodina byla úplná a aby tu byli oba rodiče jako osoby, které dítě potřebuje.*“

Přestože v současnosti řada odborníků vnímá a upozorňuje na rozklad „tradiční“ rodiny, kdy dochází nejen ke snižování počtu jejích členů, ale také počtu a intenzitě vzájemných vztahů a vazeb mezi jejími členy. Hovoří se přímo o „krizi rodiny“, pro kterou jsou podle O. Matouška (2003, s. 35) příznačné následující trendy:

- „*tendence odkládat sňatky a rození dětí na dobu co nejpozději,*
- *tendence ve větší míře zakládat rodinu neformálně, bez legálního sňatku (tzv. nesezdaná soužití),*
- *zvyšování rozvodovosti,*
- *pokles ochoty lidí po rozvodu vstupovat do dalšího svazku a mít další děti,*
- *tendence omezovat počet dětí v rodině, případně nemít děti vůbec,*
- *prodlužování doby, po kterou děti a rodiče žijí spolu.*“

Téměř všechny tyto trendy ukazují na sílící prosazování individuálních zájmů nad zájmy rodinnými. Tato specifika se u české rodiny objevila zejména po roce 1989, dá se obecně říci, že došlo k posunům směrem k evropské demokratické společnosti. Dochází k poklesu úrovně porodnosti, mnohá manželství jsou uzavírána již s perspektivou bezdětnosti, zvyšuje se věk při uzavírání prvního manželství, mizí tzv. extrémně mladá manželství, kdy jeden z partnerů nedosáhl 18 let, dochází k přehodnocování mateřské role. „*Vzniká a paralelně existuje pestřejší škála alternativ rodinného soužití, jež poskytují větší osobní autonomii jednotlivcům. Jedná se o větší šíři intimních životních stylů a forem, které souvisí s celkovým rozrůzňováním životních hodnot, postojů a životních perspektiv.*“ (Výrost, Slaměník, 2008, s. 324). Podle

O. Matouška (2003) se na podobě současné západoevropské rodiny podílí zejména kulminující hnutí za emancipaci žen, nevidaný společenský blahobyt a také postmoderní světonázorové klima.

Zkušenosti však ukazují, že rodina si v tradičním slova smyslu stále udržuje svou výchovnou funkci vůči nejmenším dětem. Předává jim toliko žádoucí vzorce chování, které jsou důležité pro jejich budoucí život a uplatnění se ve společnosti. Nelze tedy určitě pochybovat o smyslu a významu rodiny, která je nepostradatelnou institucí nejen pro dítě, ale i dospělého člověka. Ve funkčních rodinách v sobě partneři nacházejí oporu při řešení jak rodinných, tak pracovních problémů, berou na sebe ohledy a respektují se. S příchodem dítěte do rodiny nabývá partnerský život nových rozměrů. Partneři musí ve své nové roli otce a matky přizpůsobit svůj dosavadní život potřebám dítěte. V rodině dochází k přehodnocení dosavadní hierarchie hodnot, jelikož se dítě stává součástí každodenního života, každodenních situací, a zároveň mění kvalitu rodinných vztahů uvnitř rodiny. J. Langmeier k otázce hodnot píše: *„V rodině, kde je manželství rodičů opravdu harmonické, přejímají děti životní hodnoty i životní styl svých rodičů a učí se skutečnému altruismu, lásce a úctě k druhým lidem i odpovědnosti ve společné činnosti. Přejímají však i konkrétní obraz manželského spolužití a mají tendenci uskutečňovat ho ve svém vztahu k partnerovi, když dospějí“* (In: Horák a kol., 1979, s. 8).

Prognózy o budoucnosti rodiny jsou jistě na místě. Nicméně je důležité přihlížet ke všem aspektům postmoderní doby, jež s sebou přináší. Nezastavitelný vývoj technologií, zvýšený tok informací, působení masmédií, globalizační vlivy, to jsou některé z podmínek a nároků, kterým se musí současná rodina přizpůsobit. J. Výrost (2008, s. 324 – 325) nabízí některé alternativy vývoje rodiny. První hovoří o rodině, která se bude *„stávat stále významnější sociální strukturou především z hlediska emocionálního a výchovného, vzhledem k celkovému snižování kvality mezilidských vztahů (alternativní formy komunikace bez fyzického kontaktu, zástupné prožitky zprostředkované masmédií, životní tempo, přetechnizované prostředí, odklon od přirozeného uspokojování potřeb, omezování skutečně empatické interakce s možností komunikace na emocionálně hlubší úrovni), nebo se bude jednat o stále volnější strukturu s mnoha alternativními formami a stále se snižujícím významem. Do popředí se dostanou zájmy jednotlivce, který bude schopen být přímo v interakci se společností jako celkem, i když možná zprostředkovaně, pomocí nových mediálních forem*

komunikace.“ Druhou možností vývoje rodiny je rodina „*dítěcentrická, zaměřená na funkci reprodukční, na zachování kontinuity, snahu zvyšovat kvalitu společnosti jako celku prostřednictvím péče o dítě.*“. Jinou alternativou je rodina, v níž je „*akceptován princip demokracie či pseudodemokracie, a základní hodnotou života bude zájem jednotlivce bez ohledu na příslušnost ke skupině.*“

„Rodina prošla dlouhým vývojem, složitými dějinami mezilidských vztahů, vztahů mezi mužem a ženou a svazky, které mezi sebou uzavírali. Prošla tradicemi, zvyklostmi, obřady, které více nebo méně zasahovaly a někde stále zasahují do jejich vnitřních svazků a nejintimnějšího soužití. Rodina podléhala také vlivům sociálním, náboženským, politickým, ekonomickým a dalším, které v ní zanechávaly své stopy“ (Brtníková, 1991, s. 145 -146).

1.3 Postavení muže a ženy v rodině v historii a dnes

Utváření rodiny jako sociální skupiny z hlediska její rodinné struktury, hodnotové orientace, vztahů a zákonů upravující tyto vztahy, jsou odrazem celospolečenských změn. Ve většině společností však mají muži více moci a autority než ženy. Důsledkem této skutečnosti je vznik a existence tzv. patriarchátu, který „*v sobě zahrnuje hierarchii sociálních vztahů a institucí, v nichž a prostřednictvím nichž mohou muži dominovat nad ženami*“ (Maříková, 1999, s. 61). V posledních desetiletích se však zvedla ze strany žen vlna nevole vůči nadřazenému postavení mužů a v mnoha regionech světa byla přijata opatření proti jejich znevýhodňování. Těmto krokům ovšem předcházela z lidského hlediska časově dlouhá vývojová období, jež uspořádala postavení mužů a žen do současné podoby.

V prvobytně-pospolné společnosti bylo postavení jedinců v tlupě podřízeno pevné hierarchii, založené na dělbě práce k přežití celku. Obživu si sháněli formou lovu a sběrem jedlých plodin nacházejících se ve volné přírodě. U těchto lidí neexistovala téměř žádná nerovnost. Předpokládá se, že o rozdělení práce podle pohlaví rozhodl lov. Jak uvádí A. Giddens (1999, s. 66) „*mezi příslušníky této společnosti jsou malé rozdíly co do množství a druhů hmotných statků. Rozdíly ve společenském postavení vyplývají téměř výlučně z rozdílu věku a pohlaví. Muži zastávají prakticky všude úlohu lovců, ženy*

sbírají divoké rostliny, vaří a starají se o děti“. Život ve skupině s sebou přinášel také nutnost přijímání důležitých rozhodnutí. Z mocenského hlediska fungoval princip participace, kdy se k řešení takových situací scházeli všichni dospělí muži. Žena si však zachovávala rozhodující místo s ohledem na své významné hospodářské a společenské postavení, které zároveň vytvářelo přirozenou dělbu práce mezi muži a ženami. Ačkoli pro historiky zůstává její role zcela neodhalena, v některých společenstvích to byly právě ženy, na jejichž hodnotách stála existence kultury, které rozhodovaly o rodových kmenových záležitostech, a majetek se pravděpodobně dědil z matky na dceru. Lze se tedy domnívat, že aktivita ženy nespočívala pouze v domácích činnostech. Z biologického hlediska ovšem výsadní a nesporná úloha ženy spočívala v její roli matky, což dokládají sošky tzv. Venuší, jež se staly projevem výrazné úcty k ženě – jako dárkyni života. Tento kult ženy se projevuje zejména v období neolitické revoluce, kdy usdlý způsob života umožňuje ženám starat se o více než jedno dítě, než tomu bylo u lovců a sběračů.

V éře antické civilizace, v době vzniku a rozšíření římského práva, nabývá postavení žen značných změn. Právo zajišťovalo převod ženy do vlastnictví muže. Žena přijala mužovo jméno a byla mu zavázána věrností. Její postavení se stalo vůči muži podřízené. Ženy se mohly zdržovat jen ve vyhraněných částech domu, ven vycházely pouze ojedinele a vzdělávání jim bylo poskytováno minimálně. Jak uvádí Z. Pavlík (In: Tomeš, 2009, s. 32) „*žena by měla být doma pod pečlivým dohledem, aby co nejméně viděla, co nejméně slyšela a co nejméně se tázala.*“ Prvořadým úkolem bylo přivést na svět svému muži syna, následovníka rodu. Bezdětným ženatým mužům se tolerovaly konkubíny, které byly většinou otrokyně. Jestliže se narodil levoboček, mohl být uznán za legitimního potomka, v případě, že manželka syna neprodila. Přestože se manželství po dlouhou dobu vyznačovalo mravní vážností, s rozkladem římské společnosti docházelo k rozmáhání prostituce a existenci běžného nelegitimního soužití.

V závěru římské epochy byly naznačovány změny v postavení žen v rodině. Nemajetné ženy mohly pracovat jako švadleny, porodní báby, kojné, kadeřnice, vychovatelky, písařky či obchodnice. Majetné ženy mohly spravovat svůj majetek. Římské ženy se na rozdíl od řeckých žen začaly uplatňovat také v politickém životě. Přestože reakce mužů na svobodomyšlné reakce žen byly ostré (byly pokutovány,

v některých případech vypovězeny do vyhnanství), lze považovat období římské říše za počáteční mezník dějin ženské emancipace (Matoušek, 2003).

Střední Evropa nám z pohledu středověké historie rodiny předkládá existenci vysoké oddělenosti mužské a ženské role. „*Středověká rodina je ...rozsáhlá, patriarchální nebo kmenová. Pod vedením hlavy rodiny jednotlivce potlačuje, vnucuje mu vlastnictví, odpovědnost, kolektivní činnost*“ (Matoušek, 2003, s. 31). Přetrvává vedoucí postavení muže v rodině i ve společnosti, a především podřízená role ženy. Podle Nového zákona nelze pochybovat o pravdivosti. „*Ženy mužům svým poddány buďte, jako Pánu*“ (Epištola sv. Pavla k Efezským 5, 22), „*Žena ať se učí mlčeti, ve všelike poddanosti. Nebo ženě nedopouštím učiti, ani vládnouti nad mužem, ale aby byla v mlčení. Adam zajisté prvé jest stvořen, potom Eva*“ (První epištola sv. Pavla k Timoteovi 2, 11-14), „*Ženy vaše v shromážděních ať mlčí, nebo nedopouští se jim mluvíti, ale aby poddány byly, jakž i zákon praví. Pakli se chtějí čemu naučiti, doma mužů svých nechť se ptají*“ (První epištola sv. Pavla ke Korintským 14, 34-35). Příčiny těchto postojů k ženám a jejich hodnocení jako méněcenného tvora, který je stvořen především k plození dětí, lze vyvodit již z počátku vzniku života na zemi, kdy se Eva dopustila prvotního hříchu, byla svedena, a následně s Adamem z ráje vyhnána. „*A Adam nebyl sveden, ale žena svedena jsoucí, příčinou přestoupení byla. Ale však spasena bude v plození dětí, jestliže by zůstala u víře, a v lásce, a v posvěcení středmosti*“ (První epištola sv. Pavla k Timoteovi 2, 14-15). Muž byl tedy obecně uznávanou hlavou rodiny a měl rozhodující postavení i vůči dětem. Žena – dívka byla vedena k poslušnosti a vychovávána ke zbožnosti. O svém budoucím životě nemohla příliš rozhodovat. Mohla volit pouze mezi manželstvím a klásterem, a vlastnit větší jmění ji bylo znemožněno. Naopak muž byl ve středověku předurčen k boji a účasti ve válce, která se stala nejdůležitějším a nejdůležitějším zaměstnáním. Svědčí o tom středověké rytířství, kult osobní statečnosti či kult víry projevovaný ochotou účastnit se křížových výprav.

Ke středověku se váže také čarodějnické šílenství a systematické pronásledování žen, které trvalo téměř do konce 19. století. Křesťanská doba a církevní učení hlásalo o nečistotě ženy a její pohlavní svůdnické povaze, což vedlo nejen k opovrhování individuální láskou, ale k pravému strachu před ženou. Tisíce nevinných žen bylo umučeno k smrti k větší cti a chvále Boha, který hlásal bratrskou lásku. Mnoho mnišských klášterů ženu jako bytost zavrhl a ty do těchto Bohu zasvěcených prostor nesměly vstoupit (www.dejiny-zeny-iii.pdf).

Zásadní změny v postavení mužů a žen v rodině a ve společnosti přicházejí s nástupem novověké industrializace a zapojení žen na trh práce. Charakteristickým rysem tohoto období jsou vzrůstající tlaky ženských hnutí za zrovnoprávnění. Žena je na přelomu 19. a 20. století zapojena do výrobního procesu v továrnách, kde nemá téměř žádnou hodnotu, a dostává se jí horšího uplatnění než mužům. Práce v domácnosti se pro ni stává přítěží, vzrůstá její pracovní zátěž, v důsledku čehož je podněcováno i napětí v rodině. Prestiž muže v rodině začíná klesat, ztrácí své výsostné postavení jako hlavy rodiny, jelikož už není jediným živitelem rodiny. V důsledku prosazování myšlenek emancipačního hnutí tak dochází k narušení patriarchálního typu rodiny. Muži si přesto udržují svou sociální roli, zejména ve sféře veřejné, přestože se i v této oblasti zahájil proces stírání rozdílů mezi muži a ženami. Také ona zmiňovaná problematika volby životního partnera nabyla zásadních změn. Sňatky přestaly být určovány ekonomickými aspekty a začaly být uzavírány s ohledem na zájmy a přání snoubenců. Souhlas rodičů se sňatkem se stal dodatečným a formálním (Matoušek, 2003).

Emancipace českých žen probíhala v několika etapách, od zapojení se do veřejných a společenských aktivit prostřednictvím salónů až po boj za volební právo. Zásadní snahou však bylo dosáhnout ničím a nikým neomezený přístup ke vzdělání, jež by umožňoval vykonávat kvalifikované a dostatečně honorované povolání. Přestože se profesí pro ženy ze středních vrstev mnoho nenabízelo, zpočátku nacházely uplatnění zejména jako společnice, vychovatelky nebo ošetřovatelky. Postupem času se začaly uplatňovat v učitelské profesi a na konci 19. století začaly usilovat o proniknutí do medicínské profese (Bahenská, In: Tomeš, 2009). Tyto snahy zcela určitě vyvolaly postupné změny v postavení žen a mužů v rodině, jež přicházely během celého dvacátého století. Manželství je stále méně zakládáno na hospodářských zájmech, muž není jediným živitelem rodiny a není neomezeným vládcem v rodině. Postavení ženy v rodině se mění podle růstu její ekonomické činnosti a úrovně vzdělání.

Velký rozmach zapojení žen do pracovního procesu u nás přichází v 50. letech dvacátého století. Vládní uspořádání a společenské změny, jež v této době probíhaly, považovaly rodinu za přežitek a předpovídaly její postupné zániknutí ve prospěch kolektivního vedení. „*Stát začal přebírat na svá bedra zodpovědnost za výchovu dětí a mládeže a péči o ně tím, že zřizoval a financoval dětské domovy, jesle, mateřské školy, školní družiny, domy dětí a mládeže a další zařízení denní péče, jež měla umožnit*

co největšímu počtu žen v produktivním věku zařazení do pracovního procesu“ (Výrost, Slaměník, 1998, s. 323). Role muže a ženy se ve veřejné sféře vyrovnávají, muž však není stále ochoten zastávat nutné práce kolem dětí a domácnosti, a emancipovaná žena není naopak ochotna díky přežívajícím tradicím a předsudkům tyto nároky plnit. „Mužovo postavení v rodině je čím dál nejistější“ (Matoušek, 2003, s. 37).

„Možnost vzdělávání, cestování, profesního uplatnění, plánovaného rodičovství v kontextu životních hodnot, představ a míry identifikace s rodovými rolemi rozehrávají pestrou, pulzující, dynamickou a těžko uchopitelnou paletu rolí dnešních žen i mužů“ (Rašticová, 2004, s. 21). Muži ztrácejí své dlouhodobě trvající výsostné postavení v rodině, žena v plné míře uplatňuje svá práva, díky přístupu ke vzdělání se v zaměstnání prosazuje plnohodnotně vedle svých mužských protějšků, otevírá se jí prostor pro seberealizaci, její emancipace se čím dál více projevuje angažovaností v mimorodinných sférách, tj. v práci i politice. Česká rodina se stala rodinou zaměstnané ženy. V součinnosti s těmito aspekty však přetrvává její přetíženost souběžnými požadavky práce a domácnosti. Postupně se však prosazuje zastupitelnost otce a matky v řadě domácích prací, přestože jejich výrazně větší díl stále leží na matce (Matoušek, 2003). Nové tisíciletí si od partnerů žádá ujímání se nových úkolů v domácnosti, na které doposud nebyli zejména muži zvyklí. Muž je stále více a častěji vtahován do soukromé instituce rodiny, aby zde plnil, nebo se alespoň spolupodílel na plnění některých rolí, jež byly dříve vyhrazeny pouze ženám (Maříková, 1999). Toho je nutné docílit bez velkého dohadování, podle potřeby a především odbouráním konzervativních představ o ženské a mužské práci. Mužům však nelze odepřít „posun v otcovské roli, a to směrem k intimitě soužití, k větší angažovanosti na životě dítěte, k větší účasti na výchově od samých počátků“ (Matějček, In: Horák, 1979, s. 15).

1.4 Gender – rovnost mezi muži a ženami

Rovnost mezi muži a ženami je v obecném slova smyslu široce právně zakotvena v mezinárodním, evropském i vnitrostátním právu. Potřeba právního zakotvení vycházela zejména z ochrany základních lidských práv, jež si vyžádaly zkušenosti dvou světových válek a hrůz, které byly v lidských dějinách uskutečněny.

Problematika nerovnosti však sahá hluboko do lidské historie, jež je spjata s nastolením patriarchálního charakteru uspořádání rodinného a společenského života. Vzepít se takovému uspořádání nebylo pro ženu vůbec snadné. Je důležité si uvědomit silný vliv náboženského přesvědčení, které ovlivňovalo vztahy tehdejší doby. Přesto se na konci 18. století v době Velké francouzské revoluce zvedla první vlna ženského hnutí, jež vycházela z přesvědčení o nerovném postavení žen a mužů. Byla prosazována občanská a lidská práva žen, nicméně bez hlubšího dopadu. Významným se stal přelom 19. a 20. století, kdy začala feministická hnutí požadovat rovné postavení vůči mužům, především v přístupu ke vzdělání a dosažení volebního práva. Představy o nabytí stejných práv pro ženy a muže se však nenaplnily, proto se i druhá polovina minulého století nese v duchu feministických hnutí a požadování zrovnoprávnění a odstranění diskriminace v jiných oblastech. Jsou jimi především přístup žen k placené práci a prestižním profesím, reprodukční a sexuální práva, otázky zdraví žen, tak jako odstraňování všech forem násilí založené na pohlaví, zastoupení žen ve všech plánovacích a rozhodovacích procesech, zastoupení žen v zahraniční a rozvojové politice, odstranění stereotypů ve společnosti týkající se pohlaví a jiné (Palovčiková, 2009).

Pokud tedy sociální a veřejná politika hovoří o rovnosti mužů a žen, není tím míněna identita mužů a žen, ta nastat nikdy nemůže. Genderová rovnost je zde chápána ve smyslu rovných příležitostí. Evropská unie charakterizuje rovnost (equality) následovně: *"Jedná se o princip rovných práv a rovného zacházení s muži i ženami. Významem konceptu je, že všechny lidské bytosti mohou svobodně rozvíjet své osobní schopnosti a mají právo volby bez omezení stanovených přísnými genderovými rolemi; že rozdílné chování, touhy a potřeby žen a mužů jsou brány v úvahu, ceněny a protěžovány stejnou měrou"* (One hundred words for equality, 1998). Rovných příležitostí mužů a žen lze dosáhnout jen za podmínky, že bude zabráněno vzniku a existenci bariér pro ekonomickou, politickou a sociální participaci z důvodů rozdílnosti pohlaví.

Nastolením otázky o rovném postavení žen a mužů a zákazu diskriminace na základě pohlaví vnesly do společnosti nové pojmy, jako jsou gender, genderová role či genderové stereotypy. Dříve užívaný pojem pohlaví byl rozšířen o nový pojem gender, jež je důležité od sebe odlišit. Zatímco pojem pohlaví je vymezen biologicky, pojem gender vyjadřuje skutečnost, že *„sociální role a atributy, jež slouží jako znak*

sociálních dimenzí rodové identity, jsou sociálními konstrukty“ (Maříková, 1999, s. 59). Rozlišení mezi těmito dvěma pojmy bylo „odstartováno“ výrokem S. de Beauvoir: „Ženou se člověk nerodí, ženou se člověk stává“ (In: Maříková, 1999, s. 12).

Pohlaví („sex“)

Termín „pohlaví“ („sex“) se z právního hlediska vztahuje k biologickým, geneticky podmíněným rozdílům mezi mužem a ženou, např. týkající se těhotenství, kojení a obvyklých rozdílů ve fyzické síle (Koldinská, 2010). Podle svého původního významu sloužil pojem k označení určitých tělesných rozdílů. Neomezuje se pouze na oblast člověka, nýbrž *„se vztahuje na všechny druhy organismů, u nichž se vyvinuly dvě rozdílné tělesné formy, jejichž spolupůsobení je zapotřebí pro rozmnožování“ (Nagl-Docekal, 2007, s. 45).* Pohlaví je tedy kategorie především biologická, kdy lidská těla vykazují ženské nebo mužské tvary, a která se místem a časem nemění. Tyto tělesné znaky, ač hrají v životě obrovskou roli, však člověka nedeterminují k jedinému možnému způsobu života, ale jsou tématem svobody (Nagl-Docekal, 2007). *„Biologické rozdíly mezi mužem a ženou jsou nespornou skutečností, přesto však neospravedlňují rozdíly v pracovních možnostech a sociálních podmínkách“ (Brtníková, 1991, 112).* S tímto názorem by však nesouhlasili stoupenci biologického determinismu, kteří zastávají názor, že rozdílné role mužů a žen jsou přirozené, determinované vrozenými biologickými vlastnostmi. Žena je chápána jen v roli manželky, matky, pečovatelky a vychovatelky, jejíž přirozenou úlohou je rodit děti, pečovat o ně a starat se o rodinu, zatímco muži je vymezena role ochránce a živitele. Tato přirozenost je podle nich realitou nevyhnutelnou či nezměnitelnou nebo dokonce žádoucí (Maříková, 1999).

Gender („rod“)

Pojem „gender“ pochází z řečtiny a znamená rod. V současnosti je však do češtiny přenášen z angličtiny, kde v sobě zahrnuje především sociální a společensky podmíněné kulturní rozdíly mezi muži a ženami, očekávání, předsudky a specifika v postavení žen a mužů. Gender je tedy sociální kategorie, kdy se *„ženám a mužům jako sociálním kategoriím připisuje jiná sociální pozice, jiná pravidla chování a jiná sociální*

hodnota“ (Výrost, Slaměník, 2008, s. 170), která zároveň umožňuje sledovat a interpretovat rozdíly, jež jsou naučené a mění se v čase, z hlediska mužů a žen v nejrůznějších sociokulturních kontextech (Šiklová, 1999). To znamená, že *sociálně vytvořené rozdíly nejsou přirozeným, neměnným stavem věcí v lidském světě, ale určitým stupněm v sociálních vztazích mezi muži a ženami. Je to přístup konstrukcionistický v protikladu k přístupu esencialistickému, tj. tomu, který považuje ženskost a mužskost za esence, za „pravou“ podstatu lidí.*“ Jinak řečeno, jedná se o téma vzájemných souvislostí poznání, jazyka a moci v našich životech (Výrost, Slaměník, 2008, s. 170).

Gender v sobě také zahrnuje sociální dimenzi biologického znaku – pohlaví. Lidská společnost si v průběhu svého vývoje vytvořila určité role a společenské úkoly odlišné pro muže a ženy, jež původně vyplynuly z jejich biologických vlastností. Ty se následně přetvořily v určitá společenská očekávání, která jsou označována jako „genderové role“ (soubor určitých, většinou nepsaných pravidel, která předepisují určitý způsob chování pouze ženám a jiné pouze mužům), nebo „genderové stereotypy“ (automatický předpoklad určitých vlastností a schopností pro každé pohlaví). „*Gender se vztahuje k sociálním vlastnostem a příležitostem spojovaným s tím, zda je člověk muž či žena a ke vztahu mezi muži a ženami, chlapci a děvčaty, jakož i mezi ženami a mezi muži navzájem. Tyto vlastnosti, příležitosti a vztahy jsou společensky konstruovány a naučené během socializačního procesu. Jsou ale změnitelné, protože gender podmiňuje, co se očekává, připouští a oceňuje na ženě či muži v dané situaci*“ (Money-Cotter, In: Koldinská, 2010, s. 20). Rozdíly mezi muži a ženami uvnitř dané kultury jsou závislé především na odlišném způsobu, jakým společnost zachází s chlapci a muži na jedné straně a dívkami a ženami na straně druhé, tj. na odlišné socializaci příslušníků obou pohlaví, v jejímž rámci se jedinec učí „být mužem či ženou“. Jiné nároky, předpisy na roli muže a ženy neexistují jen mezi odlišnými společnostmi a kulturami, ale i mezi odlišnými sociálními skupinami uvnitř společnosti (Maříková, 1999). Ale to, „*že jsme přišli na svět v ženském nebo mužském světě, by pro nás nemělo mít za následek, že budeme konfrontováni se specifickým kodexem chování určeným té či oné straně*“ (Nagl-Docekal, 2007, s. 75).

Genderové rozdíly se formují od počátku lidského života v průběhu procesu socializace, v prostředí, ve kterém se lidé pohybují, a kdy se od jedince očekává, že se bude chovat jako „muž“ či jako „žena“. Tyto rodové role jsou tedy determinovány

společenským očekáváním. „*Prostor, který si individuálně dokáže získat mezi tím, co jim „připsala“ genderová, sociální či jiná askripce a tím, co chtějí sami, je vymezen svobodnou volbou či rozhodnutím* (Čermáková, 1997, s. 21). A. Giddens (1999, s. 117) ve své knize Sociologie k otázce rolí píše: „*rozdílné role nejsou něčím, co prostě existuje, my sami je v našich každodenních sociálních interakcích s ostatními lidmi vytváříme.*“ Již při samotném narození dítěte se uplatňují genderové stereotypy, které se promítají do očekávání vztahujících se k chování dítěte. Dívky jsou vnímány jako milé a líbezné a chlapci jako silní.

Genderová socializace může mít dvojí podobu. První podobu vědomého úsilí, které posiluje genderová očekávání explicitními odměnami či tresty. Příkladem nám může být přímá negativní sankce uplatňovaná u chlapců, jestliže se chovají způsobem vnímaným jako nepřiměřený jeho genderu. Naopak podoba genderové socializace prostřednictvím jemnějších signálů, skrytě přenášených způsoby, jimiž dospělí jednájí spolu navzájem i s dětmi, dětským oblečením (dívčkám jsou oblékány věci růžové barvy, zatímco u chlapců se preferuje modrá), nebo třeba dětskými knížkami a hračkami (např. autíčka, militaristické hračky pro kluky a panenky, kočárky, kuchyňky pro holky). Tady je zřejmé, že děti jsou vystavovány genderovým signálům již ve velmi útlém věku. Je téměř určité, že se tak zpočátku děje nevědomě, ještě dříve, než si dítě samo sebe dokáže správně označit jako „kluka“ nebo „holku“. Jak dokazují výzkumy, děti začínají dávat přednost určitým hračkám v souladu s genderovými stereotypy již ve věku kolem osmnácti měsíců, ve věku dvou let si jsou vědomi svého genderu i genderu jiných lidí a ve třech letech je dítě schopno hodnotit určité vlastnosti a typy chování genderově stereotypním způsobem (Renzetti, 2005).

Vývoj jedince probíhá v konkrétním kulturním, sociálním, materiálním a historickém prostředí. „*Kultura každé společnosti sestává ze souboru skrytých předpokladů ohledně toho, jak by členové dané společnosti měli vypadat, uvažovat, cítit a jednat. Tyto předpoklady jsou zabudovány do kulturních diskursů, společenských institucí i duševního ustrojení jednotlivců, čímž se generaci po generaci neviditelně, ale systematicky reprodukuje určité vzorce myšlení a chování*“ (Bem, In: Renzetti, 2005, s. 103). Pod tímto sociálním tlakem se jedinec naučí chování, které je v souladu s genderovou rolí, tzn., že naplní očekávání společnosti týkající se jeho prožívání a chování v souvislosti s příslušností k mužskému nebo ženskému pohlaví. Již v knihách pro děti nalezneme příklady toho, jaká role bude jednou očekávána od dívek

a jaká od chlapců, a které jsou ve shodě se stereotypním vnímáním těchto rodových rolí. Jako příklad lze uvést básničky Jiřího Žáčka (2005) z dětské knihy Na svatého Dyndy.

Páni kluci

*Páni kluci jsou tu k tomu,
aby svět byl veselý.
Vystartují ráno z domu,
jako když je vystřelí.
Nevydrží chvíli v klidu,
píší na zed', kdo co je,
prozkoumají Antarktidu,
promění se v kovboje.*

*Na potoce staví jezy,
loví lvy a vorvaně,
vymýšlejí vynálezy,
chytí hvězdu do dlaně.
Neleknou se blesku, hromu,
nevadí jim mráz a led.
Páni kluci jsou tu k tomu,
aby se svět točil vpřed.*

K čemu jsou holky na světě

*K čemu jsou holky na světě?
Aby z nich byly maminky,
aby se pěkně usmály
na toho, kdo je malinký.*

*Aby nás měl kdo pohladit
a vyprávět nám pohádku.
Proto jsou tady maminky,
aby náš svět byl v pořádku.*

Je důležité si však uvědomit, že nejen prostředí ovlivňuje utváření genderových rolí. Již ze základních biologických, tj. fyziologických a psychologických rozdílů je odvozována přirozenost dělby práce, rozdělení práce na mužské a ženské. Podle tohoto přístupu existuje přirozená tendence, založená na biologické podstatě člověka, a to podřízení se žen mužům a vlády mužů nad ženami. Role ženy je spojována výlučně se sférou rodiny, je zde nenahraditelná a nezastupitelná z pohledu své rodičovské role matky a má primární odpovědnost za intimní a nepřetržitou péči o dítě a domácnost (Maříková, 1999). Tato tradiční představa muže jako „hlavy rodiny“ a ženy jako „matky pečující o dítě“ vyvolává stereotypní představy o rozdělení úloh mužů a žen, a ve svém důsledku vyvolávají požadavky o nastolení rovnosti mezi ženami a muži. Toho lze podle vědců, jež nepřeceňují determinaci ani biologickou, ani sociální, dosáhnout změnou hodnotového systému společnosti, nikoli změnou sociálních rolí, resp. jejich obsahů. Ocenění ženské role a ženské práce by mělo vycházet „z *nezaměnitelného a zvláštního významu, jež mají pro udržení existence života nejen biologického, ale i sociálního*“ (Maříková, 1999, s. 60). Naopak muž v roli otce, jež většinou pracuje a tráví doma v porovnání s matkou méně času, se stává pro dítě představitelem vnějšího světa a vyšších nároků a požadavků. Z tohoto úhlu pohledu tak jeho úloha spočívá

především v rozšiřování horizontu dítěte a jeho seznamování se světem dospělých (Kraus, Poláčková, 2001).

Přestože jsou podle řady výzkumných studií role mužů a žen vnímány převážně konzervativně, setkáváme se s prolínáním, záměnou tradičně definovaných rodových rolí (dvoukariérová manželství, žena živitelka, muž v domácnosti) i s řadou alternativ k tradičnímu manželskému soužití muže a ženy (nesezdaná soužití, homosexuální svazky, osaměle žijící lidé neboli singles), (Rašticová, 2004). V poměrném zastoupení však stále přetrvává úplná rodina, ve které je muž živitel a žena pečovatelka o děti a domácnost, jako hlavní jednotka společenského systému.

Shrnutí:

Rodina jako primární sociální skupina se od volného skupinového sdružení, přes formování rodů, nastolení patriarchálního uskupení, až k současnému pojetí, formovala na základě společenských, ekonomických i kulturních vlivů. Změny probíhaly nejen v její struktuře, ale zejména v hodnotové orientaci a ve vztazích uvnitř rodiny, jakož i v jejích funkcích. Za nejstarší funkci rodiny lze považovat reprodukci. V průběhu vývoje společenského a rodinného života se však do popředí zájmu rodiny dostávají také jiné aspekty než pouhé biologické udržení rodu jako reproduktivní jednotky. Požadavky postmoderní společnosti na rodinu současnosti jsou především socializace a individualizace jedince, výchova, učení se a naplňování společensky žádoucích norem chování, nebo vytváření vzájemných harmonických vztahů uplatňovaných nejen uvnitř rodiny.

Nedílnou součástí vývoje rodiny je také otázka postavení mužů a žen. Po dlouhá staletí přetrvávající patriarchální charakter rodinných vztahů, vyšší moc a autorita mužů vůči ženám a dětem, nabývaly výrazných změn v důsledku feministických hnutí započatých na konci osmnáctého století. Do té doby obraz vzorné ženy, manželky a matky v domácnosti, bytost po dlouhé věky považovanou za nesamostatnou a nesvéprávnou, se začal přetvářet v osobnost vzdělanou, samostatnou a schopnou rozhodovat o svém životě. Přestože tradiční uspořádání rodiny - ženy jako matky a pečovatelky a otce jako živitele přetrvává, muži jsou v důsledku emancipace žen

a jejich aktivní účasti ve veřejné sféře více zapojování do péče o děti, chodu domácnosti i domácích prací. Ze strany žen je požadováno nastolení rovnosti mezi muži a ženami.

Problematice genderových vztahů a rovných příležitostí pro muže a ženy je věnována systematická pozornost v mnohých evropských zemích, včetně České republiky. Jsou prováděny studie, které mají odhalit, jaké diskriminační mechanismy produkují a uplatňují sociální instituce a organizace vůči ženám, jaké vůči mužům, a zda jsou přijímána opatření na jejich odstranění. Průběžně jsou prováděny formální (legislativní) úpravy, které se týkají rovnosti obou pohlaví. Pozornost je věnována zejména oblasti trhu práce, prosazování snižování rozdílů v podílu žen a mužů na zodpovědnosti uvnitř rodiny, a taktéž potřebě sladování profesního a rodinného života mužů a žen. Ve všech sférách se však uplatňuje a projevuje fungování genderových stereotypů, které neznevýhodňují pouze ženy (zejména při vstupu na trh práce), ale může znevýhodňovat také muže (např. při rozvodu a svěřením dítěte do péče otce). Úkolem sociální a veřejné politiky by tak měla být pokračující podpora iniciativy, vedoucí ke změnám doposud fungujících stereotypů, které se vážou především k roli otce a k roli matky a k většímu podílu jejich odpovědnosti.

2. RODIČOVSKÁ DOVOLENÁ

2.1 Úvod do problematiky rodičovské dovolené

Péče o malé děti je v České republice, podobně jako v jiných zemích světa, záležitostí především žen. Přestože jsou v posledních desetiletích v mnoha státech vyvíjeny aktivity na podporu aktivního zapojení mužů do péče o děti, nástup žen na rodičovskou dovolenou stále výrazně přetrvává, zatímco u mužů se tak děje ojediněle. Zda je tato stávající situace výsledkem svobodné volby rodin, nebo zda se jedná o rozhodnutí, jež je ovlivněno mnohými sociálními a ekonomickými okolnostmi, se stává tématem současných výzkumných studií zaměřených na uspořádání genderových rolí mužů a žen. Ačkoli se očekává, „že ženy budou nadále volit možnost osobně pečovat o své malé děti, otcové těchto dětí by měli dostat stejnou možnost a na péči o ně se také intenzivně podílet, obzvlášť vzhledem k tomu, že podle současných výzkumů neexistuje mezi muži a ženami žádný zásadní rozdíl co se týče péče o nejmenší děti“ (Lupton, Barclay, In: Maříková, Radimská, 2003, s. 14).

Rodičovská dovolená je z hlediska postavení muže a ženy ve společnosti aktuálním, ale také citlivým tématem. V souvislosti se zvýšením zaměstnanosti žen ve druhé polovině minulého století a nárůstem požadavků zaměstnavatelů na výkonnost v posledních letech roste potřeba efektivního sladění rodinných a profesních rolí žen, zatímco pro většinu mužů je dilema práce a rodiny i dnes téměř bezproblémová. Ženy jsou výrazně zapojeny do obou sfér života, jak soukromé, tak veřejné, kde zastávají podstatnou část dne placenou i neplacenou prací dohromady. To na ně klade vyšší nároky než na muže. Z nízké účasti mužů na rodičovské dovolené a přetrvávající intenzivní účasti žen na péči o děti jednoznačně vyplývá nerovné postavení mezi muži a ženami zejména na trhu práce. Skutečnost, že žena má obvykle nižší výdělek, je všeobecně známo, takže pokud rodina volí, co je nejvýhodnější pro rodinu, „zvítězí“ ekonomický aspekt a doma s dítětem zůstává žena (Čermáková, 1997). Ta v případě nástupu na rodičovskou dovolenou často přerušuje svou profesní kariéru, přebírá roli pečovatelky o dítě, která je téměř automaticky doprovázena i rolí pečovatelky o domácnost. Muž se realizuje i nadále v placené práci ve sféře veřejné (Křížková, 2006). Mateřství tak do určité míry omezuje šance žen na trhu práce. Vzrůstající zájem žen – matek o profesní uplatnění ve svém důsledku přispívá ke snížení porodnosti.

Institut rodičovské dovolené zavádí do praktického života nový společenský, politický a institucionální přístup k rolím muže a ženy v rodině, neboť umožňuje záměnu či střídání, tedy zastupitelnost genderových rolí během tohoto období. „Došlo k zamítnutí konzervativního modelu rodiny, v němž byla mužům odepírána možnost aktivně se podílet na péči o děti a ženám zase nebyla umožněna plná realizace v profesní oblasti. Rodičovská dovolená umožňuje narušit zavedené tradiční nastavení genderových rolí a má napomoci ustanovit model sdíleného rodičovství“ (Maříková, Vohlídalová, 2007). Realita ovšem zůstává stále nezměněna. Přestože se mění hodnotový a normativní obsah mateřství a otcovství, vzrůstá podíl mužů - otců, kteří se zapojují do práce v domácnosti a péči o děti, jsou sdíleny rodičovské povinnosti oběma rodiči jak v rozhodování o počtu dětí, jejich následné výchově i budoucím životě, domácnost zůstává stále v zásadní míře dominantou a záležitostí žen, za jejíž fungování nesou plnou odpovědnost.

Podporovat probíhající změny v oblasti sociálního jednání změnou hodnot a postojů mužů a žen k péči o děti a domácnost je zcela na místě. K jejich skutečné realizace je však důležité vytvářet institucionální předpoklady. K nejdůležitějším patří zavedení možnosti pobírat rodičovský příspěvek pro muže bez ohledu na jejich rodinný stav, zavedení institutu souběžné nebo střídavé péče o dítě po rozvodu rodičů novelou zákona o rodině z roku 1998, zavedení institutu rodičovské dovolené pro muže či odstranění diskriminace žen v zaměstnání novelou zákoníků práce z roku 2001.

2.2 Terminologie základních pojmů

V souvislosti s problematikou rodičovské dovolené je však důležité vysvětlit, definovat základní pojmy, kterými jsou mateřská, rodičovská a otcovská dovolená. Zatímco pojmy mateřská a rodičovská dovolená bývají často zaměňovány nebo chápány jako totožné, pojem otcovská dovolená není ve veřejném povědomí příliš znám.

Svou pozornost si však zaslouží také samotný pojem dovolená. Jak uvádí H. Maříková ve své studii „Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita“ (In: Křížková, 2006), „tento pojem má v českém jazyce zcela jednoznačný význam ve smyslu užívání si volna od práce, nicnedělání, odpočinek

apod., čímž devalvuje a zcela opomíjí péči a práci, kterou toto období představuje.“ Vyjadřuje názor, že ačkoli pojem dovolená vyjadřuje oficiální uzákoněné označení k úkolu výchovy a péče o děti, společnost (konkrétně stát) přikládá vyšší hodnotu placené práci a pracovnímu výkonu, čím podceňuje převážně ženské (neplacené) práce a péče v rodinách.

Mateřská dovolená

Mateřskou dovolenou řadí zákoník práce (zákon č. 262/2006 Sb., ve znění pozdějších předpisů) mezi důležité osobní překážky v práci. V § 195, odst. 1 a 2 se píše: *„V souvislosti s porodem a péčí o narozené dítě přísluší zaměstnankyni mateřská dovolená po dobu 28 týdnů; porodila-li zároveň 2 nebo více dětí, přísluší jí mateřská dovolená po dobu 37 týdnů. Mateřskou dovolenou zaměstnankyně nastupuje zpravidla od počátku 6 týdne před očekávaným dnem porodu, nejdříve však od počátku 8 týdne před tímto dnem.“* Na rozdíl od rodičovské dovolené přísluší mateřská dovolená pouze ženě a nesmí být přerušena před uplynutím šesti týdnů ode dne porodu. Během mateřské dovolené je poskytována peněžité pomoci v mateřství. Po uplynutí zákonem stanovené doby se mateřská dovolená mění na rodičovskou dovolenou, která trvá maximálně do tří let věku dítěte (ve smyslu ochrany pracovního místa).

Rodičovská dovolená

Jedná se o pojem vztahující se k pracovně - právní oblasti a v úzké spojitosti s ním je institut rodičovského příspěvku, který je součástí státní sociální podpory a jeho smyslem je zabezpečení pečujícího rodiče. *„K prohloubení péče o dítě je zaměstnavatel povinen poskytnout zaměstnankyni a zaměstnanci na jejich žádost rodičovskou dovolenou. Rodičovská dovolená se poskytuje matce dítěte po skončení mateřské dovolené a otci od narození dítěte, a to v rozsahu, o jaký požádají, ne však déle než do doby, kdy dítě dosáhne věku 3 let“* (§ 196, zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů). Mateřskou a rodičovskou dovolenou jsou zaměstnankyně a zaměstnanec oprávněni čerpat současně. Zákoník práce tak reaguje na požadavek směrnice Rady 96/34/ES ze dne 3. června 1996 o Rámcové dohodě o rodičovské dovolené. Tato dohoda stanoví minimální požadavky, které byly vypracovány

za účelem podpořit sladění rodičovských a pracovních povinností zaměstnaných rodičů a podpory rovných příležitostí a rovného zacházení pro muže a ženy. Zakotvuje nárok na pracovní volno z důvodu péče o dítě pro oba rodiče současně. Garantuje období volna v minimálním rozsahu tří měsíců do určitého věku dítěte, nejvýše 8 let, pro matku nebo otce dítěte, v případě porodu i adopce. Aktuálně byla tato směrnice nahrazena novou směrnicí Rady 2010/18/EU ze dne 8. března 2010, kde revidovaná směrnice prodlužuje individuální právo na rodičovskou dovolenou ze tří na čtyři měsíce a zavádí několik zlepšení, např. ochranu před veškerou diskriminací z důvodu žádosti o rodičovskou dovolenou nebo jejím čerpáním, nebo pracovníkům bude po návratu zaručeno právo na žádost o pružnou pracovní dobu (Koldinská, 2010).

Tak jako mateřská dovolená, patří i rodičovská dovolená mezi důležité osobní překážky v práci, po dobu jejichž trvání zaměstnavatel omluví nepřítomnost zaměstnance v práci. Na rozdíl od mateřské dovolené je o rodičovskou dovolenou nutné zaměstnavatele požádat a ten je povinen žádosti vyhovět. Do žádosti je nutné vymezit rozsah doby, na kterou má být rodičovská dovolená poskytnuta. Má to svůj praktický význam, neboť zaměstnavatel je povinen umožnit opětovný výkon práce zaměstnanci teprve po uplynutí požadované doby rodičovské dovolené (Burdová, 2008).

Otcovská dovolená

Volno vyhrazené pouze pro otce, které musí být zpravidla čerpáno krátce po porodu (většinou do 6 – 8 týdnů). Podle R. Janebové (2006, s. 18) je institut otcovské dovolené „*možnost či povinnost otce zůstat těsně po narození dítěte v domácnosti za účelem spolupéče o dítě.*“ V České republice vychází institut otcovské dovolené z tzv. Prorodinného balíčku obsahující sedm různých opatření na podporu rodin s dětmi, který byl vládou schválený již v roce 2008. Návrh mimo jiné předpokládá, že by stát platil otcům během týdenní dovolené zhruba 70 procent jejich mzdy, tedy stejně jako dostávají ženy u peněžité podpory v mateřství. Otcové by si mohli dovolenou vybrat do šesti týdnů po narození dítěte nebo do šesti týdnů ode dne svěření dítěte do péče nahrazující péči rodičů (Prorodinný balíček, 2008). *V současnosti však „otcovské“ neprošlo schválením Parlamentu ČR a z důvodu finančního zatížení státu byl odsunut na dobu neurčitou. V současnosti je otcovská dovolená zavedena pouze v některých*

státech, např. Švédsko, Norsko, Island, Slovinsko, a její délka bývá od několika dní až po tři měsíce (Kundra, 2009).

2.3 Historický vývoj rodičovské dovolené

Vytvořit nástin vývoje rodičovské dovolené v České republice by nebylo příliš obtížné. Tento pojem byl totiž do českého právního systému zaveden teprve nedávno (2001). Mnohé společenské změny, jež předcházely uzákonění rodičovské dovolené, však vytvářely podmínky pro ochranu institutu mateřství a z něho vyplývajícího institutu mateřské dovolené. První zákony upravující mateřskou dovolenou se objevily v evropských zemích na přelomu 19. a 20. století. V roce 1883 bylo v Německu zavedeno první národní sociální zabezpečení, jehož součástí byla také placená mateřská dovolená. První úmluvu o ochraně mateřství na mezinárodní úrovni vydala v roce 1919 Mezinárodní organizace práce (ILO), která doporučovala dvanáctidenní mateřskou dovolenou ženám pracujícím v průmyslu a obchodní sféře spojenou s ochranou jejího pracovního místa a s finančním příspěvkem (Kammerman, 2000, In: Kundra, 2009).

Snahy o nastolení tradičního rozdělení rolí v rodině, které bylo narušeno nutností žen zastávat během války práci mužů, a zvýšení porodnosti, bylo hnací silou první ucelené sociální politiky po 2. světové válce upravující mateřskou dovolenou. Opustit pracovní místo určitou dobu před porodem a po porodu bylo povinné, neexistovala však ochrana pracovního místa. Tato skutečnost zvyšovala závislost ženy na příjmu jejího manžela a ztěžovalo její následné uplatnění na trhu práce. Zvrat nastal ve druhé polovině 60. let, kdy přestala mateřská dovolená plnit roli povinného opuštění pracovního místa, a toto místo bylo chráněno ze zákona. Byla to doba, která byla poskytnuta ženě na zotavenou po porodu a která umožňovala poskytnout intenzivní péči svému dítěti. Ženám na mateřské dovolené byl poskytován mateřský příspěvek, který měl do určité míry kompenzovat ušlý příjem ženy, jež pečuje o dítě (Maříková, Radimská, 2003).

V dalších letech dochází k širšímu definování mateřské dovolené, která není pojímána pouze jako možnost matky zotavit se po porodu, ale především jako čas určený k péči o dítě a k vzájemné adaptaci rodiče a dítěte. V zájmu zrovnoprávnění

postavení mužů a žen v rodině i ve veřejné sféře dochází k zavedení institutu rodičovské dovolené, jež by zpřístupnila možnost pečovat o dítě také otci. V roce 1974 se stává Švédsko první zemí, která zavádí institut rodičovské dovolené přístupný od samého počátku oběma rodičům. V následujících letech je rodičovská dovolená zaváděna i v dalších evropských zemích, přičemž její délka i výše finančního příspěvku se značně liší. Mateřská dovolená zůstává ve většině zemí v kratší formě zachována, zatímco rodičovská dovolená zpřístupněná ženám i mužům má zpravidla delší trvání a je méně finančně kompenzována (Maříková, Radimská, 2003).

Česká legislativa uzákonila mateřskou dovolenou v roce 1964, kde stanovila délku mateřské dovolené na 22 týdnů a další mateřskou dovolenou (odpovídá současnému pojmu rodičovská dovolená) v délce do 1 roku věku dítěte. Až do poloviny 80. let byla péče o malé děti definována jako výhradní záležitost žen a muži byli z nároku na mateřskou dovolenou, mateřské podpory, pomoci a příspěvky zcela vyloučeni. Určité změny přichází od poloviny 80. let, kdy byly osamělým otcům pečujícím o dítě do dvou let uděleny některé z těchto dávek. Následnými legislativními změnami byly v dalších letech stanoveny tyto nároky:

- zvýšení mateřské dovolené na dobu 26 týdnů (1968),
- další mateřskou dovolenou možno čerpat až do 2 let věku dítěte (1970),
- prodloužení mateřské dovolené na dobu 28 týdnů (1987), přetrvává dodnes,
- další mateřská dovolená stanovena na dobu do 3 let věku dítěte (1989),
- pojem další mateřská dovolená nahrazen pojmem rodičovská dovolená, který reflektoval tu změnu, že bylo nově umožněno toto volno čerpat také otci dítěte, a to od narození dítěte až do věku jeho 3 let (2001), (Vyvážilová, 2010).

Tabulka I – Vývoj mateřské a rodičovské dovolené

Zákonná norma	Účinnost	Délka čerpání		Poznámka
Zákon č. 58/1964 Sb., o zvýšení péče o těhotné ženy a matky	01.04.1964-30.06.1968	22 týdnů	1 rok	
Zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce	01.01.1966-30.06.1968	22 týdnů	1 rok	
	01.07.1968-31.12.1969	26 týdnů	1 rok	změna délky MD
	01.01.1970-30.06.1987	26 týdnů	2 roky	změna délky DMD
	01.07.1987-31.12.1988	28/37 týdnů	2 roky	změna délky MD
	01.01.1989-31.12.2000	28/37 týdnů	3 roky	změna délky DMD
	01.01.2001-31.12.2006	28/37 týdnů	3 roky	změna nároku a názvu
Zákon č.262/2006 Sb., zákoník práce	01.01.2007- dosud	28/37 týdnů	3 roky	změna nároku

Zdroj: Vyvážilová, I. Rodičovská dovolená a rodičovský příspěvek

Situace v jiných evropských zemích co do délky mateřské a rodičovské dovolené je značně odlišná. O této skutečnosti vypovídá následující tabulka, která zahrnuje vybrané země Evropské unie a její zákonem upravené možnosti čerpání mateřské a rodičovské dovolené. Zatímco délka mateřské dovolené je v mnohých zemích velmi podobná (s výjimkou Norska, kde činí pouhých 9 týdnů), v délce rodičovské dovolené jsou tyto rozdíly výraznější. Rodičovská dovolená se pohybuje v rozmezí od několika týdnů až do několika let. Nejnižší výměra rodičovské dovolené v délce 13 týdnů je např. ve Velké Británii a na Kypru, výměru v délce 4 měsíců poskytuje Portugalsko, výměru v délce 8,5 – 10,5 měsíců poskytuje např. Nizozemí, Belgie, Dánsko. Naopak rodičovskou dovolenou v délce 3 let poskytuje např. Slovensko, Estonsko, Finsko, Francie, Maďarsko či Polsko (Moss, Korintus, 2008).

Tabulka II – Délka mateřské a rodičovské dovolené ve vybraných zemích Evropské unie

Vybraná země EU	Délka mateřské dovolené	Délka rodičovské dovolené (v měsících)
Belgie	15 týdnů	9,5
Dánsko	18 týdnů	10,5
Francie	16 týdnů	36
Německo	14 týdnů	14
Norsko	9 týdnů	12
Rakousko	16 týdnů	24
Slovensko	28/37 týdnů	36
Švédsko	18 týdnů	16

Zdroj: Moss, P., Korintus, M., International Review of Leave Policies and Related Research

Institut rodičovské dovolené přístupný pro oba rodiče byl oproti jiným zemím v České republice zaveden teprve v roce 2001. Přestože byla těmito formálními podmínkami nastolena rovnost mezi muži a ženami, možnost čerpání rodičovské dovolené však nepřinesla výraznou účast mužů na péči o děti na rodičovské dovolené a v současnosti u nás využívá tuto možnost zhruba 1,5 procenta otců. Toto procento však odpovídá srovnání s jinými evropskými zeměmi, kde se podíl otců z osob na rodičovské dovolené pohybuje zhruba mezi 1 – 2 procenty. Výjimkou jsou pouze skandinávské země, kde existuje tzv. otcovská kvóta, což znamená, že část rodičovské dovolené je vyhrazena otci a pokud ji nevyužije, ztrácí rodina na tento podíl placeného volna nárok. V současnosti představuje otcovská kvóta ve Švédsku dva měsíce, v Norsku zhruba 2,5 měsíce (10 týdnů od roku 2009) a na Islandu tři měsíce. Podíl mužů pečujících celodenně o dítě zde dosahuje až 40 procent. Rodičovská dovolená je velmi flexibilní – rodič se může rozhodnout, zda bude pracovat na 25, 50 či 75 procent pracovního úvazku. Proto je běžné, že se rodiče v péči o dítě vystřídají, aby ani jeden nepřišel o práci. Tyto zcela odlišné podmínky komplikují přímočaré srovnání (www.proequality.cz).

2.4 Podpora aktivního otcovství

„Vztah otce k dítěti spočívá především v tom, jaký je jeho vztah k matce dítěte, jaké prostředí pomáhá matce pro výchovu dítěte vytvářet, jak na ně spolupůsobí a jak je spoluvytváří. Otec má být matce oporou, pomocí, svým postojem a jednáním vytváří prostředí, kde se celá rodina cítí buď spokojeně, bezpečně, radostně, nebo prostředí nejistoty, neklidu a zklamání“ (Brtníková, 1991, s. 160).

Tradiční uspořádání vztahů mezi muži a ženami v rodině je i dnes většinou částí společnosti vnímáno jako „přirozené“ a „normální“. Samy ženy ve většině případů tuto tradiční normu akceptují, ujímají se péče o dítě a domácnost, zatímco muž pokračuje ve své profesní dráze. Feministické hnutí v 70. letech 20. století však nastolilo otázku rovného postavení mužů a žen ve sféře veřejné, neboť vzrůstající participace žen v placených povoláních vyvolal potřebu nahlížet na povahu mateřství a otcovství z nových perspektiv. Vliv společenských změn se dotkl také sféry rodinného života a problematika otcovství toho byla součástí. Zrodil se model „nového otce“, který je definovaný jako více zainteresovaný na každodenní péči o dítě. Začal se prosazovat názor, že otcové jsou psychologicky schopni participovat aktivně na celém rozsahu aktivit týkajících se péče o dítě (Chmelařová, 2008). Požadavek většího zapojení otců do péče o dítě by odboural přetrvávající nerovné postavení žen a mužů na trhu práce, došlo by k narušení stereotypů o ženské pečovatelské roli a byla by umožněna lepší slučitelnost profesní a rodinné role žen. Do této doby prováděné výzkumy, jež byly zaměřeny na výzkum rodičovství, pojímaly ženu jako osobu, která má výsadní a nezastupitelnou roli v péči o dítě, která je hlavním nejdůležitějším činitelem v jeho socializaci a klíčovou osobou pro jeho úspěšný sociální, emocionální a rozumový vývoj. Jiné výzkumy tuto skutečnost ovšem vyvrátily a předložily důkazy, proč mohou otcové o děti pečovat stejně dobře (nebo špatně). Když byly porovnávány kompetence matek a otců, nebyly shledány žádné rozdíly ve schopnosti postarat se o novorozené dítě. Oba rodiče jsou dítěti schopni poskytnout stejně kvalitní či nekvalitní základní péči. Podle Lamba (1986, In: Maříková, 1999, s. 19) *„nejsou rodičovské dovednosti a schopnosti považovány za vrozené, ale spíše za osvojené, tedy získané „tvarované“ v průběhu vykonávání dané aktivity, činnosti“*. Proč se tedy muži – otcové více nezapojují do péče o dítě, potažmo ve větší míře nečerpají rodičovskou dovolenou?

Jednou z velkých překážek, která mužům brání více se zapojit do péče o děti, je vedle genderových stereotypů i jejich vysoká míra identifikace s rolí živitele. „*Placená práce má v životě mnoha mužů svou nezastupitelnou důležitost a tvoří základ mužovy a tedy i otcovy identity*“ (Morgan, 1992, In: Maříková, Vohlídalová, 2007, s. 33). Jinou příčinou se může jevit tzv. kult mateřství, který si po velkou část dvacátého století udržel značný vliv a je hluboce zakořeněn v naší mentalitě a nadále se odráží ve veřejném mínění. Je založen na dvou základních domněnkách. Jednak že ženy jsou od přírody lepšími rodiči než muži, a také že matky jsou pro děti důležitější než otcové (Chmelařová, 2008). Jak bylo zmíněno výše, pro tyto předpoklady neexistuje rozumový důvod. Muži jsou schopni poskytnout stejnou péči jako ženy a bylo prokázáno, že otec je významný i v raných fázích života dítěte.

Otázkou nízké účasti mužů na rodičovské dovolené se zabývaly mnohé výzkumy (např. G. Russel – Austrálie, 1987, L. Hass – Švédsko, 1988, Rada pro postavení ženy – Kanada - Quebec, 1995). Zásadní poznatky z těchto výzkumů uvádí H. Maříková a R. Radimská (2003) ve své studii Podpora využívání rodičovské dovolené muži, které mohou odhalit pravděpodobné faktory celosvětově ovlivňující podíl mužů na čerpání rodičovské dovolené. Jsou to zejména:

- sociodemografické faktory: otcové volí rodičovskou dovolenou spíše až několik měsíců po porodu,
- fyzické faktory: velký vliv má zejména v prvních měsících po narození dítěte způsob kojení a zdravotní potřeby matky, přičemž se ukazuje, že čím delší je rodičovská dovolená, tím více se stírají biologické diference mezi rodiči,
- ekonomické faktory: velký vliv má výše příspěvku na rodičovské dovolené, je pravděpodobné, že na rodičovskou dovolenou nastoupí ten z rodičů, který má nižší příjem,
- faktory spojené se zaměstnáním a pracovním prostředím: velký vliv má podpora a pozitivní přístup zaměstnavatele, nadřízených a kolegů,
- postoje vůči genderovým rolím: výzkumy ukazují, že postoje k rozdělení genderových rolí zásadně ovlivňuje to, zda muž nastoupí či nenastoupí na rodičovskou dovolenou,
- vztahové faktory a podpora okolí: důležité je, zda muž zná určitý počet jiných mužů, kteří využili rodičovskou dovolenou, a zda je ve svém rozhodnutí podporován svými přáteli, vliv má také vztah k manželce – účast

otce na výchově má pozitivní vliv na spokojenost matky s partnerským životem.

Z těchto zjištění lze vyvodit určité závěry. Pokud společnost chce, aby se na péči o dítě ve větší míře podílel i muž, který je většinou vnímán jako hlavní živitel rodiny, je třeba kromě odstraňování nerovnosti na trhu práce zajistit, aby se po narození dítěte výrazně nezměnila životní úroveň rodiny. Toho lze docílit především odvozováním příspěvku od výše platu a zachováním možnosti výdělku i při rodičovské dovolené. Jiným požadavkem je flexibilita rodičovské dovolené, kdy by si rodiče mohli volit rychlost a odpovídající výši čerpání rodičovské dovolené, a zároveň mohli kombinovat rodičovskou dovolenou s různě vysokým částečným úvazkem. Podstatným aspektem se jeví také daňové zvýhodnění párů, které budou čerpat rodičovskou dovolenou rovnoměrně. Slevu na dani by měl rodič, který je aktuálně na rodičovské dovolené a získal by ji poté, co se vrátí do zaměstnání. Byl by to jakýsi motivační faktor, který by zejména ženy podnítl k návratu na trh práce. V neposlední řadě by se určitě osvědčilo zvýšit informovanost veřejnosti o možnosti otců čerpat rodičovskou dovolenou (např. prostřednictvím informačních materiálů) a prostřednictvím kampaní podporovat aktivní otcovství a celkově koncept sdíleného rodičovství (Kundra, 2009).

Rodičovskou dovolenou je důležité pojímat ze dvou hledisek. *„Příliš dlouhá rodičovská dovolená ohrožuje postavení žen na pracovním trhu, příliš krátká dovolená ale naopak neumožňuje její čerpání muži“* (Maříková, Radimská, 2003, s. 14). Kde je však stanoveno, jaká délka rodičovské dovolené je přiměřená, adekvátní, odpovídající potřebám a požadavkům každého z rodiče a nepochybně také dětí? Jednoznačnou odpověď na tuto otázku doposud stávající výzkumy nepřinesly. Potvrdily však přetrvávající genderové stereotypy v pohledu na role mužů a žen v rodině. Role mužů je většinou chápána jen jako živitelská a to podporuje platovou nerovnost mezi muži a ženami způsobenou odlišnou diferenciací pohlaví podle zaměstnání. Žena, jež se ujímá své role matky, je méně stabilní pracovní silou. Z toho vyplývá její nižší platové ohodnocení a ztížení možnosti kariérního vzestupu, což ve svém důsledku podporuje nerovnost mezi pohlavími na pracovním trhu. Najít cestu, která by více motivovala muže k čerpání rodičovské dovolené a tím nastolila rovnost mezi ženami a muži, je klíčovou otázkou pro všechny evropské země. Přestože se počet mužů aktivněji se zapojujících do péče o děti a domácnost neustále mírně zvyšuje, existuje mezi nimi jistý generační rozdíl. Zejména generace mužů ve věku do 35 let a dále pak muži ve věku

do 45 let se celkově více zapojují do péče o nejmenší děti, než je tomu u mužů starších. Tento poznatek podporuje také tvrzení Pleckových (Pleck, Pleck, 1997, In: Maříková, Vohlídalová, 2007, s. 42), že „v současnosti lze sledovat obrat otcovství směrem k angažovanému rodičovství, tento obrat je však zatím poměrně nenápadný a týká se relativně úzké skupiny lidí.“

Není pochyb o tom, že se muži – otcové dokáží o své dítě postarat. Okolnosti této péče však mohou mít různou příčinu. Jednou z nich může být situace, kdy je otec v důsledku vlivů vnějších okolností v dané době jediným pečovatelem (např. z důvodu špatné pozice na trhu práce, ovdovění, opuštění partnerkou apod.). Jedná se o tzv. „vynucené rodičovství“ tradičních otců, kteří by zřejmě za jiných okolností s dětmi doma nezůstali. Proti těmto otcům stojí otcové, kteří nastoupili rodičovskou dovolenou, ať už ze skutečnosti, že jejich partnerka má lepší pozici na trhu práce, nebo větší či menší měrou sehrály svou úlohu vnitřní motivy (např. chuť, zvědavost, přesvědčení apod.). Jedná se o otce vykonávající spíše intelektuální profese nebo profese umělecké. Třetí skupinou otců jsou muži, kteří cítí vnitřní potřebu o dítě pečovat, starat se o něj a tuto potřebu realizují nejen během rodičovské dovolené, ale i ve svém dalším životě. Jsou nejen pečujícími otci, ale i rovnocennými partnery svých žen. Poslední kategorii otců tvoří muži, kteří přejímají péči o dítě i domácnosti zcela dobrovolně. V těchto rodinách muži po dobu, kdy jsou s dítětem doma, nepracují, manželka plně rozvíjí své kariérní postavení, a funguje zde inverzní model dělby práce (Maříková, Radimská, 2003).

O pomalu vzrůstající tendenci mužů na rodičovské dovolené vypovídá níže uvedená tabulka. Uvádí počty žen a mužů pobírající rodičovský příspěvek od roku 2001, kdy byla zákonem ustanovena možnost čerpání rodičovské dovolené také mužům. Je patrná mírně vzrůstající tendence, v prvním roce uzákonění čerpalo rodičovský příspěvek okolo dvou tisíc mužů (0,80 procenta), přičemž nejvyššího podílu 1,78 procenta dosáhl v roce 2008, kdy rodičovský příspěvek čerpalo více jak šest tisíc otců. V posledních dvou letech je patrné mírné snižování, ale zda se jedná pouze o přechodné období nebo bude mít toto snižování trvalý charakter lze v tuto chvíli pouze spekulovat. Údaje za rok 2011 Ministerstvo práce a sociálních věcí zatím neuvedlo.

Tabulka III – Počet příjemců rodičovského příspěvku podle pohlaví v letech 2001 – 2010 (v tis.)

Rok	Počet žen	Počet mužů	Podíl žen z osob čerpajících rodičovský příspěvek	Podíl mužů z osob čerpající rodičovský příspěvek
2001	263,6	2,1	99,20 %	0,80 %
2002	254,7	2,3	99,10 %	0,90 %
2003	259,1	2,4	99,07 %	0,93 %
2004	276,3	3,4	98,77 %	1,23 %
2005	289,4	4,1	98,58 %	1,42 %
2006	304,0	4,2	98,62 %	1,38 %
2007	337,7	4,9	98,55 %	1,45 %
2008	353,6	6,3	98,22 %	1,78 %
2009	356,5	6,0	98,32 %	1,68 %
2010	330,0	5,4	98,37 %	1,63 %

Zdroj: Ministerstvo práce a sociálních věcí, Počet příjemců rodičovského příspěvku podle pohlaví.

I když je z výše uvedené tabulky patrné, že se počet mužů pobírající rodičovský příspěvek zvyšuje, v počtech příjemců této dávky neustále převažují ženy (v podstatě zůstal příspěvkem mateřským). Právní úprava této dávky dokazuje, že k podpoření účasti otců v péči o děti nestačí pouze zneutralizovat podmínky pro vznik nároku na dávky, která se vyplácí osobě, jež pečuje o dítě.

Shrnutí:

Prostřednictvím institutu rodičovské dovolené je rodičům umožněno poskytnout svému dítěti do jeho tří let celodenní péči. Institut rodičovské dovolené je také jedním z nástrojů, který by měl napomoci realizovat v soukromé sféře princip rovnosti mezi muži a ženami. U nás byl tento institut pro oba rodiče zaveden až s novelizací zákoníku práce v roce 2001. Legislativní změny v této oblasti umožnily čerpání rodičovské dovolené také mužům, a tím došlo k formálnímu zrovnoprávnění mezi muži a ženami v péči o dítě. Přestože tato zákonná úprava signalizuje mírný vzestup účasti mužů - otců na rodičovské dovolené, přetrvává stále nerovnost v pobírání souvisejících dávek státní sociální podpory ve prospěch žen – matek.

3. FINANČNÍ PODPORA RODIČŮ A RODIN ZE STRANY STÁTU

3.1 Zákonné možnosti finanční podpory

Podpora mateřství a rodičovství je v současné době jedním ze základních cílů sociální politiky vyspělých demokratických států, které se i těmito aktivitami snaží alespoň částečně zvrátit zpravidla nepříznivý demografický vývoj své země. V České republice se se snahou účinně řešit sociální otázky setkáváme již po vzniku Československa, kdy tyto aktivity podporoval zejména první prezident – filozof, sociolog a politik T. G. Masaryk. V Československu tak byl postupně vytvořen relativně moderní systém sociální péče s celkem uspokojivou soustavou sociálních dávek a služeb, jehož samotný základ nebyl nijak výrazně reformován ani po změně politických poměrů po listopadu 1989, i když samozřejmě k úpravám a změnám došlo a dosud stále dochází.

V současnosti se finanční pomoc rodinám odehrává ve dvou hlavních oblastech, a to v oblasti daňových opatření a v oblasti systému sociálního zabezpečení. Zatímco prostřednictvím daňových opatření jsou rodiny financovány nepřímo dle zákona o daních z příjmů, systém sociálního zabezpečení je financován prostřednictvím vzniklého nároku na sociální dávku plynoucí buď ze systému nemocenského pojištění, nebo ze systému důchodového pojištění.

Do daňových opatření spadá:

- daňové zvýhodnění na vyživované dítě formou slevy na dani nebo formou daňového bonusu, případně kombinací obou forem,
- odpočet na manželku či manžela prostřednictvím daňové slevy.

Systém státního sociálního zabezpečení

Jako součást sociální politiky státu má sloužit k předcházení, zmírňování, překonávání sociálních situací a událostí a k vyrovnání sociálních nerovností. Sociální zabezpečení se v České republice začal od 90. let minulého století vyvíjet v transformované podobě a v současné době jej tvoří tři relativně samostatné systémy:

- systém sociálního pojištění – jsou jim řešeny životní situace, jako jsou nemoc, mateřství, stáří, invalidita či ztráta živitele, na které se může občan předem připravit, lze je očekávat a může si na ně odložit část svých financí (Kejdová, Vaňková, 2007); spadá sem důchodové pojištění, penzijní připojištění a nemocenské pojištění,
- systém státní sociální podpory – zaměřený na specifické potřeby zejména pro rodinu s dětmi (např. narození dítěte, péče o výchovu dětí, přípravu dětí na povolání apod.),
- systém sociální pomoci – jsou jim řešeny závažné sociální situace, stavy hmotné nouze a sociální nouze, tedy situace, kdy není občan schopen se vlastními silami sám zaopatřit nebo řešit daný stav s pomocí rodiny; sociální pomoc je v současnosti koncipována ve dvou rovinách, formou sociálních služeb a formou sociálněprávní ochrany a dávek sociální pomoci (Kejdová, Vaňková, 2007).

3.2 Rodičovská dovolená a dávky státní sociální podpory

Česká republika jako stát poskytuje celou řadu sociálních dávek a služeb vytvořených na podporu rodin, jež napomáhají zmírnit či překlenout jejich vzniklou nepříznivou sociální situaci. Z důvodů celosvětové ekonomické krize musela i Česká republika přistoupit k některým legislativním změnám, jež se bezprostředně dotýkají sociálního zabezpečení rodin s dětmi. V rámci sociální reformy Ministerstva práce a sociálních věcí pro rok 2012 byly změnami dotčeny všechny zásadní dávky státní sociální podpory, které mají úzkou spojitost s problematikou rodičovské dovolené. Následující kapitola předkládá vymezení základních pojmosloví vybraných dávek státní sociální podpory, které se vztahují k samotnému narození dítěte a zajištění jeho následné péče a finančnímu zajištění matky a otce pečující po narození o své dítě.

Problematiky rodičovské dovolené se tedy úzce dotýkají následující dávky:

- porodné,
- peněžité pomoci v mateřství,
- rodičovský příspěvek,
- přídavek na dítě.

Porodné

„Nárok na porodné má žena, která porodila své první živé dítě, nebo které se současně s prvním živě narozeným dítětem narodilo další živé dítě nebo děti. Nárok na porodné má rovněž otec dítěte, jestliže žena, která dítě porodila, zemřela, a porodné nebylo vyplaceno jí ani jiné osobě. Nárok na porodné má rovněž osoba, která převzala dítě mladší jednoho roku do trvalé péče nahrazující péči rodičů. Nárok na porodné vzniká dnem porodu. Výše porodného činí 13 000 Kč na první živě narozené dítě; narodí-li se s prvním živě narozeným dítětem další živě narozené dítě nebo děti, činí výše porodného 19 500 Kč. Porodné se vyplatí jednorázově“ (zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, § 44 - 46). Od 1. ledna 2011 má nárok na porodné pouze rodina, jejíž rozhodný příjem je menší než 2,4 násobek životního minima. Konkrétně to znamená, že rodina ve složení matka, otec a jedno čerstvě narozené dítě bude mít letos nárok na porodné, pokud její čistý měsíční příjem nepřekročí 18 504 Kč. U dítěte druhého a dalších v pořadí již nárok na porodné zaniká.

Peněžítá pomoc v mateřství

Těhotná žena krátce před porodem a po určitou dobu po porodu by neměla pracovat v zájmu svého zdraví, ale i zdraví svého dítěte. Z tohoto důvodu je podle zákoníků práce (zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů) zaměstnavatel povinen poskytnout zaměstnankyni mateřskou dovolenou. Hmotně se zaměstnané ženy po dobu mateřské dovolené zabezpečují peněžitou pomocí v mateřství (dále jen PPM).

Mateřský příspěvek byl předchůdcem a zároveň i prvním státním příspěvkem v oblasti péče o nezaopatřené děti. Fungoval v období let 1970 - 1990. Byl zaveden s účinností od 1. 7. 1970 a z důvodu ochrany dětí u něho byla poprvé uplatněna podmínka řádné péče o všechny děti v rodině. Dříve byly podobné dávky a příspěvky vázány pouze na podmínky vztahující se k rodičům, bez podmínky péče o děti (Brtníková, 1979).

Peněžítá pomoc v mateřství je dávkou nemocenského pojištění, která je poskytována v souvislosti s péčí o narozené dítě. Základní podmínkou nároku na PPM

je účast na pojištění (např. vyplývajícího z uzavřeného pracovního poměru) v době nástupu na PPM. Další podmínkou nároku na tuto dávku je účast pojištěnce na nemocenském pojištění alespoň po dobu 270 kalendářních dní v posledních dvou letech přede dnem nástupu na PPM. Výše peněžité podpory v mateřství je přímo úměrná předchozímu výdělku – konkrétně činí 70 procent redukováného vyměřovacího základu za kalendářní den. Ten se vypočítává z hrubé mzdy za poslední rok. Pokud žena pracovala kratší dobu, počítá se podle celkové délky zaměstnání.

Nástup na peněžitou pomoc v mateřství nastává dnem, který matka určí v období od počátku 8. do počátku 6. týdne před očekávaným dnem porodu. Podpůrčí doba činí 28 týdnů, pokud žena porodí zároveň dvě nebo více dětí, činí podpůrčí doba 37 týdnů. Zákon o nemocenském pojištění však vymezuje nárok na peněžitou pomoc v mateřství také pojištěnci, pokud převzal dítě do péče nahrazující péči rodičů na základě rozhodnutí příslušného orgánu, dále pojištěnci, který pečuje o dítě, jehož matka zemřela, nebo pojištěnci, který pečuje o dítě a je otcem dítěte nebo manželem ženy, která dítě porodila, pokud matka dítěte nemůže nebo nesmí o dítě pečovat pro závažné dlouhodobé onemocnění.

Nový zákon navíc umožňuje střídání matky dítěte s jejím manželem či otcem dítěte v péči o dítě, přičemž každý z nich má při této péči o dítě nárok na výplatu peněžité pomoci v mateřství. Střídání se umožňuje od počátku 7. týdne ode dne porodu a četnost střídání omezena není. Otec dítěte však musí s matkou uzavřít písemnou dohodu o tom, že dítě přebírá do péče. Aby mu vzniknul nárok na PPM, musí splňovat stejné podmínky, které byly výše popsány pro ženy. Peněžítá pomoc v mateřství mu pak náleží 22 týdnů. Od roku 2012 však musí nově převzetí do péče otcem trvat alespoň sedm kalendářních dní, přičemž ještě loni stačil jediný den. Počet střídání zákon neomezuje. V případě střídání v péči o dítě se zastaví výplata peněžité pomoci v mateřství matce a začne se vyplácet tato dávka muži z jeho nemocenského pojištění, pokud splňuje podmínky nároku na její výplatu, a naopak (Portál MPSV, Finanční podpora rodiny).

Peněžítá pomoc v mateřství ve výši 70 procent předchozího příjmu poskytována v České republice patří ve srovnání s jinými evropskými zeměmi téměř k nejnižším spolu s Finskem. Nižší mateřský příspěvek ve výši 55 procent předchozího příjmu pobírají matky pouze na Slovenku. Naopak příspěvek v plné výši 100 procent

předchozího příjmu poskytují např. v Německu, Francii, Rakousku, Maďarsku, Dánsku nebo Řecku. Ve Velké Británii a ve Švédsku činí tento příspěvek 90 procent předchozího příjmu, v Itálii 80 procent předchozího příjmu. Aby však při srovnávání nedošlo ke zkreslení, je nutné podotknout, že vyspělé členské státy EU poskytují zpravidla kratší délku mateřské dovolené (nejnižší v Norsku 9 týdnů) než Česká republika.

Rodičovský příspěvek

Přijetí zákona o rodičovském příspěvku přineslo do oblasti péče o malé děti výrazné změny. Nejvýraznější změnou od dob mateřského příspěvku (pojmem užívaný do 30. 9. 1990, poté nahrazen pojmem rodičovský příspěvek) bylo rovnoprávné zařazení mužů do okruhu osob, oprávněných pobírat tuto státní dávku. Rodičovský příspěvek patří mezi významné dávky státní sociální podpory, je dávkou tzv. netestovanou, poskytovanou bez ohledu na výši příjmů v rodině.

Podle § 30, zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, má nárok na rodičovský příspěvek rodič, který po celý kalendářní měsíc osobně celodenně a řádně pečuje o dítě, které je nejmladší v rodině, a to až do vyčerpání celkové částky 220 000 Kč, nejdéle do 4 let věku tohoto dítěte. Od ledna 2012 mohou rodiče pružně volit délku pobírání rodičovského příspěvku a jeho výši podle aktuální sociální situace rodiny. Výši příspěvku je možné měnit jednou za 3 měsíce, přičemž jeho výše je limitována výší peněžité pomoci v mateřství, tedy 70 procenty 30násobku denního vyměřovacího základu, nejvýše však činí 11 500 Kč za měsíc. Rodičovský příspěvek může pobírat jen jeden z pečujících rodičů. Výši příspěvku neovlivňuje počet dětí, o které rodič pečuje, neboť rodičovský příspěvek má finančně zabezpečit rodiče po dobu, po kterou nemůže z důvodu péče o dítě mladší 4 let pracovat. Od 1. ledna 2004 si však rodič pobírající rodičovský příspěvek může přivydělat ničím neomezenou finanční částku, a to jako zaměstnanec i jako osoba samostatně výdělečně činná.

Pokud rodiči vznikl nárok na rodičovský příspěvek před 1. lednem 2012, může se rozhodnout, jestli bude čerpat příspěvek postaru nebo podle nové právní úpravy od 1. ledna 2012. Obecně však bude platit podmínka, že pokud rodič setrvá ve variantě pobírání rodičovského příspěvku podle staré právní úpravy k 31. 12. 2011 (ten byl

stanoven ve čtyřech výměrách daných v pevných měsíčních částkách – zvýšené 11 400 Kč, základní 7 600 Kč, snížené 3 800 Kč a nižší 3 000 Kč), bude platit pro něj tato úprava jako celek, tedy i se sledováním omezené docházky dítěte do předškolního zařízení po celou dobu pobírání rodičovského příspěvku. Pokud však rodič přejde na novou právní úpravu platnou od 1. ledna 2012, bude se na něho vztahovat mj. ustanovení o nesledování návštěvy předškolního zařízení u dětí starších 2 let věku. U dětí mladších než dva roky se zavádí jednotné konto 46 hodin měsíčně jako doba, po kterou je možné umístit dítě v zařízení pro děti, aniž by rodič ztratil nárok na příspěvek (Portál MPSV, Finanční podpora rodiny).

V České republice je rodičovský příspěvek poskytován v paušální výši stejně jako např. na Slovensku, v Rakousku, Belgii, Lucembursku, Polsku nebo Rumunsku. Rodičovský příspěvek odvozený od předchozího příjmu je poskytován např. v Estonsku a Slovinsku ve výši 100 procent předchozího příjmu, vysoký je rovněž v Dánsku a ve Švédsku – 90 procent předchozího příjmu, dále např. v Lotyšsku, Finsku a Maďarsku – 70 procent předchozího příjmu. Nejnižší procentní výměra je poskytována v Itálii – 30 procent předchozího příjmu.

Přídavek na dítě

Přídavek na dítě je základní dlouhodobou dávkou poskytovanou rodinám s dětmi, která pomáhá krýt náklady spojené s výchovou a výživou nezaopatřených dětí. Výše přídatku je v současné době stanovena pevnou absolutní částkou a vyplácí se podle věku dítěte ve třech výších. Pro nezaopatřené dítě ve věku do šesti let činí tato částka 500 Kč, pro dítě od šesti do patnácti let 610 Kč a pro dítě starší patnácti, ale mladší šestadvaceti let 700 Kč (§ 17 a 18, zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů). Jedná se o opakující dávku, vyplácenou v pravidelných časových intervalech až do uplynutí podpůrní doby. Její poskytování se odvíjí od výše příjmů v rodině, přičemž pro výpočet dávky se posuzuje příjem za předchozí kalendářní rok a nezapočítává se do něj výživné. Nárok na dávku mají rodiny s příjmem do 2,4násobku životního minima. Obecně lze říci, že jde o dávku náležející sociálně slabším rodinám.

Přídavek na dítě je základní a nejčastěji poskytovanou dávkou státní sociální podpory. O přídavek na dítě žádá do dosažení jeho zletilosti zákonný zástupce dítěte, poté samo dítě. Samotná dávka se vyplácí tomu, kdo má dítě v přímém zaopatření, tedy tomu, kdo o něj osobně pečuje (zákonný zástupce, soudem stanovený opatrovník, pěstoun, ústav sociální péče apod.). Pokud tuto podmínku splní více osob, záleží na jejich dohodě, komu se bude přídavek vyplácet. Nedohodnou-li se, rozhodne příslušný úřad práce, který o přídavku na dítě rozhoduje. Po dosažení zletilosti dítěte se dávka vyplácí přímo jemu (Portál MPSV, Finanční podpora rodiny).

3.3 Uplatnění rodičů na trhu práce po skončení rodičovské dovolené

Postavení rodičů menších dětí na trhu práce je aktuálním tématem nejen sociální politiky v České republice, ale diskuze v oblastech genderové rovnosti, zvýšení porodnosti, harmonizace práce a rodiny nebo zaměstnanosti jsou otázkami, kterým je věnována pozornost v rámci celé Evropské unie. Nejčastěji diskutovanou otázkou je problematika nerovného postavení na trhu práce z pohledu diferenciací pohlaví. Evropská unie požaduje po všech členských státech důsledně rozpracovaný princip, na jehož základě se zaměstnaným ženám dostane od zaměstnavatele srovnatelného zacházení jako zaměstnaným mužům. Zásada rovného zacházení se týká zejména zabezpečení rovného přístupu k zaměstnání, k odborné přípravě, k možnostem služebního povýšení a k pracovním podmínkám. S principem rovného zacházení v pracovním procesu souvisí i vyloučení jakékoli diskriminace (zvýhodnění či znevýhodnění) na základě pohlaví, s ohledem na manželský a rodinný stav nebo povinnostem k rodině (Přib, 2003).

Stále převažující model matky – pečující o dítě a domácnost a otce – živitele rodiny vytváří prostor pro lepší uplatnění muže na trhu práce, neboť není zatížen péčí o dítě a rodinu a pro zaměstnavatele se stává jistější pracovní silou. Z provedených výzkumů vyplývá, že od mužů se přímo očekává větší angažovanost v placené práci (zaměstnání nebo podnikání), naopak od žen se očekává jejich úspěšné zvládnutí rodinných i pracovních povinností a závazků. To se však mnohdy děje za cenu ústupků v oblasti placené práce (Maříková, 1999). Podle „Průzkumu veřejného mínění

o postavení žen na trhu práce“ jsou ženy s dětmi předškolního věku skupinou, kterou muži i ženy identifikují jako nejproblematictější z hlediska znevýhodnění na trhu práce: 67 procent mužů a 73 procent žen považuje tuto skupinu za znevýhodněnou. K dalším znevýhodněným skupinám jsou řazeny také ženy staršího věku a ženy po mateřské dovolené (Hašková, Křížková, 2003). Problematiku nerovnosti v postavení žen a mužů na trhu práce nezmírnilo ani uzákonění možnosti ekonomické aktivity a neomezené možnosti výdělku souběžně s pobíráním rodičovského příspěvku v roce 2004, a to ze dvou zásadních důvodů. Jednak neexistuje téměř žádné zařízení pro děti mladší tří let a na druhé straně pracovní trh nenabízí dostatek alternativních způsobů organizace práce (např. částečné pracovní úvazky, práce doma, pružná pracovní doba aj.), které by umožnily určitý typ ekonomické aktivity (alternativní k plnému osmihodinovému úvazku na daném pracovním místě) rodičům s dětmi do tří let. (Křížková, 2008).

V naprosté většině případů to jsou matky, kdo musí řešit problémy s návratem na trh práce po rodičovské dovolené. Ekonomická závislost na partnerovi či na státu v době čerpání rodičovské dovolené, relativně dlouhé přerušení pracovní dráhy, přetrvávání povinností ohledně organizace a realizace péče o malé děti tak v současnosti ženám nabízí jen málo prostředků pro návrat do zaměstnání a soběstačnosti. *„Za hlavní příčiny nerovné pozice žen na trhu práce jsou považovány příčiny zakotvené ve struktuře trhu práce a zaměstnavatelské politice, která vyhovuje spíše mužům“* (Křížková, 2006, s. 11). *„Trh práce se v moderní společnosti konstituoval, fungoval a i nadále často funguje na principu ideálního pracovníka – to znamená pracovní síly nezatížené žádnými jinými než pracovními povinnostmi a nároky, plně flexibilní a dostatečně mobilní, schopné dostát časovým, prostorovým a výkonnostním nárokům zaměstnavatele“* (Williams, 1999, In: Maříková, 2009). Žena zatížená péčí o děti a domácnost tak plně nevyhovuje požadavkům současného pracovního trhu a v důsledku toho přetrvává nerovné postavení na trhu práce mezi ženou a mužem, který zpětně posiluje genderové nerovnosti i v soukromé sféře rodiny.

Současný český trh práce prošel po roce 1989 pozvolnou transformací, na jejímž počátku byla plná zaměstnanost žen a mužů. Na tuto skutečnost je však důležité nahlížet z pohledu tehdejšího politického režimu, ze kterého vyplývala pro všechny občany povinnost „pracovat“, a v jejímž průběhu nedošlo k výraznému nárůstu nezaměstnanosti v průměru nad 10 procent (Křížková, 2008). Podle Českého statistického úřadu bylo v roce 2010 v evidenci uchazečů o zaměstnání 192,9 tisíc žen a 190,8 tisíc mužů. Z toho

ženy ve věku 25 - 39 let, u kterých lze předpokládat, že pečují o děti a domácnost, tvořily 13,7 procenta. Této domněnce odpovídají také statistické údaje z roku 2009, kdy ekonomická neaktivita žen z důvodu péče o rodinu dosahovala 15 procent a u mužů pouhých 0,3 procenta. Matky jsou tedy jednoznačně vystaveny vyššímu riziku nezaměstnanosti než otcové, i když se nemusí jednat přímo o období přechodu na trh práce z rodičovské dovolené.

Současná česká rodina funguje na modelu dvoupříjmové domácnosti, tzn., že odpovědnost za životní úroveň rodiny je záležitostí obou partnerů. Nelze pochybovat o tom, že v souvislosti s nástupem na mateřskou a následně rodičovskou dovolenou jedním z rodičů (většinou ženy) dojde k ovlivnění ekonomického rozpočtu mnohých rodin. Rodina pouze s příspěvkem státní sociální podpory (mateřský či rodičovský příspěvek dosahuje nižší hodnoty než původní plat) se tak stává závislou na jednom hlavním příjmu. To nutně podporuje ve většině případů muže k větší angažovanosti v placené sféře, což se ve svém důsledku odráží v jejich menší participaci na dělbě práce v domácnosti. Potřeby rodiny nejsou ze strany zaměstnavatelů brány příliš v úvahu. Zvýšené požadavky zaměstnavatelů na flexibilitu, nepravidelnou pracovní dobu, variabilitu v organizaci práce, to vše s sebou přináší jak nejistotu pracovní pozice a stres způsobený neustálými změnami, tak enormně zvyšující se náročnost kombinace pracovní a rodinné zátěže (Nešpor, Večerníček, 2006, In: Křížková, 2006).

Kombinace a harmonizace pracovního a rodinného života je každodenní záležitostí. V České republice je oblast harmonizace práce a rodiny řešena především odkládáním návratu žen do zaměstnání do období 3 – 4 let věku nejmladšího dítěte, jelikož rozdělení práce a péče v domácnostech se výrazně nemění. Muži se ve formální péči o děti ve větší míře neangažují a výrazná část žen o to ani neusiluje (Hora, 2010). Podle výsledků výzkumu „Rodiče 2005“ plných 80 procent rodičů preferuje v období do tří let věku dítěte model, kdy otec pracuje na plný pracovní úvazek a matka je na rodičovské dovolené. Jedná se o nejčastěji se objevující preference rodičů se závislými dětmi do 18 let (Maříková, 2009).

Jiná situace v rodině nastává v případě ukončení rodičovské dovolené. Přerušení zaměstnání z důvodu péče o dítě (děti) znamená pro významnou část matek z rozličných důvodů nalezení nového zaměstnání. Z časového hlediska však ženy upřednostňují taková zaměstnání, která umožní snazší sladění pracovních a rodinných potřeb. Podle

výsledků „Výběrového šetření pracovních sil“ se u otců často setkáváme s vysokým počtem hodin odpracovaných v rámci výdělečné činnosti, s prací v nepravidelných časových režimech a s přáním odpracovat menší počet hodin (Hora, 2010). Tato skutečnost se samozřejmě odráží v harmonizaci rodinného prostředí a působí problematicky. Příčin problémů se zvládnutím pracovních a rodinných závazků však může být mnoho, např. nedostatek peněz, nemocné děti, nedostupnost výpomoci od prarodičů, neochota partnera při péči o dítě, rodinné konflikty, partnerovy přílišné pracovní ambice, nedostupnost placené služby, charakter vlastní práce aj. Za hlavní příčinu však považují ženy a muži především nedostatek peněz. Ale ani ty však nenahradí spoluúčast nebo alespoň pomoc a ochotu partnera podílet se na práci v domácnosti a péči o děti. Jako nejúspěšnější strategii kombinace pracovních a rodinných závazků se ukázala strategie partnerské dělby práce a přesvědčení, že odpovědnost, práce a péče jsou rozděleny v partnerském vztahu podle jejich představ (Křížková, 2006).

Dnešní doba klade na rodiče nároky, které v součinnosti práce s péčí o děti a domácnost vyžadují mnohé reorganizační změny v chodu rodiny. Zatímco trh práce si žádá ničím nevázaného jedince, který se bude podřizovat požadavkům zaměstnavatele, sféra rodiny vyžaduje přizpůsobení se požadavkům a nárokům „druhých“, tj. blízkých osob, se kterými člověk žije v rámci rodiny. Tyto dvě sféry se tak zdají být z pohledu zainteresovaných osob neslučitelné, či jen těžko slučitelné (Maříková, Vohlídalová, 2007). Harmonizaci práce a rodiny by tak do určité míry posilovaly flexibilní formy zaměstnání. Mezi významné moderní typy organizace práce patří nerovnoměrně rozložená pracovní doba, částečné pracovní úvazky, pružná pracovní doba, práce přesčas, práce na dobu určitou, práce doma, práce na dohodu, ale i přesčasy, nesociální pracovní doba (tedy práce večer, v noci, v sobotu a v neděli). Tyto možnosti však nejsou v České republice příliš rozšířeny a nabízeny. Přetrvává typické zaměstnání na plný úvazek a na dobu neurčitou (Podmínky práce..., 2004).

Shrnutí:

Finanční podpora rodičů a rodin ze strany státu je v současné době poskytována formou daňových opatření (zvýhodnění na vyživované dítě, sleva na manželku či na manžela) a formou systému sociálního zabezpečení. Významnou složkou sociálního

zabezpečení jsou dávky státní sociální podpory, přičemž z pohledu rodičovské dovolené lze za nejvýznamnější dávku považovat rodičovský příspěvek, jehož smyslem je finanční zabezpečení pečujícího rodiče, a který je poskytován až do tří let věku dítěte. Tento příspěvek je ve většině případů poskytován ženám, přestože možnost čerpání rodičovské dovolené, potažmo rodičovského příspěvku byla v roce 2001 přiznána také otcům.

Problematika uplatnění rodiče na trhu práce po skončení rodičovské dovolené je aktuálním tématem mnohých výzkumů. Přetrvávající model tradičního rozdělení genderových rolí, kdy se žena věnuje převážně rodině a muž naopak své práci (někdy i na úkor rodiny), vytváří podmínky pro nerovné postavení mužů a žen na trhu práce. Legislativní změny v možnosti využívání rodičovské dovolené muži měly usnadnit ženám s malými dětmi situaci v jejich uplatnění ve veřejné sféře, v placeném zaměstnání. Vzhledem k nízkému čerpání rodičovské dovolené otci, se však situace pro ženy – matky na trhu práce výrazně nezměnila.

Taktéž přetrvávající podíl plných úvazků u matek s malými dětmi ihned po skončení rodičovské dovolené přináší značné problémy v možnostech harmonizace rodiny a zaměstnání. Pracovní vytížení obou partnerů může být v současné době vyváženo především podporou a ochotou společné dělby práce jak v péči o děti, tak v domácnosti.

4. SLUŽBY PÉČE O DĚTI PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Návrat rodiče po mateřské dovolené na trh práce (zejména před dovršením tří let věku dítěte) s sebou přináší překážku v podobě zajištění péče pro své dítě po dobu pracovní doby v zaměstnání. Kromě peněžitých podpor a dávek tak představují další formu pomoci rodinám s dětmi instituce, které zajišťují péči o děti. Jedná se o síť služeb poskytovanou prostřednictvím jeslí, mateřských škol a dětských stacionářů. Pro děti ve školním věku pak existuje systém školských zařízení se školními družinami, které kromě celodenní péče dětem poskytují i stravování, popř. i aktivní využití volného času.

Současná situace v České republice není, co do počtu zařízení denní péče pro děti předškolního věku, příliš příznivá. Změny společenských a ekonomických podmínek započaté v devadesátých letech minulého století, spolu s následnými proměnami demografického chování, způsobily razantní změny v nabídce služeb institucionální péče o děti. Prudký pokles úrovně porodnosti měl za následek rušení nadbytečných zařízení denní péče o děti v předškolním věku, zejména pak o děti v kojeneckém a batolecím věku (zatímco pokles mateřských škol byl spíše pozvolný, v případě jeslí se jejich počet dramaticky snížil). Následný vzestup porodnosti v současnosti vede k situaci, kdy některé obce a regiony řeší opačný problém, a to problém nedostatečného institucionálního zabezpečení péče o nejmladší generaci.

Počátky veřejné péče o děti předškolního věku na našem území lze datovat do 19. století, kdy vznikaly pro 2 - 5leté děti první opatrovny a pro děti do tří let první jesle. V roce 1896 vznikla podle francouzského vzoru první mateřská škola a poté následovaly další. Jejich úkolem bylo vychovávání a příprava k povinné školní docházce, přičemž opatrovny a jesle měly podobu ošetrovacích ústavů. Kromě těchto zařízení fungovaly pro 2 -3leté děti také dětské zahrádky, ve kterých se však hovořilo německy, a děti zde byly připravovány na vstup do německých škol, zatímco děti mateřských škol na vstup do škol českých.

Výrazný nárůst předškolních zařízení přinesla 50. léta minulého století, která souvisela s rychle stoupající ekonomickou aktivitou žen. Tehdejší opatření se pro kombinování práce a rodiny v rámci populační politiky soustředila zejména na dva

aspekty, a to prodlužování délky mateřské dovolené, po níž mohly zůstat matky pečující o předškolní děti v domácnosti (na konci 80. let dosáhla hranice tří let věku dítěte), a rozšiřování sítě celodenních zařízení předškolní péče a výchovy pro děti těch matek, které se již vrátily do zaměstnání (Hašková, 2008). Tato podpora participace žen na trhu práce a emancipace žen způsobily, že se ženy staly na jedné straně hlavními pečovatelkami o dítě a domácnost, ale zároveň i spoluživitelkami. Poptávka po službách péče o děti předškolního věku ze strany rodičů se tak stala nevyhnutelnou a její nabídka ze strany státu či individuálně poskytované péče ke sladování profesního a rodinného života nepostradatelnou.

4.1 Dětské jesle

Po roce 1989 zaznamenaly právě jesle, jako zařízení poskytující předškolní péči dětem do tří let, největší úbytek. Na této skutečnosti se podílelo několik faktorů. V souvislosti s demografickými změnami se jednalo o pokles porodnosti, z hlediska zajištění péče o děti došlo k prodloužení rodičovské dovolené a doby nároku na rodičovský příspěvek, a na úkor kolektivní institucionální péče o nejmenší děti začala být preferována péče v domácím prostředí rodičovskou osobou. Pokud přeci jen rodiče své dítě do jeslí umístili, podle výzkumu „Rodiče 2005“ převažovaly tyto důvody: přání ženy vrátit se zpět do zaměstnání, finanční nutnost a strach ze ztráty zaměstnání matky (Křížková, 2006).

Dětské jesle spadají pod kompetenci Ministerstva zdravotnictví ČR a jsou řazeny mezi „zvláštní dětská zařízení“, navazující na péči v rodině, a zabezpečují všestranný rozvoj dítěte zpravidla do tří let věku dítěte. Jesle jsou zřizovány zpravidla s denním, výjimečně s týdenním provozem (§ 21, vyhláška 242/1991 Sb., o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi, v platném znění). Na počátku devadesátých let u nás existovalo 1043 jeslí s téměř 40 tisíci místy, výrazný pokles mezi lety 1990 a 1991 a následné snižování v dalších letech způsobily, že v roce 2007 existovalo pouhých 49 zařízení nabízejících 1587 míst. Počet jeslí tak poklesl o více než 95 procent. V současné době dochází do jeslí zhruba 1 procento dětí mladších tří let (Kuchařová, 2007).

Dostupnost dětských jeslí je pro mnohé rodiče téměř nedostupná, jelikož jsou zřízeny především ve větších městech. Většina těchto zařízení je taktéž zřizována jinými subjekty než státními či samosprávnými. Naprostá většina obcí, které nezřizují jesle (70 procent), uvádí jako důvod nezájem o ně nebo nedostatečný počet dětí daného věku v obci (Kuchařová, 2007). Nabídka péče o předškolní děti mladších tří let je tedy provozována v soukromém sektoru, což pro rodiče znamená nepoměrně vyšší finanční náklady. Poplatky za služby jeslí jsou výrazně vyšší vzhledem k tomu, že zřizovatelům na jejich provoz neplynou ze zákona žádné příspěvky ze státního rozpočtu, a rodiče tedy musí pokrýt většinu nákladů, které jsou vzhledem k hygienickým a dalším požadavkům, platným ze zákona, poměrně vysoké. Podle Kuchařové a Svobodové (2007, In: Hašková, 2008) se tyto poplatky pohybují ve velkém rozmezí, mezi 2 000 Kč až 7 500 Kč za měsíc, včetně stravného.

4.2 Mateřská škola

Mateřské a speciální mateřské školy spadají do kompetence Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Mateřská škola a speciální mateřská škola navazují na výchovu dětí v rodině a v součinnosti s rodinou zajišťují všestrannou péči dětem zpravidla ve věku od tří do šesti let, případně do jejich nástupu do základní školy. Vedle veřejných mateřských škol (zřizovatelem je zpravidla obec) existují také mateřské školy soukromé nebo církevní. Zřizovat lze školky s celodenním, polodenním a internátním provozem (celodenní i noční péče). K předškolnímu vzdělávání se přednostně přijímají děti v posledním roce před zahájením povinné školní docházky.

Možnost využití služeb mateřských škol a jejich dostupnost sehrává významnou roli především při nástupu žen do zaměstnání po ukončení rodičovské dovolené. Přestože docházka do mateřské školy není povinná, její návštěvnost je velmi vysoká, a to především u čtyř a pětiletých dětí, z jejichž celkového počtu navštěvovalo mateřskou školu v roce 2007 více než 90 procent. Poměrně vysoký je také podíl dětí tříletých, ze kterých dochází do mateřských škol více než tři čtvrtiny. Co do snížení počtu mateřských škol ve srovnání s jeslemi, není realita tolik nepříznivá. Ve školním roce 2007/2008 bylo v České republice 4 808 mateřských škol s 12 698 třídami, které

navštěvovalo 291 194 dětí. Počet mateřských škole se od roku 1990 snížil o 2 520, tedy o více než 34 procent, a počet navštěvujících dětí poklesl o 103 970, tj. o 26 procent. Toto srovnání však musí vycházet z celkového počtu dětí ve věku 3 - 6 let v populaci, který ve stejném období pokles o 30 procent. (Kuchařová, 2007).

Dostupnost mateřských škol není tedy prozatím tak problematická, jako je tomu u dětských jeslí. Nicméně s nárůstem porodnosti v posledních letech (díky baby-boomové generaci 70. let), a vzhledem ke stále narůstajícímu počtu přihlášek do mateřských škol, se i tato zařízení potýkají s nedostatečnou kapacitou volných míst. Pro nadcházející roky 2013 a 2014 lze předpokládat, že umístění dětí do předškolního zařízení bude stále hůře dostupné. Z hlediska finanční dostupnosti se pro většinu rodičů s malými dětmi nejeví mateřská škola tolik nákladná, aby své dítě do mateřské školy neumístili (Kuchařová, 2007).

4.3 Alternativní způsoby péče o děti předškolního věku

K dalším možnostem pomoci s péčí o dítě, ke kterým se uchylují dnešní rodiny, patří v případě vytíženosti obou rodičů využívání občasné výpomoci svých rodičů nebo služeb chův a ošetřovatelek. Vedle běžně se vyskytující pomoci prarodičů, která však z dlouhodobého hlediska nepřichází v úvahu, neboť se tato generace stále plně angažuje na pracovním trhu, není pomoc chův a ošetřovatelek častou záležitostí, ať už z důvodu finanční nedostupnosti nebo nezvyku.

Oblast péče o dítě může být zajištěna také fyzickou osobou, přičemž právní zakotvení vyplývá ze živnostenského zákona (zákon č. 455/1991, o živnostenském podnikání, ve znění pozdějších předpisů), jež umožňuje provozovat činnost dvojím možným způsobem. První vychází z vázané živnosti „Péče o dítě do tří let věku v denním režimu“, druhá pak z volné živnosti „Poskytování služeb pro rodinu a domácnost“. První možnost je z hlediska získání živnostenského oprávnění nepochybně náročnější a složitější, protože se na ni vztahují poměrně přísné předpisy týkající se vzdělání a hygieny. Druhá možnost spočívající v provozování volné živnosti nehovoří přímo o péči dítěte do tří let věku, je definována v širším pojetí, proto je na zvážení každého z rodičů, zda takovou službu pro své dítě využije.

Zajištění individuální placené péče o dítě využívá v České republice pouze 1 - 2 procenta rodin, a to zejména z důvodu finanční nedostupnosti. Kromě toho využívá zhruba obdobný podíl rodičů vzájemné hlídání dětí. Obě varianty využívají zejména rodiče starších předškolních dětí (Hašková, 2008).

Shrnutí:

Institucionální rámec služeb denní péče o děti v České republice je vytvářen v rámci několika resortů. Jedná se především o resort školství a zdravotnictví, v menší míře o resort práce a sociálních věcí. Služby denní péče o děti do 3 let věku jsou pro svou velmi omezenou nabídku kritizovány, a to zejména v analýzách a oficiálních dokumentech Evropské komise a dalších orgánů EU, a jednak ze strany neziskových organizací i některých odborníků, většinou více či méně zaměřených na problematiku rovných příležitostí mužů a žen. Evropská unie si v roce 2002 ohledně poskytování péče o dítě stanovila, že do roku 2010 by měly členské státy mít k dispozici nějaký typ zařízení pro 33 procent dětí do tří let a pro 90 procent dětí mezi třemi lety až po věk nástupu do základní školy. Česko nyní poukazuje na to, že tyto takzvané barcelonské cíle schválila Evropská unie ještě před vstupem nových členských zemí. Zda a nakolik se tedy situace pro rodiče v oblasti institucionální péče o děti (zejména do tří let věku) zlepší, je nyní otázkou. Problematika by měla být řešena především v rámci sociální a rodinné politiky státu.

5. KVANTITATIVNÍ VÝZKUM

Problematiku rodičovské dovolené je důležité řešit z hlediska postojů mužů a žen k rodičovské roli a jejich péči o nejmenší děti. Na přetrvávání tradičního uspořádání role matky jako pečovatelky o dítě a domácnost a muže jako živitele rodiny poukazují mnohé výzkumy. To se odráží v nerovném postavení mužů a žen nejen ve sféře soukromé, ale i ve sféře profesní. Jaké postoje zastávají muži k institutu rodičovské dovolené, jaké důvody a motivy by vedly muže k nástupu na rodičovskou dovolenou, nebo zda jsou matky či otcové považováni ze sociálního hlediska za znevýhodněnou skupinu, bylo tématem kvantitativního výzkumu.

5.1 Cíl výzkumu a stanovení hypotéz

Teoretická část diplomové práce se věnuje ucelenějšímu pojednání problematiky rodičovské dovolené. Cílem praktické části diplomové práce je zjištění názorů a postojů mužů k institutu rodičovské dovolené, zejména z důvodů jejich nízkého zastoupení v péči o nejmenší děti. S ohledem na cíle výzkumu byly stanoveny následující hypotézy, které by měly být potvrzeny či vyvráceny:

Hypotéza č. 1: *Otce na rodičovské dovolené nezná více svobodných mužů než ženatých mužů.*

Hypotéza č. 2: *Starší muži jednoznačně upřednostňují ženu na rodičovské dovolené než mladší muži.*

Hypotéza č. 3: *Vyšší finanční ohodnocení ženy v zaměstnání je u mužů významnějším důvodem k nastoupení na rodičovskou dovolenou než ztráta vlastního zaměstnání.*

Hypotéza č. 4: *Vysokoškolsky vzdělaní muži považují matky či otce na rodičovské dovolené za sociálně znevýhodněnou skupinu ve větší míře, než muži vyučení v oboru.*

Hypotéza č. 5: *Muži preferují takové formy péče o dítě, které nejsou stereotypní, ale hravé a přináší jim potěšení (procházky, hry) před stereotypními činnostmi.*

5.2 Zvolená výzkumná metoda a struktura dotazníku

Pro zjištění názorů a postojů mužů k problematice rodičovské dovolené byl zvolen kvantitativní výzkum s využitím výzkumné metody - dotazník. Dotazník patří mezi jednu z nejčastěji používaných metod ve výzkumu, který umožňuje hromadné a rychlé zjištění faktů, názorů, postojů, preferencí, hodnot, motivů, potřeb nebo zájmů.

Pro diplomovou práci byl vypracován dotazník obsahující 23 položek, které mají formu uzavřených, polouzavřených i škálových otázek. V úvodní části dotazníku byli respondenti osloveni a seznámeni s tématem diplomové práce. Ujištění o anonymitě a použití získaných informací jen pro studijní účely je nezbytnou součástí dotazníku, jakož i uvedení předpokládaného času, který případný respondent potřebuje pro jeho vyplnění. Dotazník obsahuje také instrukce, kterými se má respondent při vyplňování řídit. V závěru dotazníku je umístěno poděkování za čas, námahu a upřímné odpovědi.

Dotazník je strukturován tak, aby jednotlivé otázky měly věcnou kontinuitu a vypovídající hodnotu v návaznosti na stanovené hypotézy. Otázky 1 – 6 jsou faktografického charakteru, které zjišťují věk, rodinný stav, nejvyšší dosažené vzdělání, sféru zaměstnání, dále počet a věk dětí a posouzení hmotného zabezpečení rodiny. Následují otázky 7 - 16 týkající se institutu rodičovské dovolené, jež zjišťují názory mužů na danou problematiku se zřetelem na stránku psychologickou, sociální a ekonomickou. Preferencím a aktivitám při péči o děti jsou věnovány otázky 17 – 20, jež mají zjistit, zda převládá tradiční uspořádání rodičovských rolí nebo zda dochází k určitým změnám. Poslední tři otázky 21 -23 jsou zaměřeny na zjištění hodnot a subjektivního prožívání současného období a rodinného života.

Zjištěná data jsou vyhodnocena a interpretována formou procentuálního vyjádření a doplněna tabulkovým a grafickým znázorněním vždy u každé položky dotazníku. Shrnutí získaných výsledků z výzkumu bude vyhodnoceno z hlediska potvrzení či vyvrácení stanovených hypotéz.

5.3 Realizace výzkumu

Výběrový soubor byl tvořen pouze muži, kteří byli pro kvantitativní výzkum voleni náhodným výběrem s ohledem na možnost komparace z hlediska věku, dosaženého vzdělání, zaměstnání, popř. počtu dětí či hmotného zabezpečení rodiny. Před zahájením dotazníkového šetření byl proveden předvýzkum u čtyř mužů s cílem odstranit případné nedostatky bránící pochopení či porozumění kladených otázek. Pozornost byla zaměřena zejména na srozumitelnost a jednoznačnost otázek a správnou jazykovou formulaci. V rámci předvýzkumu došlo k přetvoření znění některých položek dotazníku a následnému upravení do konečné podoby.

Vlastní výzkum byl proveden v měsíci únoru 2012. K vyplnění dotazníku bylo osloveno celkem 135 respondentů – mužů starších 18-ti let. Návratnost dotazníků byla poměrně vysoká i s ohledem na místo výzkumu, který byl proveden pouze v jednom městě. Zpět bylo získáno 126 kusů dotazníků, přičemž 6 kusů bylo z důvodu neúplného vyplnění vyřazeno z dalšího zpracování. Kompletně bylo vyplněno 120 kusů dotazníků, které mohly být zařazeny k následnému zpracování a vyhodnocení.

5.4 Zpracování a vyhodnocení dat

V rámci dotazníkového šetření byli náhodně osloveni muži všech věkových kategorií. Prostřednictvím kompletně vyplněných 120 kusů dotazníků byly získány následující data a informace.

Otázka č. 1: Věk

Oslovení respondenti byli rozděleni podle věku do čtyř skupin. Nejpočetnější skupinu tvoří muži ve věku 30 až 39 let, a to plných 28 %, následuje věková skupina 40 až 49 let s 26 %. Věková kategorie 18 až 29 let a 50 a více let je zastoupena se svými 23 % shodně.

Tabulka IV – Počet respondentů v jednotlivých věkových kategoriích

Věková kategorie	Počet	V procentech
18 – 29	27	23 %
30 – 39	34	28 %
40 – 49	31	26 %
50 a více	28	23 %
Celkem	120	100 %

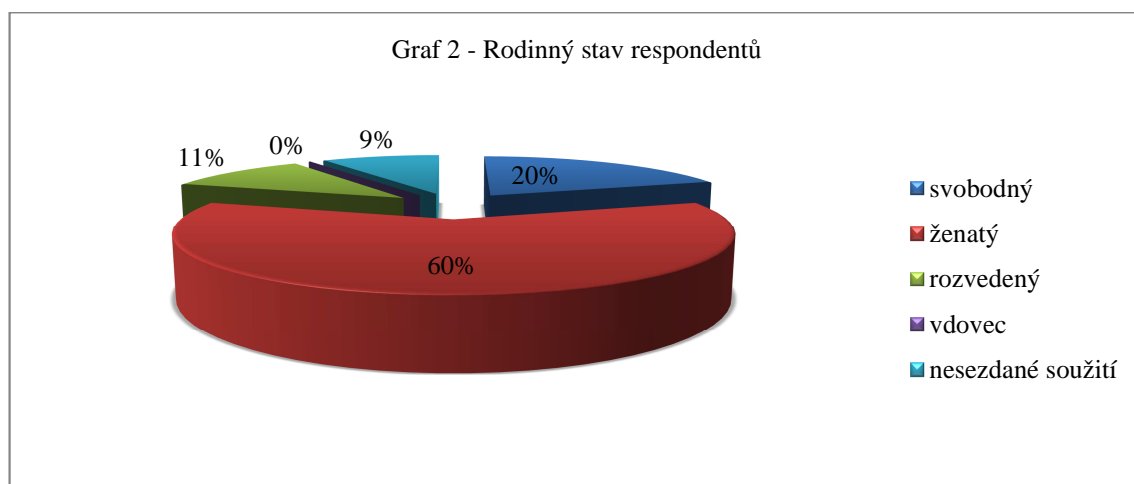

Otázka č. 2: Rodinný stav

Z níže uvedeného grafu je patrné převažující zastoupení respondentů, kteří uvedli rodinný stav ženatý. Jedná se o 72 mužů z celkového počtu 120 respondentů a tvoří tak 60 % všech dotázaných. Rodinný stav svobodný uvedlo 24 respondentů a činí 20 % všech mužů, kteří se dotazníkového šetření zúčastnili. Procentuálně poměrně vyrovnané zastoupení mají muži rozvedení – 11 % a muži žijící v nesezdaném soužití, u kterých činí tento podíl 9 % ze souhrnného počtu respondentů. Nulové zastoupení mají muži, jejichž rodinný stav je vdovec.

Tabulka V – Rodinný stav respondentů

Rodinný stav	Počet	V procentech
Svobodný	24	20 %
Ženatý	72	60 %
Rozvedený	13	11 %
Vdovec	0	0 %
Nesezdané soužití	11	9 %
Celkem	120	100 %

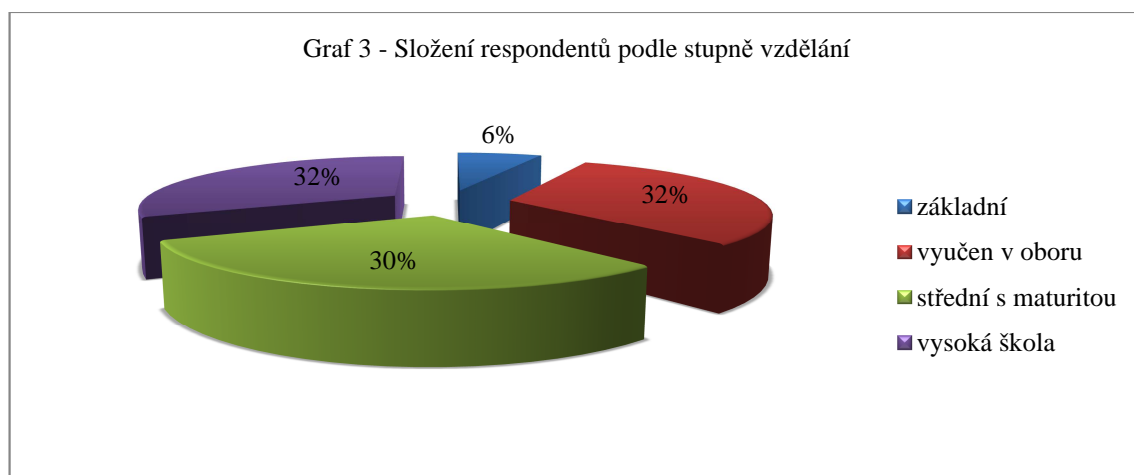

Otázka č. 3: Nejvyšší dosažené vzdělání

Složení respondentů dle nejvyššího dosaženého vzdělání je poměrně vyvážené. Rovných 32 % dotázaných uvedlo vyučení v oboru a stejné procento tvoří muži s vysokoškolským vzděláním. Muži se středoškolským vzděláním s maturitou jsou zastoupeni 30 % a nejméně početnou skupinu tvoří respondenti se základním vzděláním. Z uvedených 6 % respondentů celkem 4 muži spadají do věkové hranice 18 až 29, kteří v současné době studují na střední škole, a u kterých se předpokládá ukončení úplného středoškolského vzdělání.

Tabulka VI – Složení respondentů podle stupně vzdělání

Nejvyšší dosažené vzdělání	Počet	V procentech
Základní	8	6 %
Vyučen v oboru	38	32 %
Střední s maturitou	36	30 %
Vysoká škola	38	32 %
Celkem	120	100 %

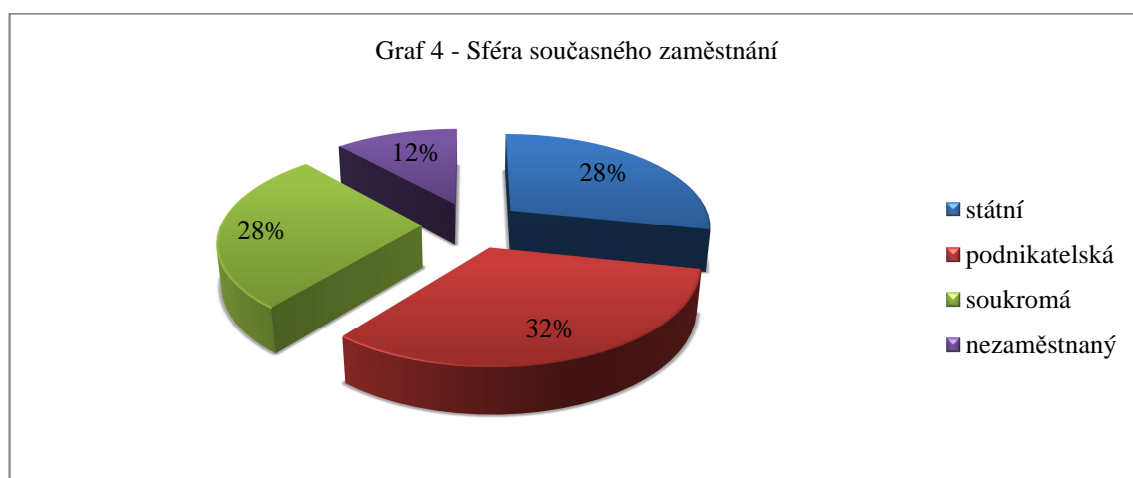

Otázka č. 4: V současnosti jste zaměstnán ve sféře?

Grafické znázornění sféry současného pracovního uplatnění vypovídá o rovnoměrném zastoupení mužů ve sféře státní a soukromé (28 %). Ve sféře podnikatelské pracuje 32 % respondentů. K nezaměstnaným se hlásí 12 % dotazovaných, přičemž je důležité brát zřetel také na studující respondenty, kteří jsou v této skupině zohledněni.

Tabulka VII – Sféra současného zaměstnání

Sféra zaměstnání	Počet	V procentech
Státní	34	28 %
Podnikatelská	39	32 %
Soukromá	33	28 %
Nezaměstnaný	14	12 %
Celkem	120	100 %

Otázka č. 5: Máte děti? Uved'te počet a věk, popř. kolik jich s Vámi žije ve společné domácnosti.

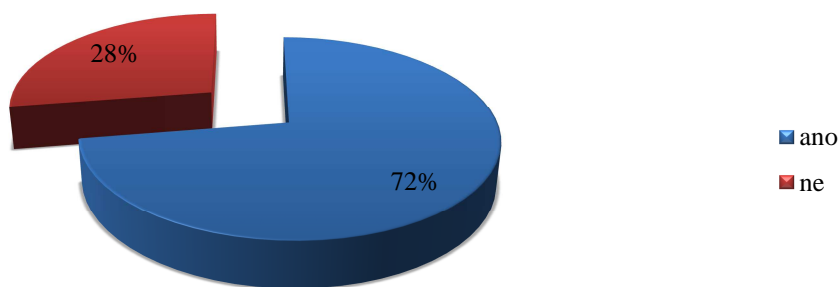
Na otázku, zda mají respondenti děti, odpovědělo 72 % mužů kladně a zbývajících 28 % dotazovaných dětí nemá. Podle očekávání je ve skupině bezdětných nejvíce mužů ve věkové kategorii 18 až 29 let, kteří tuto skupinu naplňují 19 % z uvedených 28 %. Ostatní věkové kategorie jsou téměř vyrovnané, jak ukazuje graf 5b. Z celkového počtu 168 dětí mají největší zastoupení s 57 dětmi muži nad 50 let. Naopak nejnižší zastoupení s 5 dětmi mají muži ve věku 18 až 29 let. Tato data jednoznačně ukazují tendence u mužů odkládat založení rodiny na pozdější věk.

Dochází také ke snižování počtu dětí v rodinách. Zatímco ve věkové kategorii nad 50 let připadalo na jednoho otce 2,38 dětí, ve skupině 30 až 39 let je to již 1,7 dětí a u nejnižší kategorie 18 až 29 let pouhých 1,25 dětí na jednoho otce. V rodinách jednoznačně převažují 2 děti (56 %), poté následují rodiny s jedním dítětem (28 %), pouhých 13 % respondentů uvedlo 3 děti a nejnižší zastoupení mají rodiny se 4 dětmi (2 %). Pět dětí uvedl pouze jeden respondent. Z logického hlediska se rovněž u jednotlivých věkových skupin respondentů zvyšuje průměrný věk dětí a dochází ke snižování počtu dětí, které zůstávají ve společné domácnosti se svými rodiči. Prudký pokles je zřejmý u mužů starších 50-ti let, kde došlo ke snížení dětí v domácnosti o téměř 40 potomků.

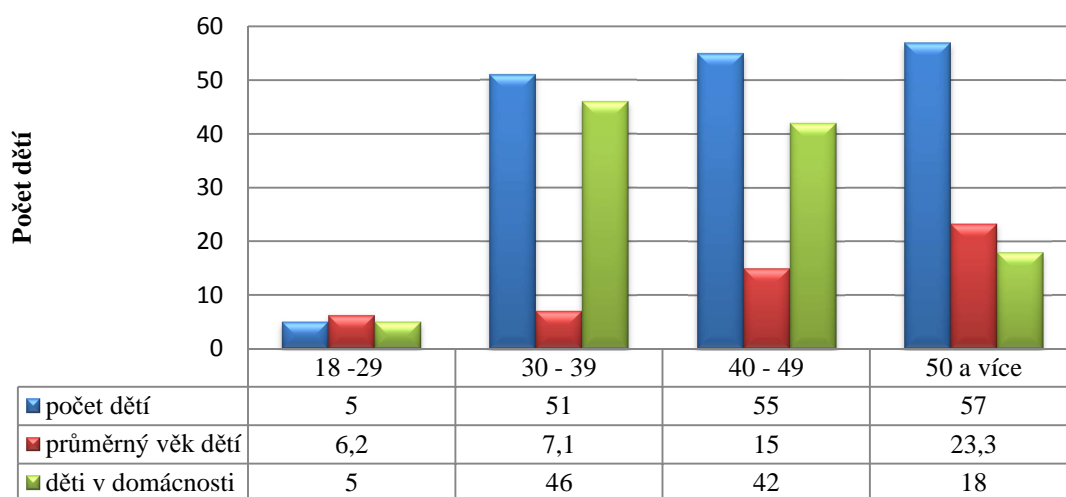
Tabulka VIII – Počet dětí v rodině a jejich věk

Věková kategorie	Počet mužů bez dětí	Počet mužů s dětmi	Počet dětí	Průměrný věk dětí	Počet dětí v domácnosti
18 – 29	23	4	5	6,2 let	5
30 – 39	4	30	51	7,1 let	46
40 – 49	2	29	55	15,0 let	42
50 a více	4	24	57	23,3 let	18
Celkem	33	87	168	12,9 let	111

Graf 5a - Počet respondentů s dětmi a bez dětí

Graf 5b - Počet dětí, jejich průměrný věk a děti žijící ve společné domácnosti podle jednotlivých věkových kategorií respondentů

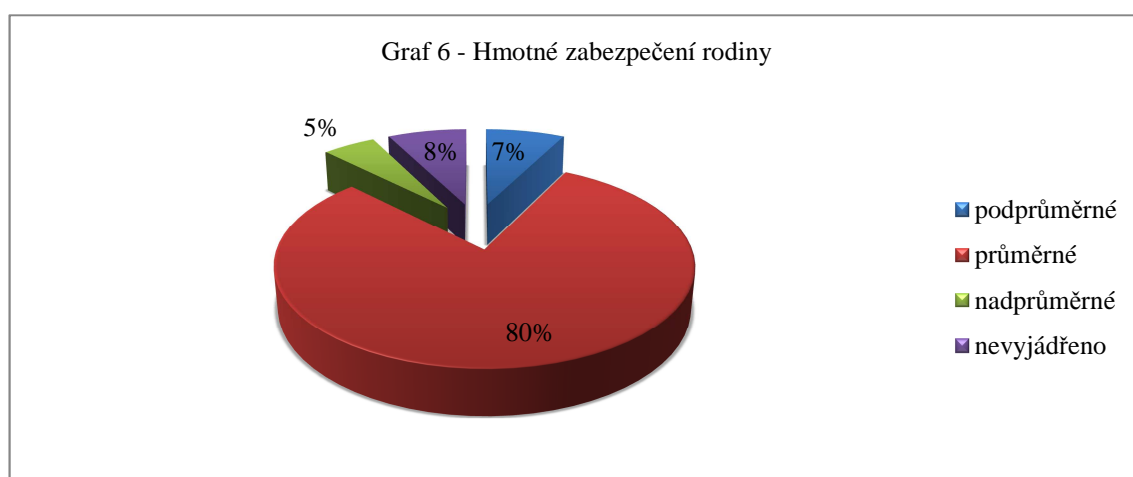

Otázka č. 6: Hmotné zabezpečení Vaší rodiny (finanční situace)

Na zhodnocení hmotného zabezpečení rodiny je nutné nahlížet pouze z hlediska subjektivního názoru respondentů, jelikož se jedná pouze o slovní vyjádření, nikoli číselné. Většina respondentů hodnotí hmotné zabezpečení své rodiny jako průměrné. Z celkového počtu 120 dotazovaných tak odpovědělo 96 mužů, tj. plných 80 %. Pouhých 5 % mužů posoudilo finanční situaci rodiny jako nadprůměrnou, zatímco jako podprůměrnou 7 % respondentů. K otázce hmotného zabezpečení se nevyjádřilo 9 respondentů, u kterých lze předpokládat, že se jedná především o studující mladé muže, kteří nemají vlastní příjem.

Tabulka IX – Hmotné zabezpečení rodiny

Hmotné zabezpečení	Počet	V procentech
Podprůměrné	9	7 %
Průměrné	96	80 %
Nadprůměrné	6	5 %
Nevyjádřeno	9	8 %
Celkem	120	100 %

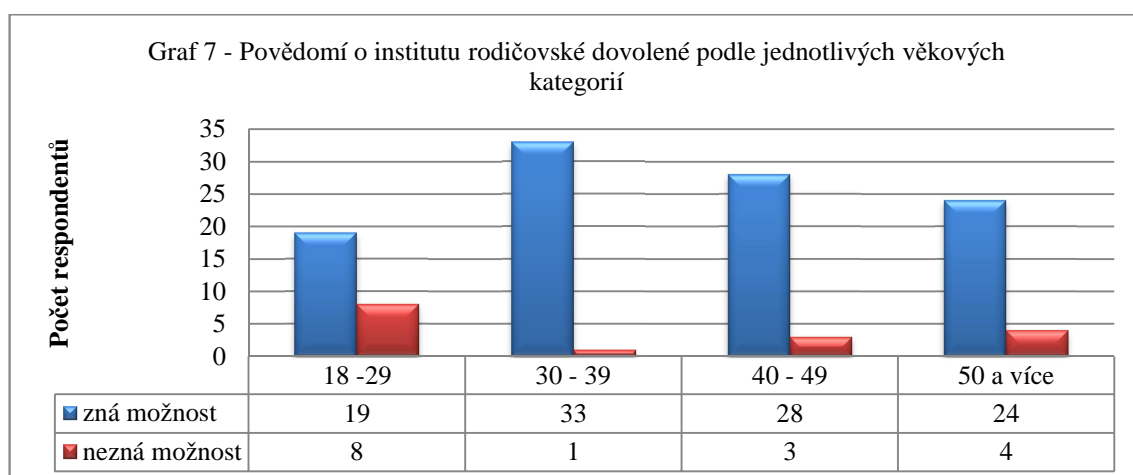

Otázka č. 7: Od 1. 1. 2001 byl nově upraven institut rodičovské dovolené, který umožňuje čerpat rodičovskou dovolenou také mužům. Víte o této možnosti?

Povědomí o institutu rodičovské dovolené pro muže není pro většinu respondentů neznámou. Pouze 13 % dotázaných, převážující v nejnižší věkové kategorii do 29 let, o této možnosti neví. Z hlediska vzdělání neznají možnost čerpání rodičovské dovolené otcí 4 respondenti se základním vzděláním a dokonce 6 respondentů s vysokoškolským vzděláním. Institut rodičovské dovolené se váže k péči o děti do 3 let věku, přesto o této možnosti neví z 16 respondentů polovina ženatých mužů.

Tabulka X – Povědomí o institutu rodičovské dovolené pro muže

Institut rodičovské dovolené	Počet	V procentech
Ano	104	87 %
Ne	16	13 %
Celkem	120	100 %

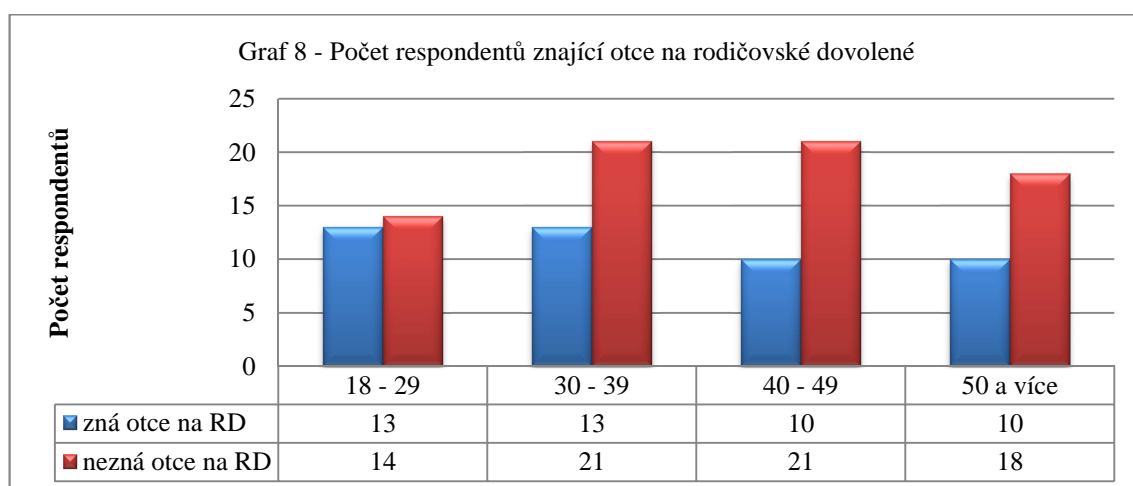

Otázka č. 8: Znáte ve svém okolí nějakého muže – otce, který nastoupil na rodičovskou dovolenou?

Na tuto otázku odpovědělo kladně 46 respondentů, tedy méně než polovina dotázaných (38 %). Ti, co znají otce ve svém okolí čerpající rodičovskou dovolenou, jsou téměř shodně zastoupeny napříč všemi věkovými kategoriemi. Ve věkové skupině 18 až 29 let a 30 až 39 let se jedná o 13 mužů, v kategorii 40 až 49 let a nad 50 let o 10 mužů. Otce na mateřské dovolené nezná ve svém okolí nadpoloviční většina všech respondentů a činí tak 62 % všech dotázaných. Z celkového počtu 74 respondentů se jedná o 53 mužů ženatých, za nimi následuje 14 mužů svobodných. Podle dosaženého stupně vzdělání nepřevažují respondenti v žádné kategorii, jednou třetinou jsou zastoupení ve skupině vyučen v oboru, jednou třetinou ve skupině střední s maturitou a stejný podíl mají i mezi vysokoškolsky vzdělanými respondenty.

Tabulka XI – Počet respondentů znajících otce na rodičovské dovolené

Znají muže na rodičovské dovolené	Počet	V procentech
Ano	46	38 %
Ne	74	62 %
Celkem	120	100 %

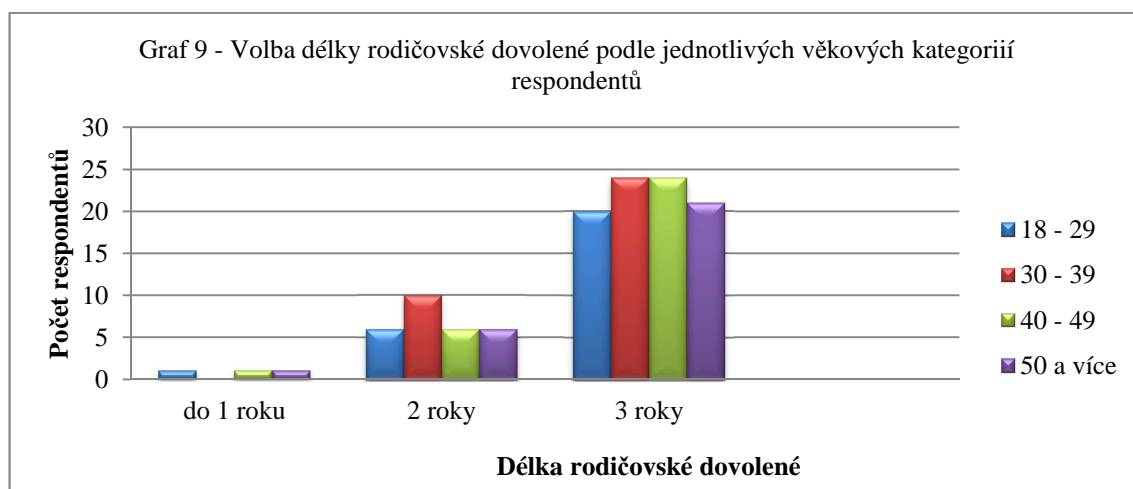

Otázka č. 9: Rodičovskou dovolenou je v současnosti možné čerpat maximálně do 3 let věku dítěte. Jakou délku rodičovské dovolené byste si zvolil?

U mužů převažuje názor na stávající délku rodičovské dovolené, kterou by v případě svého nástupu na rodičovskou dovolenou sami v 74 % volili. Zanedbatelnou se nejví ani délka rodičovské dovolené v rozsahu 2 let, kterou by volilo 23 % respondentů. Rodičovskou dovolenou v délce do 1 roku by volilo pouze 3 % mužů. S ohledem na zhodnocení finanční situace v rodině (otázka č. 6), kdy převažovalo průměrné ohodnocení hmotného zabezpečení rodiny, nelze zhodnotit volbu délky rodičovské dovolené z tohoto aspektu. Dva roky rodičovské dovolené by však z celkového počtu 28 respondentů volila třetina vysokoškolsky vzdělaných mužů nebo dvě pětiny mužů pracujících v podnikatelské sféře.

Tabulka XII – Volba délky rodičovské dovolené

Délka rodičovské dovolené	Počet	V procentech
Do 1 roku	3	3 %
2 roky	28	23 %
3 roky	89	74 %
Celkem	120	100 %

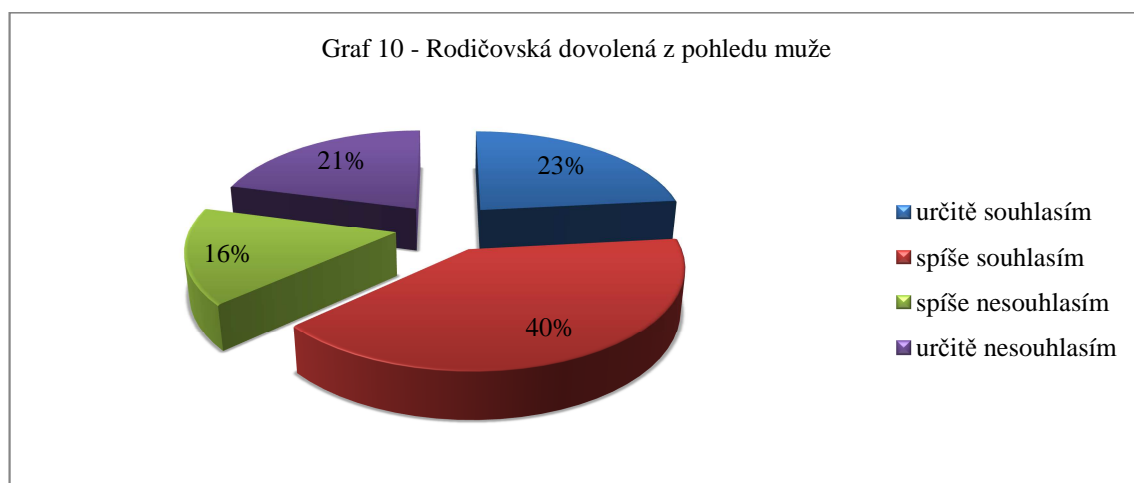
Otázka č. 10: Domníváte se, že je nástup na rodičovskou dovolenou záležitostí zejména ženy?

Muži, kteří se domnívají, že je mateřská dovolená záležitostí zejména ženy, jednoznačně převažují. Z pohledu mužů tato skutečnost jen potvrzuje neměnné uspořádání rodičovských rolí, kdy se většina respondentů domnívá, že péče o dítě je záležitostí především ženy – matky. Z celkového počtu 120 respondentů souhlasně odpovědělo 76 mužů a činí tak 63 % všech dotazovaných. Zcela přesvědčeno je 23 % respondentů, z nichž jedna třetina dosáhla vysokoškolského vzdělání. Nejvyšší zastoupení zde mají muži do 29 let, pouze 3 %. Spíše souhlasí 40 % dotázaných a převažují zde jednou třetinou muži se středoškolským vzděláním, jednu čtvrtinu tvoří muži vyučení v oboru a vysokoškolsky vzdělaní respondenti. K variantě – spíše souhlasí, se přiklání nejvíce mužů z jednotlivých věkových kategorií. Nesouhlasných odpovědí bylo 37 %, přičemž spíše nesouhlasí 16 % respondentů převažující ve věkové

kategorii 30 až 39 let. K variantě – zcela určitě nesouhlasím, se přiklání 25 dotázaných (21 %) z celkového množství 120 odevzdaných dotazníků. Tato skupina je tvořena pouze ženatými respondenty a je z poloviny tvořena muži vyučených v oboru.

Tabulka XIII – Rodičovská dovolená z pohledu muže

Záležitost ženy	Počet	V procentech
Určitě souhlasím	28	23 %
Spíše souhlasím	48	40 %
Spíše nesouhlasím	19	16 %
Určitě nesouhlasím	25	21 %
Celkem	120	100 %

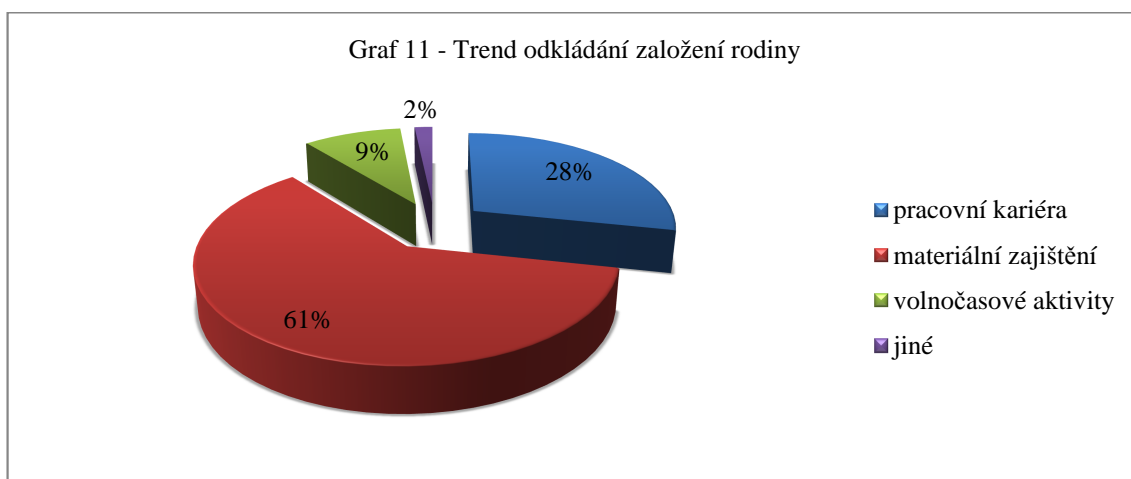
Otázka č. 11: Co je podle Vás příčinou současného trendu odkládat založení rodiny na pozdější věk?

Nelze pochybovat o tom, že se na současném trendu odkládání založení rodiny na pozdější věk podílí více faktorů i v kombinaci s níže uvedenými v tabulce 10. Vybrat jednu z nabízených možností bylo záměrem ke zjištění názoru mužů k dané problematice. U respondentů jednoznačně převažuje materiální zajištění, které činí plných 61 % a nemusí být vždy spojeno se zajištěním kariéry, ale pouze s dobře placeným pracovním místem. Tuto variantu volilo nejvíce respondentů z věkové

skupiny 30 až 39 let (18 %) a 40 až 49 let (16 %). Kariéra je přesto také významným faktorem při odkládání založení rodiny na pozdější věk. Svými odpověďmi to dokládá 28 % respondentů, kteří shodně převažují v nejmladší věkové kategorii do 29 let a u mužů nad 50 let. Jedná se tedy o věkové skupiny, kde respondenti rodinu ještě nezaložili, nebo naopak mají děti dospělé. Příčinu trendu v odkládání rodiny na pozdější věk vidí 9 % dotázaných v naplnění a uspokojení volnočasových aktivit, např. cestování, a pouhé 2 % respondentů se vyjádřilo k jiným příčinám, např. nedostatek peněz či neochota vzájemného přizpůsobení se.

Tabulka XIV – Trend odkládání založení rodiny

Odkládání rodiny	Počet	V procentech
Zajištění pracovní kariéry	34	28 %
Materiální zajištění	73	61 %
Naplnění a uspokojení volnočasových aktivit	11	9 %
Jiné	2	2 %
Celkem	120	100 %

Otázka č. 12: Jaké důvody či motivy by Vás vedly k rozhodnutí nastoupit na rodičovskou dovolenou?

Vzhledem k nízké účasti mužů na rodičovské dovolené se jedná spíše o otázku podmíněnou pouze vlastním postojem, nikoli vlastní zkušeností. Pro většinu mužů (69 %) by bylo důvodem jejich nástupu na rodičovskou dovolenou lepší finanční ohodnocení ženy v zaměstnání, s převahou mužů ve věkové kategorii 40 až 49 let (22 %) a u mužů do 29 let (20 %). U 17 % respondentů by se tak stalo z důvodu ztráty vlastního zaměstnání, přičemž zde převažují shodně muži v kategorii 30 až 39 let a nad 50 let (8 %). Motiv dobrovolnosti volilo pouhých 7 % dotázaných, mají však své poměrně vyrovnané zastoupení od 1 % do 3 % ve všech věkových kategoriích s převahou středoškolského a vysokoškolského vzdělání. Pro jiné důvody se vyjádřilo 7 % respondentů, kterými byly např. vdovství, nemoc ženy či samoživitelství.

Tabulka XV – Důvody mužů rozhodujících o nastoupení na rodičovskou dovolenou

Motivy či důvody	Počet	V procentech
Ztráta zaměstnání	21	17 %
Lepší finanční ohodnocení ženy v zaměstnání	83	69 %
Dobrovolnost	8	7 %
Jiný důvod	8	7 %
Celkem	120	100 %

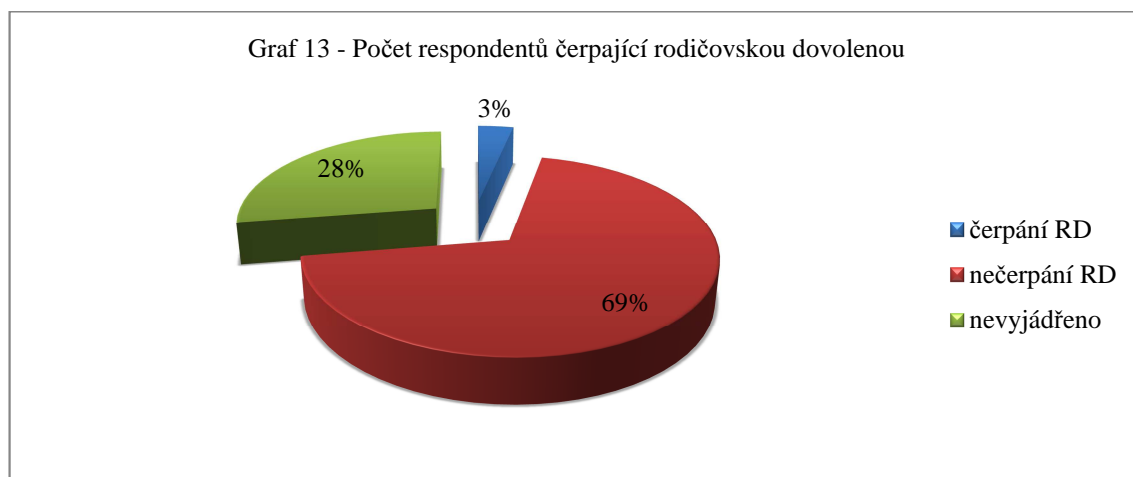

Otázka č. 13: Čerpal jste na některé z Vašich dětí rodičovskou dovolenou?

Mužů, kteří rodičovskou dovolenou na některé ze svých dětí čerpali, tvoří pouhé 3 % dotázaných (jedná se o 4 muže ze 120 respondentů), zatímco 69 % respondentů rodičovskou dovolenou nikdy nenastoupilo. Zbývajících 28 % mužů je bezdětných, a tudíž se k otázce nevyjádřili. Muži, jež rodičovskou dovolenou čerpali, jsou zastoupeni ve všech věkových kategoriích, s výjimkou otců ve věku 40 až 49 let. Jeden otec je vyučen v oboru, dva dosáhli středoškolské vzdělání s maturitou a jeden vysokoškolské vzdělání. Důvodem k nastoupení na rodičovskou dovolenou bylo u 2 respondentů lepší finanční ohodnocení ženy, pak ztráta zaměstnání a také přání stálého kontaktu s dětmi. Do původního zaměstnání se vrátil pouze jeden respondent, 3 otcové našli pracovní uplatnění v novém zaměstnání.

Tabulka XVI – Počet respondentů čerpající rodičovskou dovolenou

Čerpání rodičovské dovolené	Počet	V procentech
Ano	4	3 %
Ne	83	69 %
Nevyjádřeno	33	28 %
Celkem	120	100 %

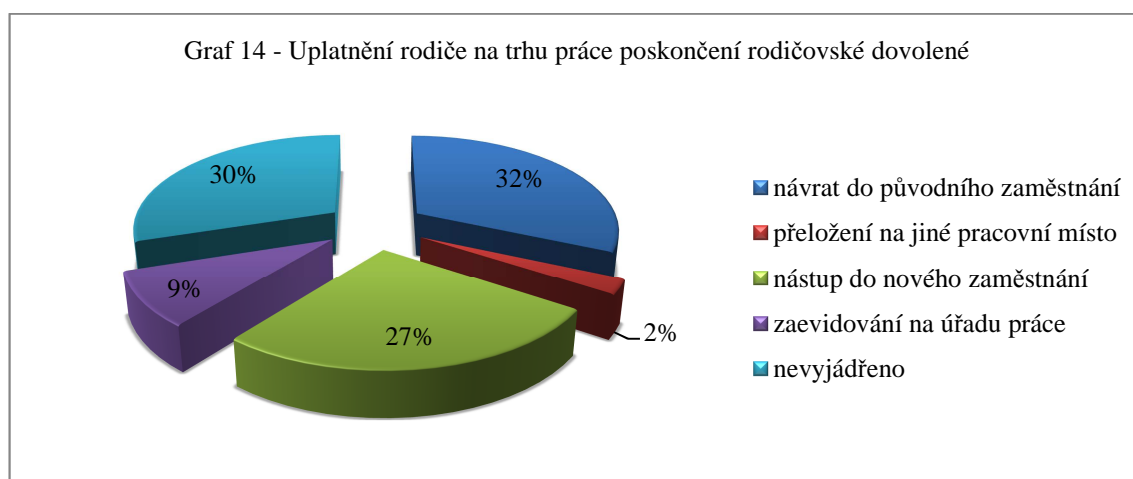

Otázka č. 14: Jaké pracovní uplatnění našla Vaše žena/partnerka, popř. Vy po ukončení rodičovské dovolené?

Jak ukazuje níže uvedený graf, procentuálně podle odpovědí respondentů převažuje u rodiče (zejména tedy matek) po skončení rodičovské dovolené návrat do původního zaměstnání (32 %), přičemž přeložení na jiné pracovní místo uvádí jen 2 % respondentů. Nástup do nového zaměstnání se uskutečnil dle tvrzení u 27 % rodičů a na úřad práce se zaevidovalo 9 % rodičů. Hodnota 30 % nevyjádřených odpovědí koresponduje s 33 bezdětnými respondenty uvedených v předcházející otázce, a 3 respondenty, kteří uvedli čerpání rodičovské dovolené ve stávající době.

Tabulka XVII – Uplatnění rodiče na trhu práce po skončení rodičovské dovolené

Uplatnění rodiče na trhu práce	Počet	V procentech
Návrat do původního zaměstnání	38	32 %
Přeložení na jiné pracovní místo	3	2 %
Nástup do nového zaměstnání	32	27 %
Zaevidování na úřadu práce	11	9 %
Nevyjádřeno	36	30 %
Celkem	120	100 %

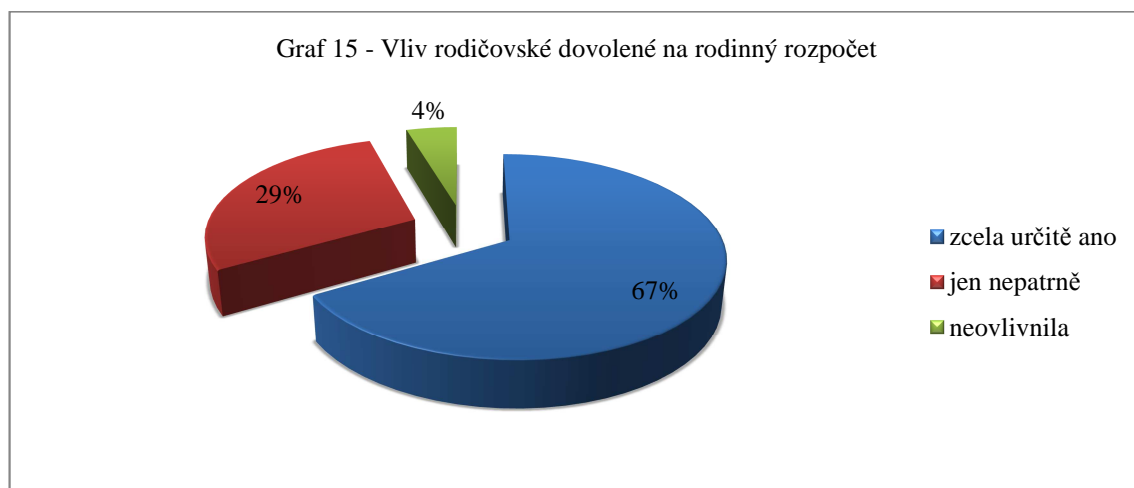

Otázka č. 15: Ovlivnila rodičovská dovolená váš rodinný rozpočet?

Daná položka dotazníku se zabývá otázkou finanční situace u rodin s dětmi. Jelikož 33 respondentů uvedlo, že děti nemá, byli z objektivních důvodů v tabulce zařazeni do skupiny nevyjádřených. Do níže uvedeného grafického znázornění jsou již zařazeni pouze muži, kteří děti mají. Z celkového součtu 87 respondentů se 58 mužů, což představuje 67 %, vyjádřilo, že rodičovská dovolená rodinný rozpočet zcela určitě ovlivnila. Podle výpovědí respondentů převažují v této skupině muži ve věku 40 až 49 let (38 %) a muži nad 50 let, kteří tvoří jednu třetinu. Pro nepatrné ovlivnění rodinného rozpočtu se vyjádřilo 29 % dotázaných, z nichž polovina převažuje ve věkové kategorii 30 až 39 let. Pouze 4 respondenti, jež tvoří 4 % všech dotazovaných, odpověděli, že k ovlivnění rodinného rozpočtu po dobu čerpání rodičovské dovolené nedošlo.

Tabulka XVIII – Vliv rodičovské dovolené na rodinný rozpočet

Ovlivnění rodinného rozpočtu	Počet	V procentech
Zcela určitě ano	58	48 %
Jen nepatrně	25	21 %
Neovlivnila	4	3 %
Nevyjádřeno	33	28 %
Celkem	120	100 %

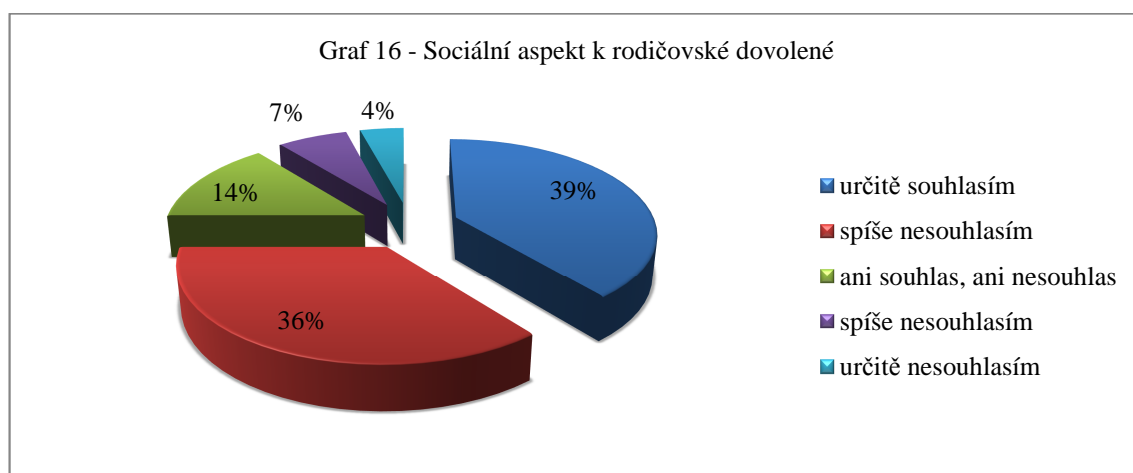

Otázka č. 16: Domníváte se, že se matky či otcové na rodičovské dovolené stávají sociálně znevýhodněnou skupinou?

Daná otázka se zabývá sociálním aspektem rodičovské dovolené. Rodiče na rodičovské dovolené považuje za sociálně znevýhodněnou skupinu 90 respondentů z celkového počtu 120 dotázaných. Pro variantu - určitě souhlasím, se rozhodlo 47 mužů, představují 39 % všech respondentů a jsou zastoupeni jednou třetinou mužů nad 50 let. Spíše souhlasím 43 dotázaných, činí tak 36 %, a muži nad 50 let jsou zde naopak zastoupeni nejnižším počtem 7 respondentů (6 %). Z hlediska vzdělání nejsou mezi souhlasnými odpověďmi výrazné rozdíly. Jedná se o poměrně vyrovnané zastoupení napříč všemi kategoriemi vzdělání, od základního po vysokoškolské, v rozmezí od 32 % do 38 %. Celkem 17 mužů se k otázce nedokázali nebo nechtěli vyjádřit a představují 14 % všech dotázaných. Za sociálně znevýhodněnou skupinu nejsou rodiče na rodičovské dovolené spíše považováni u 7 % respondentů a určitě s daným stanoviskem nesouhlasí 4 % respondentů, jež převažují v kategorii svobodných.

Tabulka XIX – Sociální aspekt k rodičovské dovolené

Sociálně znevýhodněná skupina	Počet	V procentech
Určitě souhlasím	47	39 %
Spíše souhlasím	43	36 %
Ani souhlas, ani nesouhlas	17	14%
Spíše nesouhlasím	8	7 %
Určitě nesouhlasím	5	4 %
Celkem	120	100 %

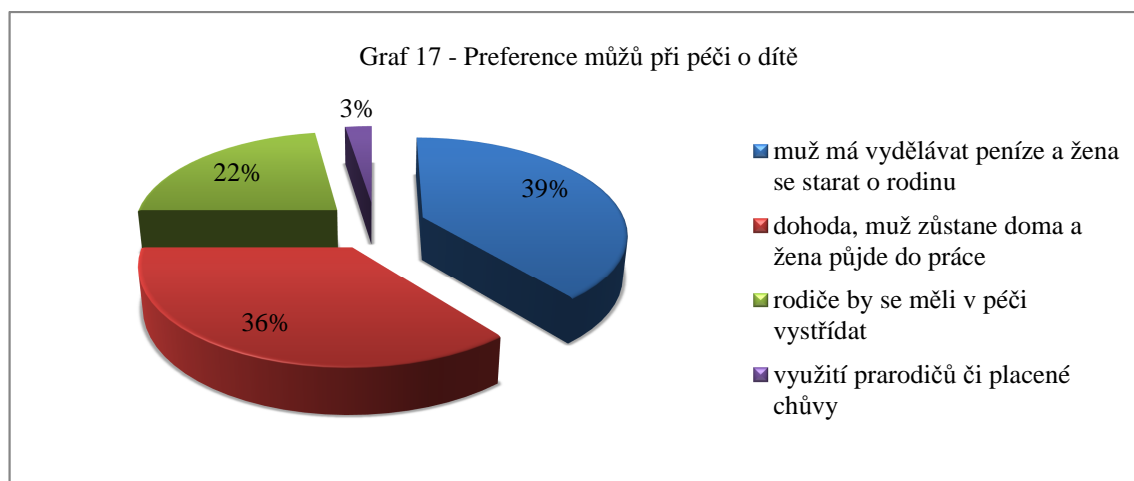

Otázka č. 17: Kterou z následujících možností při péči o dítě (děti) preferujete?

Následující tabulka i grafické znázornění procentuálně vyjadřují preference mužů při péči o dítě. Pro variantu muže v zaměstnání a ženy v domácnosti se vyjádřilo 39 % respondentů, přičemž nejvyšší zastoupení má u mužů ve věku 18 až 29 let, naopak se vzrůstajícím věkem se počet respondentů zvyšuje. K variantě dohody, kdy muž zůstane doma a žena bude chodit do práce, se přiklání 36 % mužů s nejvyšším zastoupením u mužů ve věku do 29 let. Zde můžeme spatřovat určité náznaky změn k rodičovským rolím u mladších respondentů. Z celkového počtu 120 dotázaných se 27 mužů vyslovilo pro péči, kdy by měli se oba rodiče na rodičovské dovolené vystřídat, a činí tak 22 % respondentů. Jedná se o preference mužů zejména ve věku 30 až 39 let. K možnosti využití pomoci prarodičů či placené chůvy se vyslovilo pouze 3 % dotázaných, spadající do stejné věkové kategorie.

Tabulka XX – Preference mužů při péči o dítě

Preference	Počet	V procentech
Muž má vydělávat peníze a žena se starat o rodinu a domácnost	47	39 %
Pokud dojde k dohodě, muž zůstane doma a žena bude chodit do práce	43	36 %
Rodiče by se měli v péči o dítě vystřídat	27	22 %
Při péči využít možnost prarodičů či placené chůvy	3	3 %
Celkem	120	100 %

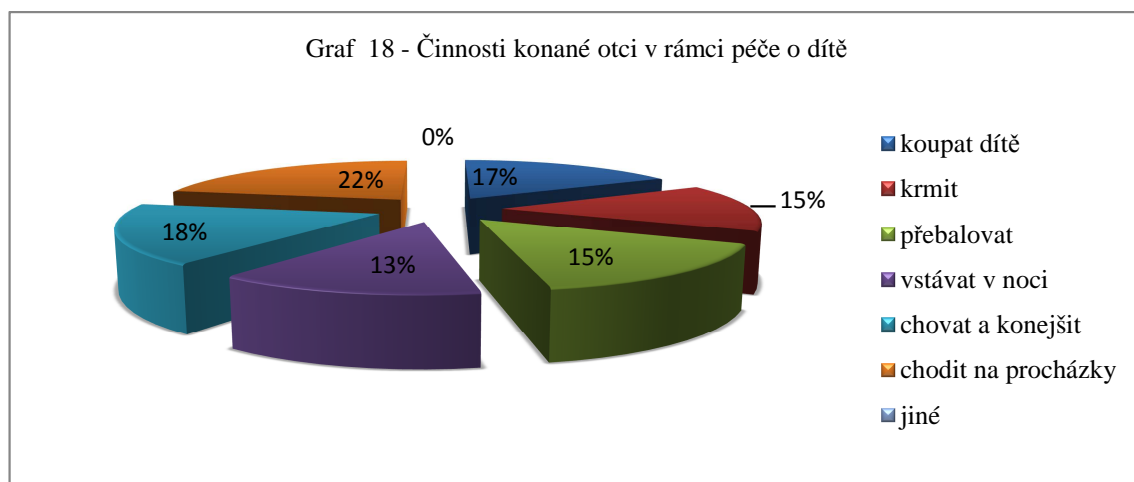

Otázka č. 18: Když bylo vaše dítě (děti) malé, dělal jste následující činnosti?

K většině prováděných činností, které jsou nezbytné při péči o nejmenší děti, se vyjádřili respondenti poměrně vyrovnaně. Nejmenší podíl mají muži na činnosti vstávat v noci k dítěti (13 %), poté následuje krmení a přebalování shodně u 15 % respondentů a činnosti koupání dítěte se nebrání 17 % mužů. Nejvyšší účast mužů – otců je na činnosti chovat a konejšit (18 %) a aktivita chodit s dítětem na procházky převažuje u 22 % respondentů. Z hlediska věku se do péče o nejmenší děti zapojují nejvíce otcové ve věku 18 až 29 let a 30 až 39 let, nejméně se na těchto činnostech podíleli otcové starší 50-ti let.

Tabulka XXI – Činnosti konané otci v rámci péče o dítě

Činnosti	Počet	V procentech
Koupat dítě	47	17 %
Krmit	40	15 %
Přebalovat	42	15%
Vstávat v noci	36	13 %
Chovat a konejšit	49	18 %
Chodit na procházky	60	22%
Jiné	0	0 %

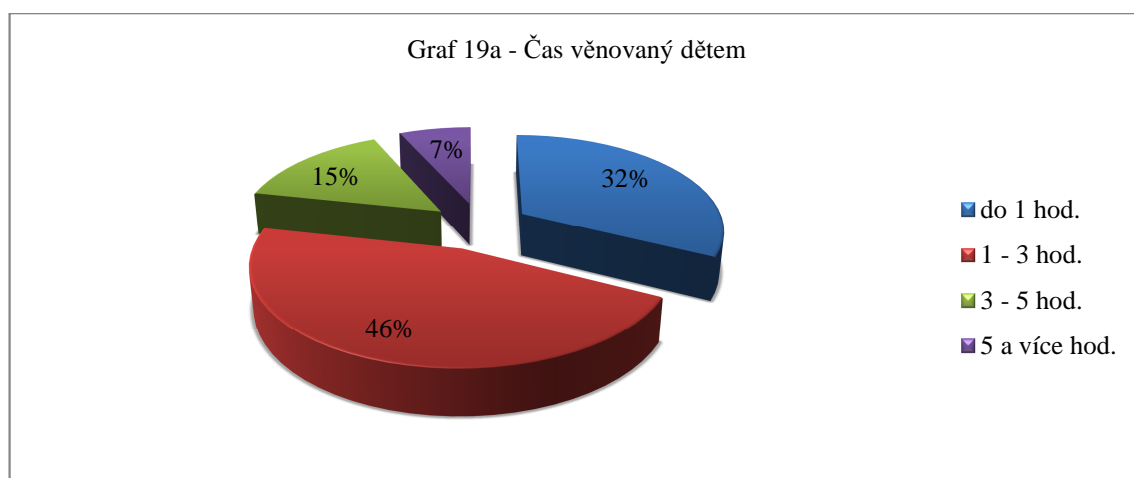

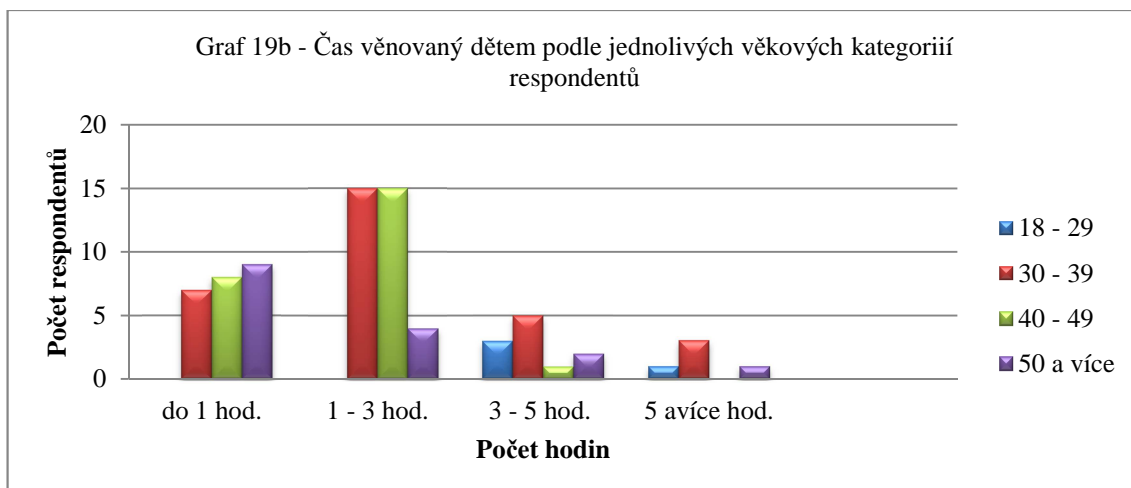
Otázka č. 19: Kolik času denně v současnosti věnujete svému dítěti?

Z výzkumu byli pro níže uvedené grafické znázornění vyřazeni muži bezdětní a muži, se kterými již děti nežijí ve společné domácnosti. U ostatních dotázaných činí podle vlastního vyjádření v jednotlivých časových rozhraních podíl při péči o dítě od 7 % do 46 %. Nejvíce respondentů (46 %) uvedlo, že svému dítěti věnují 1 – 3 hodiny denně. Shodně jednou třetinou jsou zastoupeny muži ve věkové kategorii 30 až 39 let a 40 až 49 let. Pro péči nepřesahující jednu hodinu denně se vyjádřilo 32 % otců všech věkových skupin, s výjimkou respondentů ve věku 18 až 29 let. Ti mají nejvyšší zastoupení v časovém rozhraní 3 – 5 hodin denně, tak jako muži ve věku 30 až 39 let, a činí 15 % všech vyjádřených respondentů. Nejnižší podíl 7 % dosahují muži – otcové, kteří se věnují svému dítěti více než 5 hodin denně. Do této skupiny spadají otcové čerpající rodičovskou dovolenou a muži nezaměstnaní.

Tabulka XXII – Čas věnovaný dětem

Věnovaný čas	Počet	V procentech
Do 1 hodiny	24	20 %
1 – 3 hodiny	34	28 %
3 – 5 hodin	11	9 %
5 a více hodin	5	4 %
Nevyjádřeno	46	39 %
Celkem	120	100 %

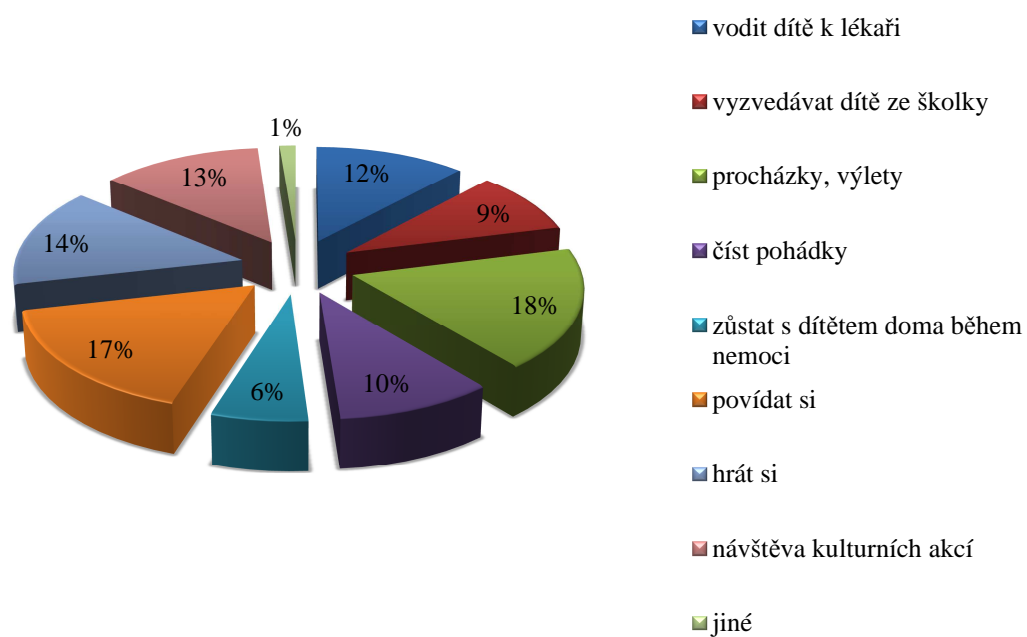
Otázka č. 20: Jaké aktivity upřednostňujete nebo konáte (i více možností) v rámci péče o své dítě (děti)?

Podle zaznamenaných vyjádření mají muži – otcové nejnižší podíl zůstat s dítětem doma během nemoci (6 %), přestože odvést dítě k lékaři vykonává až 12 % dotázaných. Také vyzvedávání dítěte ze školky není otci příliš preferováno, jejich úhrn činí 9 % z celkového počtu respondentů. Pouze o jedno procento více je zaznamenáno u čtení pohádek (10 %). Jinak je tomu u aktivit „hravých“, které jsou otci favorizovány ve větší míře. Návštěvu kulturních akcí upřednostňuje nebo koná 13 % respondentů, hru s dítětem volí 14 % dotázaných, povídat si s dítětem preferuje 17 % mužů a 18 % respondentů dává v rámci péče o své dítě přednost procházkám a výletům. Pro jiné aktivity se vyjádřilo pouhé 1 % dotázaných (např. sport, rybaření).

Tabulka XXIII – Aktivity upřednostňované nebo konané při péči o dítě

Aktivity	Počet	V procentech
Vodit dítě k lékaři	47	12 %
Vyzvedávat dítě ze školky	36	9 %
Procházky, výlety	70	18%
Číst pohádky	39	10 %
Zůstat s dítětem doma během nemoci	24	6 %
Povídat si	65	17%
Hrát si	57	14 %
Návštěva kulturních akcí	50	13 %
Jiné	5	1 %

Graf 20 - Aktivity upřednostňované nebo konané při péči o dítě

Otázka č. 21: Uspořádejte následující hodnoty čísla 1, 2, 3 a 4 podle jejich důležitosti pro váš život.

Rodinu umístilo na první místo 97 respondentů z celkového počtu 120 dotázaných a jako životní hodnota získala 81 %. Práce byla dle výpovědí 59 respondentů zařazena na druhé místo a z pohledu důležitosti pro život dosáhla 50 %. Na třetí místo zařadilo 62 respondentů finance a tvoří 52 % z celkového součtu dotázaných. Zájmy byly 97 muži, což odpovídá 81 %, zařazeny na poslední, čtvrté, místo.

Podle jednotlivých věkových kategorií získala rodina jednoznačně největší preference. Největší podíl dosáhla u mužů ve věku 30 až 39 let, a to 91 %, u respondentů nad 50 let dosáhla 86 %, věková skupina 40 až 49 let ji volila v 81 %, a u věkové kategorie 18 až 29 let získala 63 %.

Práce jako nejdůležitější hodnota je dle grafického znázornění upřednostňována u 15 % respondentů ve věkové skupině do 29 let, u mužů nad 50 let je zastoupena 11 % a věková skupina 40 až 49 let dosáhla 10 %. Na první místo zařadilo práci 6 % respondentů ve věku 30 až 39 let.

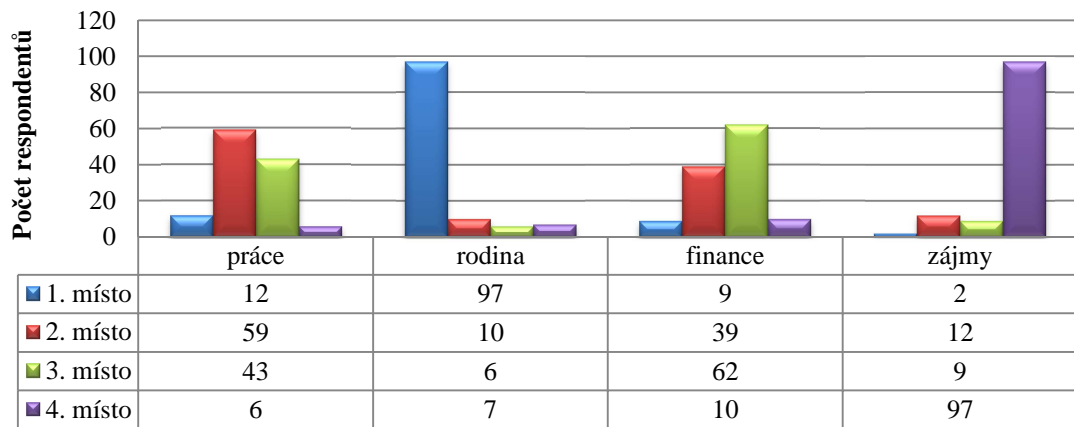
Finance jsou v největší míře preferovány u mužů věku 18 až 29 let a dosahuje nezanedbatelných 18 %, zatímco u ostatních věkových skupin dosahují pouhých 3 % a 6 %.

Nejméně preferencí získaly zájmy, a to především u věkové skupiny mužů 30 až 39 let a mužů nad 50 let. Přednost před ostatními uvedenými hodnotami získaly u věkové skupiny 18 až 29 let (4 %) a u věkové kategorie 40 až 49 let (3 %).

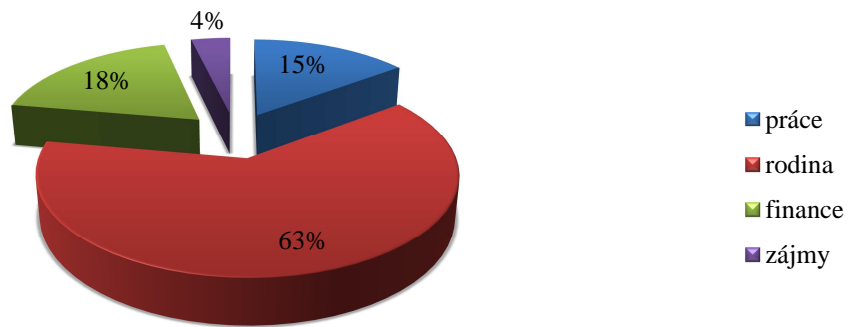
Tabulka XXIV – Preference životních hodnot mužů

Hodnoty	Umístění hodnot			
	1.	2.	3.	4.
Práce	12	59	43	6
Rodina	97	10	6	7
Finance	9	39	62	10
Zájmy	2	12	9	97
Celkem	120	120	120	120

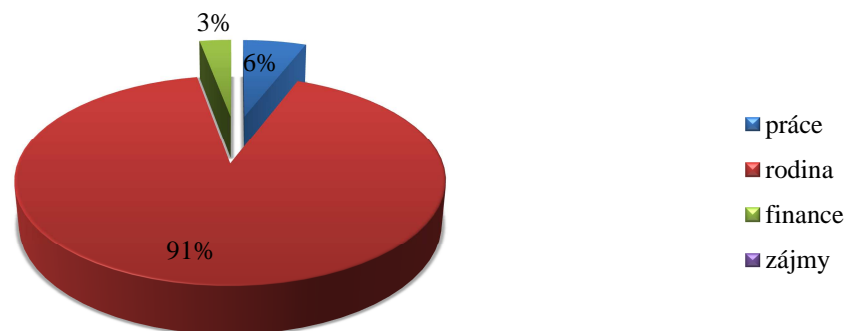
Graf 21a - Preference životních hodnot mužů

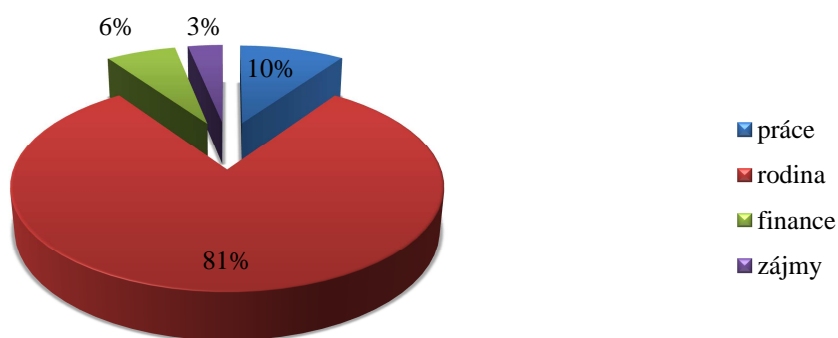
Graf 21b - Životní hodnoty mužů ve věkové kategorii 18 - 29 let

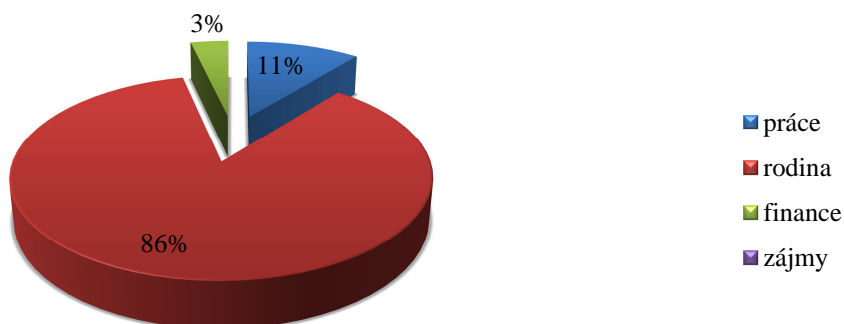
Graf 21c - Životní hodnoty mužů ve věkové kategorii 30 - 39 let

Graf 21d - Životní hodnoty mužů ve věkové kategorii 40 - 49 let

Graf 21e - Životní hodnoty mužů ve věkové kategorii 50 a více let

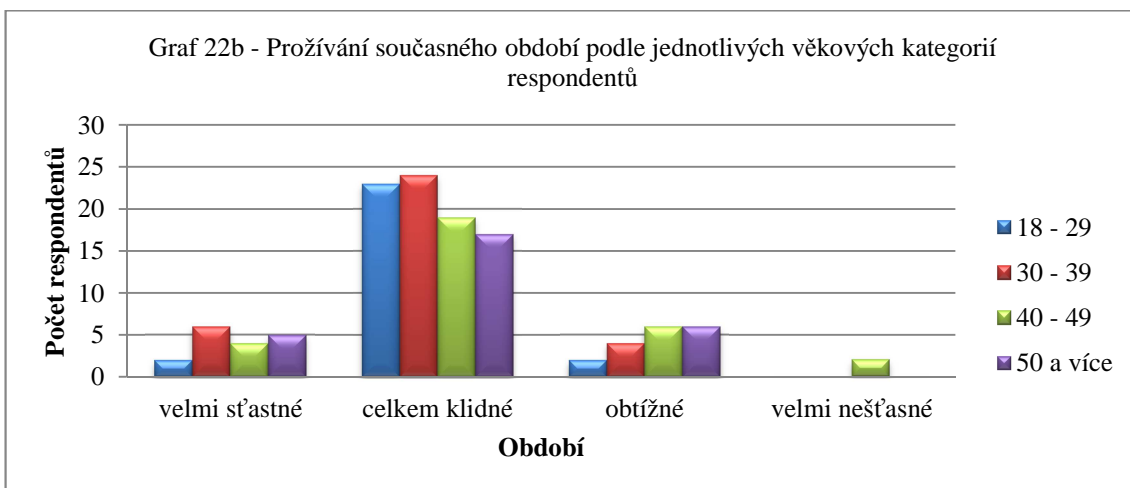
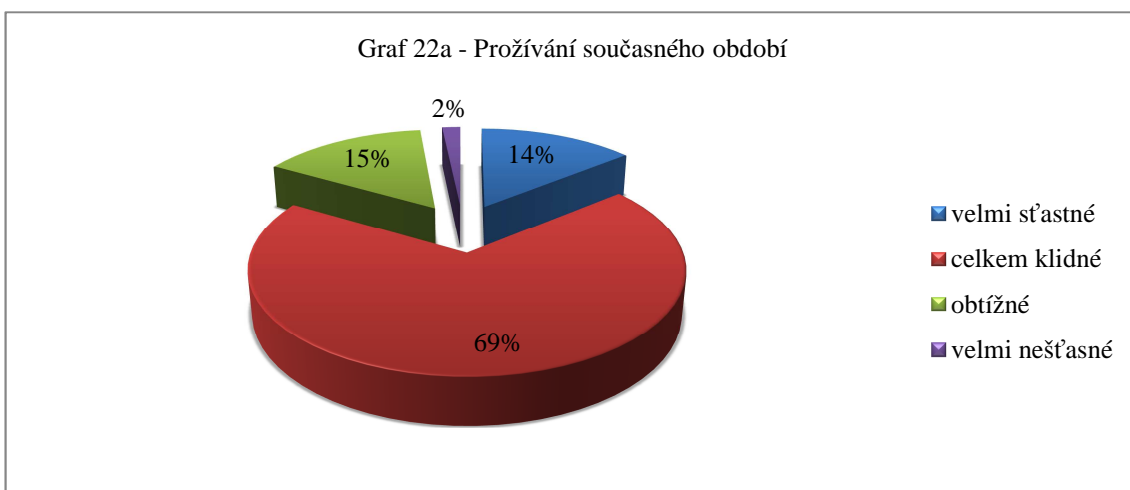

Otázka č. 22: Jak byste ohodnotil prožívání svého současného období?

Prožívání současného období hodnotilo nejvíce respondentů (69 %) jako celkem klidné a pro velmi šťastné období se vyjádřilo 14 % dotázaných. Subjektivně vnímá svou současnou životní etapu jako obtížnou 15 % respondentů napříč všemi věkovými kategoriemi s procentuální převahou rozvedených mužů a mužů spadajících do věkové skupiny 40 až 49 let a nad 50 let. Z hlediska vzdělání se jedná především o vysokoškolsky vzdělané muže, což je zcela určitě neočekávané zjištění. Pro období velmi nešťastné se vyjádřili 2 % dotázaných, spadající pouze do věkové kategorie 40 až 49 let.

Tabulka XXV – Prožívání současného období

Prožívání	Počet	V procentech
Velmi šťastné	17	14 %
Celkem klidné	83	69 %
Obtížné	18	15 %
Velmi nešťastné	2	2 %
Celkem	120	100 %

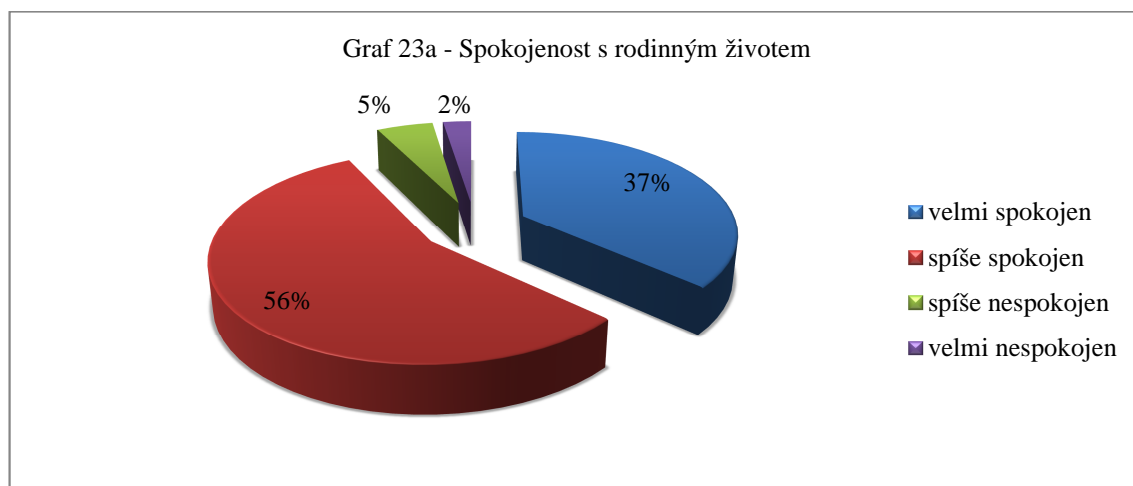

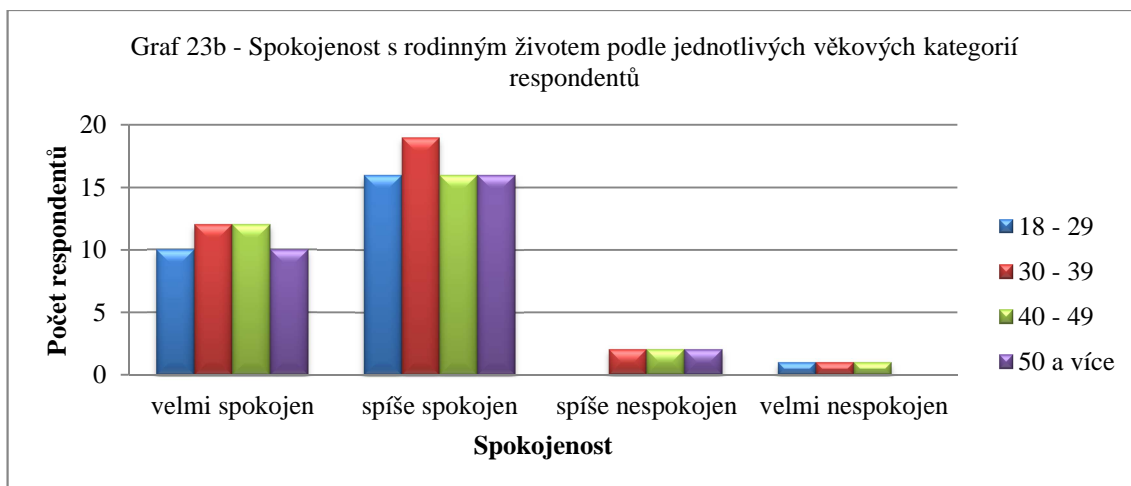
Otázka č. 23: Zhodnoťte spokojenost se svým rodinným životem.

Spokojenost se svým rodinným životem vyjádřilo 93 % respondentů, přičemž velmi spokojeno je z celkového počtu 120 dotázaných 44 mužů, což odpovídá 37 %. Převažují ve věkové skupině 30 až 39 let a 40 až 49 let. Spíše spokojeno je ve své rodině 67 respondentů a činí 56 % všech dotázaných. Výrazná převaha není v žádné z věkových skupin, mírně převažují pouze muži ve věku 30 až 39 let. Spokojení respondenti tak tvoří napříč všemi věkovými skupina procentuálně vyrovnané uskupení. Relativně nízký počet mužů vnímá svůj rodinný život jako nespokojený. Spíše nespokojených je tvořeno 5 % respondentů, procentuálně převažují muži rozvedení nad ženatými a muži s vysokoškolským vzděláním. Velmi nespokojených je 2 % dotázaných, muži nad 50 let zde nejsou zastoupeni.

Tabulka XXVI – Spokojenost s rodinným životem

Spokojenost	Počet	V procentech
Velmi spokojen	44	37 %
Spíše spokojen	67	56 %
Spíše nespokojen	6	5 %
Velmi nespokojen	3	2 %
Celkem	120	100 %

5.5 Interpretace dotazníkového šetření a srovnání s hypotézami

Na základě provedeného výzkumu byli osloveni respondenti rozděleni do čtyř věkových skupin, z nichž nejpočetnější byla kategorie 30 až 39 let (34 respondentů), naopak nejméně početnou muži ve věku 18 až 29 let (27 respondentů). Plných 60 % tvoří ženatí muži, poté následují svobodní s 20 %. Z hlediska vzdělání se jedná o poměrně vyrovnané zastoupení 36 až 38 respondentů vyučených v oboru, středním vzdělání s maturitou a vysokoškolsky vzdělaných mužů. Pouhých 8 respondentů dosáhlo základního vzdělání, je však důležité přihlížet ke skutečnosti, že někteří z dotázaných v současnosti studují na střední škole a předpokládá se tak ukončení středoškolského vzdělání. Také uplatnění na trhu práce je značně vyvážené. Mírně převažuje zaměstnání v podnikatelské sféře, nezaměstnaní tvoří včetně studentů 12 % všech dotázaných.

Většina respondentů se vyjádřila v rámci dotazníkového šetření nejen k otázce, zda mají děti či nikoli, ale také k jejich počtu a věku (otázka č. 5). Většina respondentů (72 %) uvedla, že děti má. Jejich počet se pohyboval od 5 dětí do 57 dětí v jednotlivých věkových kategoriích, přičemž nejmladší muži do 29 let mají dětí nejméně a muži nad 50 let nejvíce. V této věkové skupině je však nejvíce dětí, které rodinu již opustily a nežijí se svými rodiči ve společné domácnosti (graf 5b). Dochází rovněž k celkovému snižování počtu dětí v rodinách. Přestože převažují rodiny se 2 dětmi, ve věkové

kategorii nad 50 let připadá na jednoho otce 2,38 dětí, ve skupině 30 až 39 let je to již 1,7 dětí a u nejnižší kategorie 18 ž 29 let pouhých 1,25 dětí na jednoho otce.

Po ekonomické stránce zhodnotilo 80 % respondentů finanční zabezpečení svých členů jako průměrné, pouhých 5 % dotázaných uvedlo finanční situaci jako nadprůměrnou. Tato skutečnost se promítla také v odpovědích na otázku č. 15, která zjišťovala ovlivnění rodinného rozpočtu z hlediska čerpání rodičovské dovolené. Z celkového počtu 87 dotázaných se 58 mužů vyjádřilo, že finanční situace rodiny byla z důvodu čerpání rodičovského příspěvku zcela určitě ovlivněna. Finance hrají důležitou roli také při rozhodnutí založit vlastní rodinu. Podle 61 % respondentů je to právě materiální zajištění, které je důsledkem trendu odkládání založení rodiny na pozdější věk (graf 11).

Z obecného hlediska se k institutu rodičovské dovolené vztahují otázky č. 7, 8, 9, 13 a 14. Podle grafického vyjádření (graf 7) jednoznačně převažují respondenti, kteří neznají možnost čerpání rodičovské dovolené muži. Z hlediska věku to jsou především muži do 29 let, z hlediska vzdělání byl zaznamenán velký podíl u vysokoškolsky vzdělaných respondentů a dále také ženatých mužů. Rovněž vyjádření respondentů k otázce č. 8, zda znají ve svém okolí muže čerpající rodičovskou dovolenou, bylo z 62 % ve prospěch záporné odpovědi. K problematice trvání rodičovské dovolené se dotázaní vyjádřili se značnou převahou ke stávající délce 3 let (74 %), nicméně délku 2 let by volilo 23 % respondentů, z nichž jedna třetina je tvořena vysokoškolsky vzdělanými muži.

Aktuálním tématem je z pohledu skončení rodičovské dovolené taktéž následné uplatnění rodiče na trhu práce. Přestože z dotazníkového šetření vyplývá velmi nízká účast mužů – otců na rodičovské dovolené, čerpali ji pouze 4 respondenti z celkového počtu 87 mužů, otázka týkající se pracovního uplatnění po skončení rodičovské dovolené byla zaměřena i na partnerky/ženy dotazovaných. Podle vyjádření respondentů (graf 14) má mírnou převahu návrat do původního zaměstnání u 32 % rodičů a 27 % dotázaných uvedlo, že došlo k nástupu do nového zaměstnání.

Tradiční uspořádání rodičovských rolí je stále přetrvávající realitou při péči o nejmenší děti. Děje se tak zejména při čerpání rodičovské dovolené, kde mají jasnou převahu ženy – matky. Podle vyjádření mužů stále přetrvávají konzervativní postoje a názory k dané problematice. Většina respondentů (63 %) se domnívá, že rodičovská

dovolená je záležitostí především ženy a motivem či důvodem k jejich nástupu na rodičovskou dovolenou by bylo zejména lepší finanční ohodnocení partnerky na trhu práce (69 %). Rozhodnutí nastoupit rodičovskou dovolenou dobrovolně uvedlo pouze 7 % respondentů. Zda určitou úlohu sehrává fakt, že většina dotázaných (75 %) pokládá matky či otce na rodičovské dovolené za sociálně znevýhodněnou skupinou (graf 16), nelze jednoznačně říci, neboť toto nebylo předmětem výzkumu. Přesto lze podle grafického vyjádření (graf 17) zaznamenat určité změny v preferencích mužů při péči o děti. I když u 39 % dotázaných převažuje názor, že muž má vydělávat peníze a žena se starat o rodinu a domácnost, teoreticky se již 36 % respondentů přiklání k variantě dohody, kdy muž zůstane doma a žena nastoupí do práce, popřípadě se oba rodiče při péči vystřídají (22 %).

Otázky č. 18, 19 a 20 zjišťují participaci mužů při péči o děti. Z výzkumu vyplývá, že se otcové ve věku do 39 let na činnostech spjatých s péčí o dítě podílí ve větší míře než otcové starší. Souhrnně se muži nejméně podílí na činnosti vstávat v noci k dítěti (13 %), či krmit a přebalovat (15 %). Vzrůstající tendence jsou zaznamenány při koupání (17 %), chování (18 %) a nejvíce preferencí mají procházky s 22 %. Z časového hlediska se svým dětem věnují nejméně muži nad 50 let, což má logické vysvětlení z důvodu vyššího věku dětí. Nejvíce respondentů (28 %) uvedlo, že se svému dítěti věnují od 1 do 3 hodin denně, do jedné hodiny denně 20 % dotázaných a nejméně otců se věnuje svému dítěti nad 5 hodin, což je důsledkem jejich pracovního vytížení a snahy finančně zabezpečit svou rodinu.

Preferovanými aktivitami při péči o dítě jsou mezi muži s téměř 20 % zejména výlety a povídání si s dítětem, se 14 % a 13 % převažují hravé aktivity a účast na různých kulturních akcích. Nejméně jsou upřednostňovány činnosti jako je vyzvedávání dítěte ze školky (9 %) nebo zůstat s dítětem doma během nemoci (6 %).

Poslední tři otázky jsou zaměřeny na hodnoty mužů a zjištění jejich spokojenosti v životě. Ve všech věkových kategoriích byla nejdůležitější hodnotou jednoznačně zvolena rodina, ve věkové skupině 30 až 39 let získala nejvíce - 91 %. Na druhé místo byla respondenty zařazena práce, na třetí finance, které jsou nejvíce preferovány u mužů do 29 let. Na poslední, čtvrté, místo zařadili respondenti zájmy.

K otázce zhodnocení prožívání svého současného období se většina respondentů vyjádřila pozitivně. Jako velmi šťastné hodnotí dané období 14 % dotázaných, 69 % ho

vnímá jako celkem klidné. Současné období hodnotí jako obtížné 15 % mužů. Vyjádření ke spokojenosti s rodinným životem je většinou respondentů hodnoceno kladně. Velmi spokojeno je 37 % dotázaných a spíše spokojeno 56 % respondentů. Nespokojenost se svým rodinným životem vyjádřilo 7 % mužů.

Na základě zpracování a vyhodnocení získaných dat za všechny respondenty prostřednictvím tabulek a grafických znázornění, byly jednotlivé otázky dotazníku zanalyzovány a s ohledem na stanovené hypotézy potvrzeny či vyvráceny:

Hypotéza č. 1: *Otce na rodičovské dovolené nezná více svobodných mužů než ženatých mužů.*

Z dotazníkového šetření vyplývá, že 14 ženatých mužů z celkového počtu 24 respondentů, což činí 58 %, a 47 ženatých mužů z celkového počtu 72 respondentů, kteří tvoří 65 %, nezná ve svém okolí nějakého muže – otce, který by čerpal rodičovskou dovolenou. Otce na rodičovské dovolené tak nezná více ženatých mužů než mužů svobodných. Hypotéza je tedy vyvrácena.

Hypotéza č. 2: *Starší muži jednoznačně upřednostňují ženu na rodičovské dovolené než mladší muži.*

Odpověď na tuto hypotézu poskytuje otázka č. 10, ve které většina mužů vyslovila souhlas, že nástup na rodičovskou dovolenou je záležitostí zejména ženy. Vzhledem k posouzení dané hypotézy byli respondenti rozděleni podle věku na mladší do 39 let a starší nad 40 let. Celkem 13 mladších mužů (21 %) z celkového počtu 61 respondentů a 15 starších mužů (25 %) z celkového počtu 59 respondentů upřednostňuje ženu na rodičovské dovolené. Přestože procentuální rozdíl činí pouhá 4 %, hypotézu lze potvrdit.

Hypotéza č. 3: *Vyšší finanční ohodnocení ženy v zaměstnání je u mužů významnějším důvodem k nastoupení na rodičovskou dovolenou než ztráta vlastního zaměstnání.*

Z celkového počtu 120 respondentů 17 % mužů uvedlo, že důvodem jejich rozhodnutí nastoupit rodičovskou dovolenou by byla ztráta vlastního zaměstnání, varianta lepšího finančního ohodnocení ženy v zaměstnání však jednoznačně u 69 % mužů převyšuje nad ostatními a je tak významnějším důvodem k jejich nastoupení na rodičovskou dovolenou. Hypotéza je tudíž potvrzena.

Hypotéza č. 4: *Vysokoškolsky vzdělaní muži považují matky či otce na rodičovské dovolené za sociálně znevýhodněnou skupinu ve větší míře, než muži vyučení v oboru.*

V celkovém úhrnu 120 respondentů jsou shodným počtem 38 mužů zastoupeni muži s vysokoškolským vzděláním, tak jako muži se vzděláním vyučen v oboru. Za sociálně znevýhodněnou skupinu určitě považuje matky či otce na rodičovské dovolené 15 respondentů s vysokoškolským vzděláním a činí 39 %, a 16 respondentů vyučených v oboru, ti tvoří 42 %. Z toho vyplývá, že muži vyučení v oboru ve větší míře považují matky či otce na rodičovské dovolené za sociálně znevýhodněnou skupinu než vysokoškolsky vzdělaní muži. Hypotéza je vyvrácena.

Hypotéza č. 5: *Muži preferují takové formy péče o dítě, které nejsou stereotypní, ale hravé a přináší jim potěšení (procházky, hry) před stereotypními činnostmi.*

Na vykonávané či preferované činnosti a aktivity mužů při péči o dítě byla zaměřena otázka č. 18 a 20. Přestože nelze mužům – otcům odepřít jejich spoluúčasť na péči o dítě prostřednictvím stereotypních činností, např. koupání (17 %), krmení (15 %), přebalování (15 %) nebo vstávání v noci (13 %), nestereotypní a hravé aktivity, např. procházky (22 %), výlety (18 %), hrát hry (14 %), účastnit se různých kulturních akcí (13 %), sportovat či rybařit (1 %) získaly procentuální převahu. Z těchto výsledků lze vyvodit závěr, že muži nepreferují stereotypní formy péče (60 %), ale nestereotypní hravé činnosti (68 %), jež jim přináší potěšení. Hypotéza je tedy potvrzena.

Celý kvantitativní výzkum byl orientován na možnost komparace z hlediska věku, vzdělání a zaměstnání. Další možností by se jevilo srovnání se zřetelem na místo bydliště. Jelikož byl však výzkum proveden v jednom městě, tvoří soubor respondentů z tohoto aspektu homogenní skupinu. Zda a nakolik by se lišily názory a postoje mužů s ohledem na toto kritérium, by se mohlo stát předmětem dalšího zkoumání.

Závěr

Cílem mé diplomové práce na téma „Postoje mužů k rodičovské dovolené“ bylo nastínit v teoretické rovině problematiku rodičovské dovolené v širších souvislostech a následně v praktické části získat postoje a názorová vyjádření mužů k tomuto tématu. Vzhledem k tomu, že se jedná o téma velmi rozsáhlé, kterému je v české i zahraniční literatuře věnována patřičná pozornost, zaměřila jsem se na zodpovězení základních otázek spjatých s danou problematikou.

Diplomová práce je koncipována do pěti kapitol, z nichž teoretická obsahuje čtyři kapitoly. V první z nich se věnuji rodině, jako základní společenské jednotce, ve které dochází k utváření vztahů mezi muži a ženami. Kapitola je pojata jak z pohledu historie, tak z pohledu současných společenských změn, jež ovlivňují postavení obou pohlaví, včetně jejich genderového uspořádání. Mnohé výzkumy poukazují na tradiční pojetí rodičovských rolí, kdy se převážně realizuje model matky v domácnosti a otce v práci. Jedná se bezesporu o ovlivnění tradic a chování mužů i žen odpovídá normám a očekáváním dané společnosti. Přestože dochází v posledních letech k určitému posunu, větší participaci mužů - otců v péči o děti (můžeme je nazývat aktivními otci v rodinách), jejich nízká účast na rodičovské dovolené zůstává neměnnou realitou. Tyto pomalé a nedostatečné změny vedou zejména odbornou veřejnost k otevřené diskuzi o podpoře aktivního otcovství. Druhá kapitola předkládá nejen faktory, které ovlivňují stávající uspořádání rodičovských rolí, ale také některé možné podněty, jež by mohly ve svém důsledku vést ke zvýšení zapojení otců do péče o děti.

Otázka rané péče o děti zcela určitě souvisí s finančním zabezpečením rodin po dobu čerpání rodičovské dovolené, jakož i s uplatněním rodiče na trhu práce po skončení rodičovské dovolené. Finanční příspěvek poskytovaný po dobu čerpání rodičovské dovolené je na jedné straně jakousi náhradou ušlé mzdy a na straně druhé jakýmsi finančním ohodnocením pečovatelské práce. V jednotlivých evropských státech je toto ohodnocení stanoveno v různých úrovních. Česká republika patří mezi země, kde je tato finanční úroveň relativně nízká. Příčinou toho dochází ke snížení ekonomického standardu většiny českých rodin. Nelze se proto domnívat, že muž, který je považován za živitele rodiny a který skutečně dosahuje vyššího finančního ohodnocení ve svém zaměstnání než žena (vzniká genderová nerovnost v příjmu), podstoupí čerpání rodičovské dovolené na úkor materiálního zajištění rodiny a bude tím také podstupovat

určité riziko ztráty vlastního zaměstnání. Problematikou dávek státní sociální podpory a otázkou nerovného postavení mužů a žen na trhu práce se tak zabývá kapitola třetí, která v návaznosti na kapitolu čtvrtou podává možnosti zajištění péče o děti předškolního věku. Nízká infrastruktura a neuspokojivé plošné rozložení předškolních zařízení (dětských jeslí) pro děti mladší tří let, a především nedostatečný počet volných míst v mateřských školách, komplikují rodičům jejich návrat na trh práce, neboť nejsou schopni zajistit následnou péči svých dětí po skončení rodičovské dovolené. Využití alternativních způsobů péče o děti předškolního věku jsou pro mnohé rodiny zejména z finančních důvodů nedosažitelné. Problémy, které tak vyplývají z kombinace práce a rodiny, z hlediska harmonizace rodinného a pracovního života, značně komplikují životy nejen rodičů, ale i prarodičů a samotných dětí.

Závěrečná kapitola předkládá výsledky kvantitativního výzkumu. Na základě provedeného dotazníkového šetření byla získaná data vyhodnocena a pro přehlednost interpretována pomocí procentuálního, tabulkového a grafického znázornění. S ohledem na obsah diplomové práce lze vyvodit z daného výzkumu určité závěry.

Co se týče aktuálních změn v reprodukčním chování české populace, dokazuje především převažující počet svobodných mužů do 29 let a zastoupení nízkého počtu dětí v této věkové kategorii. Taktéž procentuální převaha názoru, že materiální zajištění je hlavní příčinou odkládání založení rodiny na pozdější věk, vypovídá mnohé o postojích mužů k institutu rodičovské dovolené. Finance hrají u mužů zásadní úlohu nejen v rozhodnutí založit vlastní rodinu, ale jejich „neochota“ nastoupit rodičovskou dovolenou zcela určitě souvisí s nízkým rodičovským příspěvkem po dobu čerpání rodičovské dovolené, který podle plných dvou třetin respondentů ovlivňuje rodinný rozpočet. K financím se rovněž váže většinové vyjádření mužů, kdy důvodem k jejich nástupu na rodičovskou dovolenou by bylo vyšší finanční ohodnocení ženy v zaměstnání. Neopodstatněným není ani převažující projev souhlasného názoru, že nástup na rodičovskou dovolenou je záležitostí zejména ženy. Tento konzervativní pohled na roli matky může být jednou z příčin přetrvávající tendence nízké účasti mužů na rodičovské dovolené, jakož i názor, že muž má vydělávat peníze a žena se starat o domácnost, který převažoval u 39 % respondentů. Vyjádření shodného procenta mužů, že jsou matky či otcové na rodičovské dovolené sociálně znevýhodněnou skupinou, může mít do určité míry taktéž vliv na postoje mužů k dané problematice.

Analýza kvantitativních dat však prokázala, že dochází v názorové a postoje rovině k určitému generačnímu posunu. Mladší muži jsou více otevřeni variantám možné dohody k zajištění rané péče o děti, kdy muž zůstane s dítětem doma a žena se vrátí do práce, popřípadě se v péči vystřídají. Taktéž se nevyhýbají poskytnutí a zajištění základní péče, ke které řadíme např. koupání, krmení či přebalování. Muži nad 50 let vykonávali tyto činnosti v podstatně menší míře. V tomto kontextu si lze položit otázku, jakým způsobem lze dosáhnout větší účasti mužů na péči o dítě, potažmo účasti na rodičovské dovolené?

Zřízení institutu rodičovské dovolené pro muže není dle provedeného výzkumu pro většinu respondentů neznámou informací. Ti, kteří o této možnosti nevědí, převažují především u věkové kategorie do 29 let. Proto se domnívám, že je nutná zejména dlouhodobě pojatá osvěta, která zvýší informovanost nejen potencionálních otců o jejich zákonných právech, které jsou vázány k péči o malé děti (např. školní výuka, mediální kampaň, webové stránky). Nerovné postavení mužů a žen na trhu práce je neméně důležitou oblastí, ve které je nutné vyvolat a podnítit k určitým změnám, jež by vedly k větší angažovanosti mužů – otců při péči o dítě. Jedná se zejména o snižování příjmových rozdílů mezi muži a ženami na pracovních pozicích, rozšíření zkrácených úvazků pro ženy nebo umožnění flexibilní pracovní doby pro muže. Taktéž zvýšení úrovně hmotného ohodnocení rodičovského příspěvku by bylo možná určitým signálem, prostřednictvím kterého by mohlo dojít k větší účasti mužů na rodičovské dovolené. Otevřenou otázkou však zůstává, nakolik jsou ženy – matky ochotny „ustoupit“ ze své pečovatelské role a zda jsou vůbec otevřeny možnosti vzdát se ve větší míře role matky – pečovatelky ve prospěch mužů – otců. Osobně jsem přesvědčena a vlastní zkušenost mě v tom jen utvrdila, že biologicky zakódované mateřské geny jsou velmi silnou prioritou, které podmiňují chování žen. Přestože se v současnosti hovoří o tradičním uspořádání genderových rolí, je toto uspořádání skutečně konzervativní nebo naopak přirozené? Péče o dítě je v dnešní době často pojímána v kontextu k aktivně výkonnému jedinci pro společnost. Kam se však vytrácí tradiční (či přirozené?) rodinné vztahy, kde fungovala ona zpětná vazba „dítě – rodič“ k primární vazbě „matka – dítě“? To je ovšem otázka k hlubšímu zamyšlení a dost možná tématem pro jinou bakalářskou nebo diplomovou práci.

Předložené téma rodičovské dovolené má zcela určitě také úzkou spojitost s oborem Sociální pedagogika. Narození dítěte je pro matku i otce zcela určitě

výjimečnou událostí, která způsobí nejen změny v jejich dosavadním partnerském soužití, ale dochází taktéž k přehodnocení životních hodnot. Žena, popřípadě muž se „vzdává“ své profesní kariéry, a svůj čas plně věnuje péči a výchově svého potomka v rámci nástupu na rodičovskou dovolenou. Mnohé výzkumy však dokládají, že ženy – matky a muži - otcové na rodičovské dovolené jsou považovány za sociálně znevýhodněnou skupinu, především na trhu práce. Tři roky čerpání rodičovské dovolené vytváří nepříznivé podmínky, které způsobují vyčlenění rodiče nejen z aktivní účasti na společenském životě, ale také sociální propad v pracovní sféře. Nekompromisní jednání mnohých zaměstnavatelů tak svým jednáním podporuje nerovné příležitosti žen a mužů na trhu práce, ale i v rodinném životě. Vyhovět náročným časovým i výkonnostním požadavkům zaměstnavatelů a zharmonizovat práci a rodinu, vyžaduje od mnohých rodin značné úsilí. Význam sociální pedagogiky by měl tedy spočívat především v zajištění pomoci a podpory těmto ohroženým cílovým skupinám v součinnosti s jinými institucemi či osobami (např. úřady práce, specialisty v oblasti práva, zákonodárci, médii aj.). Jedná se zejména o činnosti zaměřené na zvyšování informovanosti o rovných příležitostech mezi muži a ženami jak na trhu práce, tak v rodinném životě, nebo zprostředkováním informací o zákonných možnostech a právech rodičů, a to prostřednictvím informačních, právně – poradenských a vzdělávacích aktivit. Působení na jedné straně není příliš efektivní, proto je důležité vyvíjet aktivity i na straně zaměstnavatelů. Zvyšovat informovanost u osob v rozhodovacích pozicích, snižovat genderovou diskriminaci na trhu práce, jakož i snižování platových rozdílů na jednotlivých pracovních pozicích, by mělo být úkolem a cílem kompetentních orgánů.

Pokud bych měla závěrem shrnout význam své diplomové práce, domnívám se, že mi poskytla ucelený pohled na problematiku rodičovské dovolené. Práce by se mohla stát nejen inspirací pro jiné studenty vysokoškolského studia, ale taktéž pro samotné rodiče, zejména otce, kteří mají zájem dozvědět se něco více z teorie rodičovské dovolené, ale i o postojích mužů k této problematice. V neposlední řadě může práce svými výsledky kvantitativního výzkumu nastínit budoucí vývoj, případné změny v otázce postojů mužské populace k otázce aktivního otcovství a rodičovské dovolené.

Resumé

Cílem mé diplomové práce bylo zpracovat problematiku rodičovské dovolené v návaznosti na zjištění postojů a názorů mužů k této otázce, a to prostřednictvím provedeného kvantitativního výzkumu. Zaměřuji se na podání základních informací, tak aby byly srozumitelné laické veřejnosti a lidem, jež se chtějí něco více o této problematice dozvědět.

Celá práce je členěna do pěti kapitol. První čtyři jsou věnovány teoretickým poznatkům. První kapitola je věnována obecnému pojetí společenských změn, které se uskutečnily a stále probíhají nejen v rodině, ale i v postavení žen a mužů, jak ve sféře rodinné, tak ve sféře pracovní. Druhá kapitola vymezuje základní problematiku rodičovské dovolené, seznamuje s jejím historickým vývojem a předkládá otázku podpory aktivního otcovství. Třetí a čtvrtá kapitola pojednávají o zákonných možnostech finanční podpory rodičů a rodin ze strany státu, nastiňují problematiku zpětného uplatnění rodiče na trhu práce po skončení rodičovské dovolené, jakož i možnosti zajištění péče o děti předškolního věku. Závěrečná kapitola předkládá výsledky kvantitativního výzkumu, jenž byl zaměřen na zjištění postojů a názorů mužů k rodičovské dovolené.

Anotace

Diplomová práce na téma „Postoje mužů k rodičovské dovolené“ se v teoretické části věnuje rodině a jejím proměnám v čase, základnímu vymezení, terminologii a vývoji rodičovské dovolené, a také otázce nízkého zastoupení mužské populace na tomto institutu. Předkládá možnosti finančního zabezpečení rodičů a rodin ze strany státu, jakož i služby péče o děti předškolního věku. Aktuální se jeví také problematika uplatnění rodiče na trhu práce po skončení rodičovské dovolené. Praktická část je zpracována formou kvantitativního výzkumu a je zaměřena na zjištění postojů a názorů mužů k rodičovské dovolené.

Klíčová slova

rodičovská dovolená, péče o dítě, postavení mužů a žen, gender, rovnost, otcové, dávky státní sociální podpory

Annotation

The topic of the thesis "Men's attitude to the parental leave" in its theoretical part pursues family changes through time, basic definition, terminology and progress of the parental leave and also question of the low representation of the masculine population in this institution. It proposes both possibilities of financial support for parents and families from the side of the state and care service of preschool children. There is also topical problem to use parents in the job market after the end of parental leave. The practical part is treated in the way of quantified research and it is focused on the discovery of men's attitudes and opinions to the parental leave.

Key words

parental leave, child care, the role of men and women, gender, equality, fathers, rations of the state welfare

Seznam použitých pramenů a literatury

1. Zákon č. 94/1963 Sb., *o rodině*. [online]. [cit. 2012-02-05]. Dostupné z: <http://www.zakonycr.cz/seznamy/094-1963-sb-zakon-o-rodine.html>.
2. Zákon č. 455/1991, *o živnostenském podnikání*. [online]. [cit. 2012-02-16]. Dostupné z: <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zivnost/>.
3. Zákon č.117/1995 Sb., *o státní sociální podpoře*. [online]. [cit. 2012-02-12]. Dostupné z: www.zakonycr.cz/.../117-1995-sb-zakon-o-statni-socialni-podpore.html.
4. Zákon č. 262/2006 Sb., *zákoník práce*. [online]. [cit. 2012-02-11]. Dostupné z: <http://business.center.cz/business/pravo/zakony/zakonik-prace/>.
5. Vyhláška č. 242/1991 Sb., *o soustavě zdravotnických zařízení zřizovaných okresními úřady a obcemi*. [online]. [cit. 2012-02-15]. Dostupné z: www.zbierka.sk/zz/predpisy/default.aspx?PredpisID=11157...
6. Směrnice Rady 96/34/ES ze dne 3. června 1996, *o rámcové dohodě o rodičovské dovolené uzavřené mezi organizacemi UNICEF, CEEP a EKOS*. [online]. [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: www.mpsv.cz/files/clanky/2511/31996L0034EN_CS.pdf.
7. Směrnice Rady 2010/18/EU ze dne 8. března 2010, kterou se provádí *revidovaná rámcová dohoda o rodičovské dovolené uzavřená mezi organizacemi BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP a EKOS* a zrušuje se směrnice 96/34/ES. [online]. [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010...
8. *Bibli svatá aneb všecka svatá písma starého i nového zákona*. Podle posledního vydání kralického z roku 1613.
9. Brtníková, M. *Dítě a jeho svět*. 1. vyd. Praha: Horizont, 1979, s. 127.
10. Brtníková, M. *Svět muže, ženy a jejich dětí*. Praha: Horizont, 1991. 237 s. ISBN 80-7012-044-4.
11. Burdová, E., Schmied, Z., Ženíšková, M. *Těhotenství, mateřská a rodičovská dovolená*. 1. vyd. Praha: ASPI, 2008. 159 s. ISBN 978-80-7357-371-3.
12. Čermáková, M. *Rodina a měnící se gender role – sociální analýza české rodiny*. Working papers 97:8. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1997. 92 s. ISBN 80-85950-42-1.
13. Giddens, A. *Sociologie*. 1. vyd. Praha: Argo, 1999. 595 s. ISBN 80-7203-124-4.
14. Hašková, H. *Doma, v jeslích nebo ve školce? Rodinná a institucionální péče o předškolní děti v české společnosti mezi lety 1945 – 2006*. [online]. [cit. 2008-01-27]. Dostupné z: www.genderonline.cz/.../c86f17b2dba27f8958beda4239ab73025b9b0ce4_doma-v-jeslich-nebo-ve-skolce.pdf.
15. Hora, O. *Situace rodičů s dětmi do sedmi let na trhu práce podle výsledků Výběrového šetření pracovních sil*. [online]. [cit. 2010-02-06]. Dostupné z: www.genderonline.cz/.../682539abb6e2c8bcc118b8549d98cb9241c52e3f_situace-rodicu-s-detmi-do-semi-let.pdf.
16. Horák, K. a kolektiv. *Hovoříme s rodiči o výchově dětí k manželství a rodičovství*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1979. 174 s.

17. Horská, P., Kučera, M., et al. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. Praha: Panorama, 1990. 474 s. ISBN 80-7038-011-X.
18. Hudecová, A. Rodina z pohľadu sociálnej pedagogiky a z pohľadu sociálnej práce. *Recenzovaný sborník příspěvků z mezinárodní konference - Sociální pedagogika ve střední Evropě, současný stav a perspektivy*. Brno: Institut mezioborových studií, 2006. ISBN 978-80-87182-08-6.
19. Chmelařová, H. *Tátové v historii. Aktivní otcovství*. Brno: NESEHNUTÍ, 2008. ISBN 978-80-903228-9-1. [online]. [cit. 2012-02-07]. Dostupné z: www.tatadoma.cz/download/aktivni-otcovstvi.pdf.
20. Janebová, R. *Sociální problémy z aspektu gender*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006. 106 s. ISBN 80-7041-512-6.
21. Kapr, J. *Nastávající otec*. 3. vyd. Praha: Mladá fronta, 1984. 184 s.
22. Kejdová, M., Vaňková, Z. *Právo a sociální politika*. Brno: Institut mezioborových studií, 2007. 177 s.
23. Knoblochová, J. *Láska, manželství a ty*. 2. vyd. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1964. 202 s.
24. Koldinská, K. *Gender a sociální právo. Rovnost mezi muži a ženami v sociálněprávních souvislostech*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010. 240 s. ISBN 978-80-7400-343-1.
25. Kraus, B., Poláčková, V. *Člověk – prostředí – výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Praha: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
26. Křížková, A. (ed.), Maříková, H., Hašková, H., Bierzová, J. *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita*. Sociological studies 06:14. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006. 105 s. ISBN 80-7330-112-1.
27. Křížková, A. *Nepříliš harmonická realita. Rodičovské kombinace práce a péče v mezích genderové struktury současné české společnosti*. [online]. [cit. 2008-01-27]. Dostupné z: www.genderonline.cz/.../b3379e3f92b88df3c88800e0f1bce18e7c6fd3df_nepriilis-harmonicka-realits.pdf.
28. Křížková, A., Hašková, H. *Průzkum veřejného mínění o postavení žen na trhu práce*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003. 47 s. [online]. [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: www.mpsv.cz/files/clanky/957/zprava.pdf.
29. Kuchařová, V. (ed.). *Zmapování dostupnosti a podmínek pobytu dětí v jedlích, mateřských školách, školních družinách a obdobných zařízeních a jiných neinstitucionálních forem péče o děti v ČR včetně identifikace překážek jejich využívání s návrhy možných opatření k jejich rozvoji*. Praha: VÚPSV, 2007. 207 s. [online]. [cit. 2012-02-16]. Dostupné z: www.mpsv.cz/files/clanky/7073/pece_o_deti.pdf.
30. Kundra, L. *Legislativní možnosti podpory aktivního otcovství*. Praha: Otevřená společnost – Centrum ProEquality, 2009. 40 s. ISBN 978-80-87110-14-0. [online]. [cit. 2012-02-07]. Dostupné z: www.proequality.cz/res/data/005/000650.pdf.
31. Maříková, H. Proměna rolí muže a ženy v rodině. In *Sborník studií – Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund, 1999. 59 - 67 s.

32. Maříková, H. *Muž v rodině: demokratizace sféry soukromé*. Working papers 99:6. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 1999. 108 s. ISBN 80-85950-69-3.
33. Maříková, H., Radimská, R. *Podpora využívání rodičovské dovolené muži*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2003. 103 s. [online]. [cit. 2012-02-06]. Dostupné z: www.mpsv.cz/files/clanky/956/pruzkum.pdf.
34. Maříková, H. (ed.), Vohlídalová, M. *Trvalá nebo dočasná změna? Uspořádání genderových rolí v rodinách s pečujícími otci*. Sociological studies 07:11. 1. vyd. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2007. 103 s. ISBN 978-80-7330-135-4.
35. Maříková, H. *Mateřství, rodina a práce z pohledu malých dětí*. [online]. [cit. 2009-02-22]. Dostupné z: www.genderonline.cz/view.php?cislocclanku=2009022201.
36. Matoušek, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. vyd. Praha: Slon, 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
37. Moss, P., Korintus, M. *Interantional Review of Leave Policies and Related Research 2008*. Department for Business, Enterprise and Regulatory Reform, 2008. 375 s. [online]. [cit. 2012-03-03]. Dostupné z: <http://www.berr.gov.uk/files/file47247.pdf>.
38. Možný, I. *Moderní rodina: (mýty a skutečnosti)*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990. 184 s. ISBN 80-7029-018-8.
39. Možný, I. *Sociologie rodiny*. 1. vyd. Praha: Slon, 1999. 251 s. ISBN 80-85850-75-3.
40. Nagl-Docekal, H. *Feministická filozofie. Výsledky, problémy, perspektivy*. 1. vyd. Praha: SLON, 2007. 316 s. ISBN 978-80-86429-68-7.
41. *One hundred words for equality*. A glossary of terms on equality between women and men, 1998. [online]. [cit. 2012-02-09]. Dostupné z: http://www.wikigender.org/index.php/100_words_for_equality.
42. Palovčíková, G. *Sociální psychologie II*. Brno: Institut mezioborových studií, 2009. 146 s.
43. Parsons, T. *Společnosti. Vývojové a srovnávací hodnocení*. Praha: Svoboda, 1971. 184 s.
44. Příb, J., Břeská, N., et al. *Mateřská a rodičovská dovolená*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2003. 156 s. ISBN 80-247-0675-X.
45. Renzetti, C. M. *Ženy, muži a společnost*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. 642 s. ISBN 80-246-0525-2.
46. Šiklová, J. Gender studies a feminismus na univerzitách ve světě a v české republice. In *Sborník studií – Společnost žen a mužů z aspektu gender*. Praha: Open Society Fund, 1999. 9 - 15 s.
47. Tomeš, J. (ed.). *Ženy ve spektru civilizací: (k proměnám postavení žen ve vývoji lidské společnosti)*. 1. vyd. Praha: SLON, 2009. 70 s. ISBN 978-80-7419-009-4.
48. Vágnerová, M. *Základy psychologie*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2005. 356 s. ISBN 80-246-0841-3.
49. Výrost, J., Slaměník, I. *Aplikovaná sociální psychologie I. Člověk a sociální instituce*. 1. vyd. Praha: Portál, 1998. 383 s. ISBN 80-7178-269-6.
50. Výrost, J., Slaměník, I. *Sociální psychologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2008. 404 s. ISBN 978-80-247-1428-8.

51. Vyvážilová, I. *Rodičovská dovolená a rodičovský příspěvek: bakalářská práce*. Brno: Masarykova univerzita, Fakulta právnická, 2010. 42 l. Vedoucí bakalářské práce Zdeňka Gregorová. [online]. [cit. 2010-04-18].
Dostupné z: http://is.muni.cz/th/257826/pravf_b/?lang=en.
52. Žáček, J. *Na svatýho Dyndy*. 1. vyd. Praha: Albatros, 2005. 95 s. ISBN 80-00-01513-7.
53. Rašticová, M. K čemu jsou holky na světě. *Psychologie dnes*. Praha: Portál, 2004, roč. 10, č. 12, s. 19 – 21. ISSN: 1212-9607.
54. Český statistický úřad. *Zaostřeno na muže a ženy*. Statistická ročenka ČR 2011. [online]. [cit. 2011-08-10]. Dostupné z: www.czso.cz.
55. *Podmínky práce v ČR. Flexibilní formy zaměstnání*. Praha: VÚPSV, 2004. 15 s. [online]. [cit. 2012-02-12]. Dostupné z: www.equalcr.cz/.../studie_podminky_prace_a_flexibilita_v_CR.pdf.
56. Portál MPSV. *Finanční podpora rodiny*. [online]. [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: <http://portal.mpsv.cz/cs/4/>.
57. Portál MPSV. *Počet příjemců rodičovského příspěvku podle pohlaví*. [online]. [cit. 2011-03-19]. Dostupné z: <http://www.mpsv.cz/cs/10543>.
58. Portál MPSV. *Prorodinný balíček*. [online]. [cit. 2012-02-08]. Dostupné z: www.mpsv.cz/cs/5892.
59. *Systém sociálního zabezpečení v ČR. České předsednictví v radě EU, 2009*. [online]. [cit. 2012-02-10]. Dostupné z: www.mpsv.cz/files/clanky/7175/ssz_cr_cz.pdf.

www.business.center.cz
www.dejiny-zeny-iii.pdf
www.genderonline.cz
www.mpsv.cz
www.proequality.cz
www.tatadoma.cz
www.tatojaknato.cz
www.zakonycr.cz

Přílohy

Příloha č. 1 – Dotazník – Postoje mužů k rodičovské dovolené

Vážený pane,

jsem studentkou 5. ročníku sociální pedagogiky Institutu mezioborových studií v Brně a ve své diplomové práci se věnuji problematice rodičovské dovolené. Prosím Vás o účast na průzkumu vyplněním dotazníku, který obsahuje otázky týkající se Vašeho názoru na tuto problematiku. Dotazník je anonymní, všechny získané informace jsou důvěrné a budou sloužit jen pro studijní účely. Váš názor je pro vypracování mé diplomové práce velmi důležitý, proto Vás prosím o upřímné a pravdivé odpovědi. Vyplňování dotazníku vám nezabere více jak 5 minut.

Za Váš čas a pozornost předem děkuji.

Bc. Erika Tesárková

DOTAZNÍK: Postoje mužů k rodičovské dovolené

Instrukce k vyplnění: svou odpověď označte křížkem, popř. doplňte odpověď.

1. Věk:

€ 18 – 29 € 30 – 39 € 40 – 49 € 50 a více let

2. Rodinný stav:

€ svobodný € ženatý € rozvedený € vdovec € nesezdané soužití

3. Nejvyšší dosažené vzdělání:

€ základní € vyučen v oboru € střední s maturitou € vysoká škola

4. V současnosti jste zaměstnán ve sféře:

€ státní € podnikatelské € soukromé € nezaměstnaný

5. Máte děti? € ano € ne

Uveďte počet a věk:

Kolik dětí žije s Vámi ve společné domácnosti:

6. Hmotné zabezpečení Vaší rodiny (finanční situace):

€ podprůměrné € průměrné € nadprůměrné

7. Od 1. 1 2001 byl nově upraven institut rodičovské dovolené, který umožňuje čerpat rodičovskou dovolenou také mužům. Víte o této možnosti?
 € ano € ne
8. Znáte ve svém okolí nějakého muže – otce, který nastoupil na rodičovskou dovolenou?
 € ano € ne
9. Rodičovskou dovolenou je v současnosti možné čerpat maximálně do 3 let věku dítěte. Jakou délku rodičovské dovolené byste si zvolil?
 € do 1 roku € 2 roky € 3 roky
10. Domníváte se, že je nástup na rodičovskou dovolenou záležitostí zejména ženy?
 € určitě souhlasím € spíše nesouhlasím
 € spíše souhlasím € určitě nesouhlasím
11. Co je podle vás příčinou současného trendu odkládat založení rodiny na pozdější věk? Zakřížkujte pouze jednu z předložených možností.
 € zajištění pracovní kariéry
 € materiální zajištění (bydlení, auto apod.)
 € naplnění a uspokojení volnočasových aktivit (např. cestování)
 € jiné
12. Jaké důvody či motivy by Vás vedly k rozhodnutí nastoupit na rodičovskou dovolenou?
 € ztráta zaměstnání
 € lepší finanční ohodnocení ženy v zaměstnání
 € dobrovolnost
 € jiný důvod
13. Čerpali jste na některé z Vašich dětí rodičovskou dovolenou?
 € ano € ne
14. Jaké pracovní uplatnění našla Vaše žena/partnerka, popř. Vy po ukončení rodičovské dovolené?
 € návrat do původního zaměstnání
 € došlo k přeložení na jiné pracovní místo
 € nástup do nového zaměstnání
 € zaevídování se na úřadu práce

15. Ovlivnila rodičovská dovolená váš rodinný rozpočet?

- € zcela určitě ano
- € jen nepatrně
- € neovlivnila

16. Domníváte se, že se matky či otcové na rodičovské dovolené stávají sociálně znevýhodněnou skupinou?

- € určitě souhlasím
- € spíše souhlasím
- € ani souhlas, ani nesouhlas
- € spíše nesouhlasím
- € určitě nesouhlasím

17. Kterou z následujících možností při péči o dítě (děti) preferujete?

- € muž má vydělávat peníze a žena se starat o rodinu a domácnost
- € pokud dojde k dohodě, muž zůstane doma a žena bude chodit do práce
- € rodiče by se měli v péči o dítě vystřídat
- € při péči využít možnost prarodičů či placené chůvy

18. Když bylo vaše dítě (děti) malé, dělal jste následující činnosti? Zatrhněte i více možností.

- € koupat dítě
- € krmit
- € přebalovat
- € jiné
- € vstávat v noci
- € chovat a konejšit
- € chodit na procházky

19. Kolik času denně v současnosti věnujete svému dítěti?

- € do 1 hod.
- € 1 – 3 hod.
- € 3 – 5 hod.
- € 5 a více hodin

20. Jaké aktivity upřednostňujete nebo konáte (i více možností) v rámci péče o své dítě (děti)?

- € vodit dítě k lékaři
- € vyzvedávat dítě ze školky
- € procházky, výlety
- € číst pohádky
- € jiné
- € zůstat s dítětem doma během nemoci
- € povídat si
- € hrát si
- € návštěva kulturních akcí

21. Uspořádejte následující hodnoty čísla 1, 2, 3 a 4 podle jejich důležitosti pro váš život:

- € práce
- € rodina
- € finance
- € zájmy

22. Jak byste ohodnotil prožívání svého současného období:

€ velmi šťastné € celkem klidné € obtížné € velmi nešťastné

23. Zhodnoťte spokojenost se svým rodinným životem:

€ velmi spokojen € spíše spokojen € spíše nespokojen € velmi nespokojen

Pokud máte zájem, prosím o případné vyjádření anebo další názor k danému tématu:

.....
.....
.....

Děkuji vám za čas, námahu a upřímné odpovědi při vyplňování tohoto dotazníku. Prosím vás, abyste zkontrolovali, zda jste odpověděli na všechny otázky.